

PEDAGOGIKOS MOKSLINIO TYRIMO INSTITUTAS
LIETUVOS SVIETIMO MINISTERIJA

TAUTINĖ MOKYKLA II

UGDYMO TURINIO KONCEPCIJŲ
PROJEKTAI

Lietuvos švietimo ministerija
Pedagogikos mokslinio tyrimo institutas

Tautinė mokykla

II

Ugdymo turinio koncepcijų projektai

Kaunas "Šviesa" 1990

Redakcinė kolegija:

filos. m. k. Ž. Jackūnas (redaktorius)

V. Jonynienė (sudarytoja)

ped. m. dr. M. Lukšienė

S. Vaškevičienė

P R A T A R M Ė

Lietuvos pedagoginei visuomenei pateikiama antrąja^{*} leidinio "Tautinė mokykla" dalimi pradedami spausdinti ugdymo turinio koncepcijų projektai. Juos parengė Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto (PMTI), LTSR švietimo ministerijos iniciatyva suburtos darbinės grupės arba atskiri specialistai, maloniai sutikę talkinti sprendžiant nelengvas švietimo reformos problemas. Kai kurie iš pateikiamų tekstų, pavyzdžiui, istorijos dėstymo, estetinio ugdymo koncepcijos, yra palyginti plačiai svarstyti ir susilaukę palankaus įvertinimo. Kiti kol kas nėra plačiau aptarti. Jų vertinimas turėtų išryškėti iš skaitytojų atsiliepimų, kritinių pastabų, kurių šio leidinio rengėjai tikisi sulaukti iš mokytojų, mokslininkų, visų Lietuvos žmonių, neabejingų mūsų mokyklos atečiai. Visos spausdinamos koncepcijos yra projektai - taisytiniai, tobulintiniai. Remiantis gautomis pastabomis, bus parengti galutiniai koncepcijų variantai.

Šioje knygoje daugiausia vietos atiduota koncepcijoms, kuriose nušviečiami universalieji ugdymo aspektai - dorovinis, estetinis, ekologinis, moksleivių sveikatos apsauga, kūno kultūra. Jose nužymėtas ugdymo turinys aptiriamas, atsižvelgiant į galimybę integruoti jį į visą ikimokyklinio bei mokyklinio vaikų ugdymo procesą. Konkrečių mokymo disciplinų turinio aptarimui skirtos tik dvi - istorijos dėstymo bei kultūros istorijos - koncepcijos. Kitų mokomųjų dalykų koncepcijas numatoma

* Pirmoji dalis - "Tautinė mokykla. I. Mokyklų tipų koncepcijų projektai" - išleista 1989 m.

išspausdinti trečioje "Tautinės mokyklos" dalyje. Kartu joje bus pateikti projektai ir šiuosyk dar deramai neparengtų etninės kultūros, piliečio ugdymo bei darbinio moksleivių ugdymo koncepcijų, kurias turėtume priskirti universaliųjų ugdymo koncepcijų grupei.

Atskirai pažymėtinas įvadinis tekstas, kuriame apibūdina mi teoriniai ugdymo integracijos klausimai. Integracijos problemų sudėtingumas verčia itin kruopščiai aptarti galimas ugdymo turinio integracijos kryptis, praturtinti integravimo modelio apmatų vaisingomis sugestijomis, tolydžio besikristalizuojančiomis mokytojo praktinėje patirtyje. Prasmingo integracijos modelio sudarymas žymiu mastu lems pradėto integruotų programų kūrimo darbo sėkmę.

Skaitytojas atkreips dėmesį į tai, kad knygoje spausdinama po du dorovinio, ekologinio bei kūno kultūros ugdymo koncepcijų variantus. Tai padaryta, siekiant kuo įvairiapusiškiau atskleisti šių ugdymo sričių turinį, parodyti galimus alternatyvius kai kurių klausimų aiškinimo kelius.

Pastabas, siūlymus, pagaidavimus, liečiančius šioje knygoje pateikiamas ugdymo turinio koncepcijas, prašome siųsti PMTI. Mokyklų pertvarkos laboratorijai adresu: 232600, Vilnius, M. Katkauskas 44.

Redakcinė kolegija

UGDYMO INTEGRACIJOS APMATAI

Žodžiu "integracija" (lot. "integratio" - atnaujinimas, atstatymas) paprastai nusakomas "savitarpiškas sistemos elementų suderinimas, laiduojąs jai pusiausvyros būklėje esančios visumos" (1, 6370) pobūdį. Pedagoginių svarstymų kontekste "integracijai" teikiama keletas skirtingų reikšmių. Kalbama, pavyzdžiui, apie švietimo sistemos vidinę integraciją, kaip jos skirtingų grandžių, pakopų organizacinio vieningumo įgyvendinimą - ikimokyklinio, mokyklinio ir pomokyklinio ugdymo institucijų, jų funkcijų suderinimą. Organizaciniu požiūriu integracija gali reikštis ir tuo, kad švietimo sistema suderinama su kitomis ugdymo funkciją turinčiomis sociokultūrinėmis institucijomis: šeima, masinių komunikacijų sistema. Ugdymo integracija gali būti suvokiama ir kaip ugdomosios veiklos sudedamųjų elementų - tikslų, struktūros, turinio, metodų - suderinimas.

Šiame įvade organizaciniai švietimo sistemos integracijos aspektai nebus plačiau aptariami^x. Daugiausia dėmesio bus skiriama pažintinės bei sociokultūrinės ugdymo turinio ir, iš dalies, proceso integracijos klausimams nušviesti.

Integracijos sąvoka suponuoja šias prielaidas: a) integracinių ryšių aprėpiami elementai yra savitarpiška susiję, sąveikauja; b) be to, jie pasižymi tam tikru bendrumu, panašumu, atitikimu; c) tas panašumas laiduoja elementų visumos vieningumą, suteikia jai sistemos pavidalą. Pažymėtina, kad elementų panašumo nustatymas, taigi ir jų integracija, prisky-

^xPalyginti plačiai jie apžvelgiami prof. J. Laužiko rankraštiniame darbe "Švietimo integracijos pagrindai" (1943).

rimas atitinkamai sistemai, visada yra santykinis, t.y. remiasi tuo ar kitu tyrinėtojo pasirinktu požiriu. Vadinasi, galima įvairiaaspėktė ugdymo turinio bei proceso integracijos aptartis.

Pirmiausia reikia iškelti du glaudžiai susijusius ugdymo integracijos aspektus: a) individo, bręstančios asmenybės skleidimosi integralumą ir b) asmenybės ir visuomenės sociokultūrinę integraciją. Ugdymas turi būti grindžiamas tokiu turiniu, kuris įgalintų asmenybę visapusiškai išsiskleisti, išsiugdyti vertybines nuostatas, įgūdžius, įgyti žinias, būtinas darniam sugyvenimui šeimoje, visuomenėje, prasmingai sociokultūrinei veiklai. Šiam tikslui turi tarnauti ir ugdymo proceso santvarka.

Teorinis ir praktinis ugdymo integracijos uždavinių kėlimas ir sprendimas remiasi atitinkama integralios, harmoningos asmenybės ir jos puoselėjimo kelių samprata. Mūsų manymu, tokią asmenybę daugiausia apibūdina organiška darba tarp harmoningai išplėtotų individo fizinių jėgų, psichinių galių (valios, jausmų, intelekto) bei sociokultūrinių vertybių (doro, pažintinių, estetinių ir kt.) sistemos, įgalinančios sėkmingą jo integraciją į socialinį gyvenimą. Tokią įvairiapusiškai išsiskleidusią, harmoningą asmenybę gali padėti ugdyti tik kryptinga, sutelkta šiam tikslui švietimo sistema.

Moksleivio asmenybės ugdymas yra, nors ir svarbus, bet ne vienintelis integracijos tikslas. Integracija gali ir turi padėti susidoroti su tolydžio augančiu informacijos kiekiu, lemiančiu mokymo programų perkrovimo pavojų. Todėl integracijos linkme ugdymo procesą kreipia tiek paskelbta tautinės

mokyklos koncepcija, tiek ir visi svarbesni šiuolaikinės pedagoginės minties šaltiniai (2; 3; 4; 5).

Be to, ugdymo integracija siekiama dar vieno tikslo: įveikti ligi šiol mokykloje vyravusį nepateisinamą ugdymo turinio suskaidymą ir daugelyje tarpusavyje nesusijusių disciplinų, kurių pagrindu ugdytiniai formavosi mozaikinių, metafiziškai išskaidytą pasaulio vaizdą. Toks pasaulėvaizdis prieštarauja visuotiniam reiškinių sąryšio principui, trukdo suvokti atskirų kultūros reiškinių vietą kultūros visumos kontekste, kruopščiau pasverti savo veiklos sociokultūrinius padarinius, menkina žmogaus veiklos efektyvumą. Kita vertus, reikia atsiminti ir tai, kad kuo giliau pažįstami reiškiniai, tuo aiškiau atsi-
veria jų ryšiai su kitais reiškiniais, tuo gausesnių integracinių ryšių sistemos kontekste jie suvokiami. Mozaikiška, neintegruota pasaulėvoka remiasi daugiausia paviršutinišku, empiriniu tikrovės pažinimo lygmeniu (6, 35).

Integracijos principas verčia suvokti dabarties kultūrinį kontekstą istorinės raidos perspektyvoje, t.y. kaip tam tikrą istorinės raidos tarpsnį. Todėl ugdymo turinyje šiuolaikinės kultūros vertybės turi būti visapusiškai derinamos su praeities kultūrinio palikimo vertybėmis. Tik tai galima išsiugdyti teisingą tradicijų ir inovacijų reikšmės sampratą, suvokti savo meto kultūros istorinį sąlygotumą, numatyti pagrįstas sociokultūrinės raidos kryptis.

Atsižvelgiant į aptartus integracijos tikslus, galima suformuluoti tokius ugdymo turinio bei proceso integracijos reikalavimus:

1. Ugdymas turi aprėpti ir harmoningai derinti fizinį, psichinį bei sociokultūrinį individo puoselėjimo aspektus.

2. Ugdymo turinys ir metodai turi būti pritaikyti visų asmenybės psichinių galių (intelektu, vaizduotės, emocijų, atminties, valios ir t.t.) harmoningai plėtoti, atsižvelgti į ugdyminių amžiaus ypatybes (psichinis integracijos aspektas).

3. Ugdymo turinys ir procesas turi padėti darniai sąveikaujant klostytis visiems asmenybės kultūros turinio elementams: žinioms, vertybėms bei įgūdžiams (sociokultūrinis integracijos aspektas).

4. Ugdymo turinys ir metodai turi būti grindžiami pagrindinėmis visų tautos, kaimyninių šalių bei pasaulio kultūros sričių (mokslo, meno, dorovės, filosofijos, technologijos ir kt.) vertybėmis, suvokiamomis glaudžios tarpusavio sąsajos kontekste (sociokultūrinis integracijos aspektas). Ugdymui naudojami duomenys turi būti įprasminami dabarties sociokultūrinės situacijos (Respublikos, pasaulio) ir jos raidos perspektyvų kontekste.

5. Ugdymas turi remtis tikslinga tradicinių bei šiuolaikinių vertybių derme.

Kaip gali būti realizuojami išvardinti ugdymo integracijos reikalavimai?

Ieškant atsako į šį klausimą, dera atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad minėti reikalavimai daugiausia integruotu pavidalu reiškiasi žmogaus sociokultūrinėje veikloje. Veiklos procese į organiską vienybę susiejami vertybių, normų, idealų sąlygojami tikslai, fundamentinės ir taikomosios žinios bei atitinkamai veiklai būtini įgūdžiai. Daugelis žmogaus veiklos būdų remiasi dorovinėmis, ekologinė-

mis, pažintinėmis, technologinėmis vertybėmis, t.y. skleidžiasi plačiame, integruotame kultūros vertybių kontekste. Todėl neatsitiktinai tautinės mokyklos koncepcijoje pabrėžiama, kad ir ugdyme tikslinga orientuotis į veiklinamuosius metodus, kuomet plačiau išnaudoti jų atveriamas integracines galimybes. Kita vertus, veiklos principas neturi pažeisti ugdymo, kaip savitos kultūros srities, specifikos. Veiklinamieji metodai turi harmoningai derėti su pedagoginio proceso prigimtimi, ugdymo tikslais.

Teorinė ugdymo turinio integracijos samprata turi remtis aiškiu integracinių ryšių, kurių kontekste pateikiami ugdymo turinio duomenys, suvokimu. Svarbu suprasti, ar jie pateikiami: a) tik žmogaus pažintinio santykio su tikrove ribose, ar b) tik sociokultūrinio (vertybinio) santykio ribose, ar c) ribose tokio santykio, kuris aprėpia abu tuos santykius. Tik pastaruoju atveju, ir tai su sąlyga, kad tas santykis įjungia ir veiklos momentą, galima kalbėti, jog ugdymo turinys pateikiamas tokiame kontekste, kuris artimas sociokultūrinės žmogaus veiklos kontekstui.

Ugdymo turinio integracija pažintinio santykio ribose gali išsidėstyti per keletą pakopų, besiskiriančių viena nuo kitos integracinių ryšių bendrumo laipsniu. Bet koks žinių fragmentas, sakykime, duomenys apie Nemuno užteršimą, gali būti pateikiami: a) vieno kurio nors mokslo, pavyzdžiui, hidrogeologijos, kontekste; b) tam tikro aspekto, vienijančio kelias ar visas gamtotyros disciplinas (pvz., gyvybės žemėje egzistavimo sąlygų visumos požiūriu), integracinių ryšių kontekste; c) viso gamtotyrinių disciplinų bloko "Žmogus ir ganta" integracinių ryšių kontekste; d) bendriausiai suvokiamų gantos

desningumą, ryšių, kuriuos atskleidžia gamtos filosofija, kontekste. Lygiai tokia pat daugiakopė gali būti ir ugdymo turinio integracija, atliekama sociokultūrinio, vertybinio santykio su tikrove ribose. Duomenys apie Nemuno užterštumą gali būti įprasminami: a) Respublikoje (pasaulyje) turimos upių, vandenių valymo technologijos kontekste; b) bendrųjų technologijos principų kontekste; c) Respublikos upių arba bendros ekologinės situacijos kontekste; d) doroviniame, ekonominiame, politiniame kontekste; e) bendrųjų socialinės raidos, žmogaus ir visuomenės vertybių, tikslų, t. y. socialinės filosofijos kontekste.

Kaip matome, vieną ir tą patį reiškinį galima įprasminti siaurame, plačiame ar net universaliame kultūros kontekste, ir, suprantama, kad kiekvienu atveju integracija remsis skirtingo bendrumo integraciniais ryšiais. Pats bendriausias integracijos kontekstas, besiremiantis apibendrintu visu žmogaus sociokultūrinės veiklos (istorinės ir šiuolaikinės) patirties klotu, yra filosofinis – aprėpiantis bendriausias žinias apie pasaulį, jo pažinimo kelius, žmogaus ir visuomenės veiklos principus, gyvenimo vertybes, tikslus.

Mintis, sutelkta į integracinius ryšius, visada siekia išryškinti ugdymo turinio elementų panašumą, bendrumą, sąsajas su kitais reiškiniais, kultūros sritimis. Atvirkščia tokios nuostatos pusė yra dėmesio sutelkimas į reiškinį, kultūros formą, suvokiamą integracijos ryšių kontekste, savitumą, savarakišką visuomeninį vaidmenį, vietą istorinės mokslo raidos bei dabarties sociokultūrinės situacijos sąlygojamoje kultūros sistemoje. Nesuvokiant atskirų kultūros sričių, gamtotyros sferų

specifikos, sunku išryškinti jų panašumą, sąveikos principus, priešasčių-pasekmių grandines, t. y. visa tai, kuo remiasi integraciniai vaizdiniai. Kitaip tariant, integracinių ryšių suvokimas suponuoja aiškia, integruojamų reiškinų savitumo sampratą ir atvirkščiai. Tai du – glaudžiai tarpusavyje susiję aspektai, atspindintys kultūros diferenciacijos ir integracijos procesus.

Ugdymas, grindžiamas atskiriomis, tarpusavyje nesiejamomis disciplinomis, formuoja jų pobūdį atitinkantį tikrovės suvokimą – pasaulėvoką bei pasaulėjautą. Todėl neretai sakoma, kad žmogus turi išsiugdęs, sakykime, fizikinę ar ekologinę pasaulėjautą. Integracinių ryšių pagrindu formuojasi juos atitinkantys integraciniai pasaulėvokos bei pasaulėjautos būdai. Pažintinių integracinių ryšių pagrindu gali būti susiklostyti ugdytinių mokslinės pasaulėvokos pagrindai (bendrųjų mokslo desningumų, sąvokų, principų samprata). Mokslinė pasaulėvoka, savo ruožtu, gali turėti savitumą, atspindinčių gamtotyros ir visuomenės mokslų ypatybes. Kad ugdytojas pajėgtų tokį pasaulio suvokimą ugdyti, jis pats turėtų būti įsisavinęs mokslo filosofijos bei istorijos principus, sugebėtų perteikti juos, tegu ir elementariu lygiu, moksleiviams.

Sociokultūrinių integracinių ryšių pagrindu klostosi atskirų kultūros reiškinų susietumo, kultūros, kaip sąveikaujančių elementų, dalių visumos, sistemos suvokimas. Suprantama, kad pedagogas gali padėti mokiniui ugdyti tokią pasaulėvoką bei pasaulėjautą tik su sąlyga, jei jis pats yra ją išsiugdęs, jei jis yra giliai pajutęs bendruosius kultūros funkcionavimo ir raidos, kultūros istorijos pagrindus.

Tautinės mokyklos koncepcijoje ugdymo integracijos idėja

siejama su trimis integracijos ašimis: tarpdalykiniais ryšiais, dorovinės kultūros puoselėjimu ir glaudžia mokymo dalyku sasaja su Lietuvos kultūrine situacija ir jos raidos perspektyvomis. Skirtingai nuo tarpdalykinių ryšių, kurie vieni-ja prasmės atžvilgiu artimesnes tikrovės sritis, kiti du integracijos aspektai (dorovinis bei bendrakultūrinis) yra universalūs, turintys persmelkti visą mokyklinio ugdymo turinį. Toks universalumas žymiu mastu būdingas taip pat estetiniam, ekologiniam ir, iš dalies, darbiniam žmogaus santykiui su tikrove. Kaip tik to dėl ir šie santykiai gali ir turi tapti gana universaliais asmenybės ugdymo aspektais, svarbiomis ugdymo turinio bei proceso sociokultūrinės integracijos ašimis.

Siekiant giliau atskleisti tarpdalykinius ugdymo turinio ryšius, tautinės mokyklos koncepcijoje siūloma semantiniu požiūriu artimesnes disciplinas sugruoduoti į atskirus blokus: "Žmogus ir gamta", "Žmogus ir visuomenė", "Žmogus ir menas", "Žmogus ir darbas" bei kalbų bloką. Binarinis ciklo konstravimo principas rodo, kad jų integracija gali būti grindžiama ir pažintiniu, ir sociokultūriniu (vertybiniu) integracijos aspektais. Trumpai aptarkime galimus atskirų blokų vidinius integracinius ryšius.

x x
x

Blokas "Žmogus ir gamta". Pažintinėje plotmėje suvokiami atskirų gamtotyros disciplinų (fizikos, biologijos, chemijos, geografijos, astronomijos) duomenys gali būti įprasminami labai skirtingo bendrumo laipsnio bei pobūdžio integracinių ryšių kontekste: a) bendrųjų gamtinio pasaulio ryšių bei rai-

dos dėsningumų kontekste: a) bendrųjų gamtinio pasaulio ryšių bei raidos dėsningumų kontekste (pvz.: bendrųjų neorganinio, bei organinio pasaulio atsiradimo, vystymosi bei sąveikos dėsningumų kontekste; bendrųjų mikropasaulio (makropasaulio) struktūros ir raidos dėsningumų kontekste ir t.t.); b) bendrųjų gamtotyros sąvokų, konceptualinės sistemos kontekste, t.y. tokių sąvokų (pvz.: fizikinis priežastingumas, mokslinis fizinių reiškinių numatymas, gamtos dėsnis, informacija, sistema, funkcija, adaptacija, entropija ir kt.) terpėje, kurioje gali sėkmingai formotis gamtamokslinis ugdytinių mąstymas, klostytis gamtamokslinės pasaulėvokos pagrindai; c) gamtos filosofijos iškeliamų bendrųjų dėsningumų (pvz. visuotinio gamtos reiškinių ir kt.) kontekste. Idealiu atveju skirtingi pažintiniai integracijos aspektai turėtų harmoningai derėti tarpusavyje, sutapti su gamtotyrai įvairiapusiškai integruotos, organiškos žinių sistemos pobūdį. Visi ciklo dalykai turi būti glaudžiai siejami su ekologijos žiniomis.

Kad gamtotyros teikiamos žinios, tegu ir integruotos, ne liktų vien tik objektyvia informacija, nepadedant šia ugdyti moksleivio asmenybės, jo vertybių sistemos, reikia jas sieti su sociokultūriniu kontekstu. Galimi įvairūs gamtotyros turinio sociokultūrinės integracijos aspektai: perteikiamos žinios gali būti įprasminamos a) atitinkamos gamtotyros disciplinos arba visų gamtotyros mokslų istorijos (Lietuvos ir/arba pasaulio) kontekste; b) mokslo, kaip kultūros srities, istorinės raidos, jo funkcionavimo dabarties sociokultūriniame gyvenime kontekste; c) Lietuvos (pasaulio) technologijos istorijos ir (arba) dabarties kontekste (parodant, kokiais gamtotyros dėsningumais grindžiama atitinkama technika (buitinė, gamybinė) bei techno-

logija; d) technikos, gamybos bei kitokios žmogaus veiklos padarinių (ekologinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių ir t.t.) Lietuvoje (pasaulyje) kontekste; e) lietuvių etninės kultūros (etnokosmologijos, liaudies meteorologijos, medicinos, folkloro ir t.t.) kontekste. Dabartinių mūsų asmenybės ugdymo interesų požiūriu ypač reikšmingi yra etinis bei ekologinis gamtotyros žinių sociokultūrinės integracijos aspektai. Sociokultūrinė integracija sudaro prielaidas, įgalinančias moksleivį suvokti gamtos mokslų žinias plačiame sociokultūrinio gyvenimo kontekste, pasverti gamtotyros pasiekimais besiremiančios technikos bei gamybos neįgiamus padarinius, ypač ekologijos srityje, išsiugdyti etinės, ekologinės kultūros reikalavimais grindžiamą atsakingą požiūrį į techninės kultūros vaidmenį visuomenės gyvenime.

Blokas "Žmogus ir visuomenė". Palyginus su gamtotyra, šio bloko disciplinų (istorijos, etikos, visuomenės mokslo, psichologijos, kultūros teorijos ir istorijos) turinį sudarančias mokslines žinias galima žymiai lengviau, organiškiau susieti su sociokultūrinio dabarties kontekstu. Kaip ir gamtamokslinės žinios, šio ciklo mokslų duomenys gali būti įprasminami įvairiuose pažintinės plotmės integraciniuose ryšiuose: a) socialinės filosofijos atskleidžiamų bendrųjų visuomenės struktūros ir jos istorinės raidos dėsningumą kontekste; b) bendrųjų visuomenės mokslų sąvokų (socialinė sistema, socialiniai dėsningumai, sociokultūrinė tradicija, interpretacija, supratimas, socialinė funkcija, poreikiai, interesai, materialinė bei dvasinė kultūra, socialinės vertybės, socialinė organizacija ir pan.) kontekste, padedančiame ugdyti istorinio, socialinio mąstymo įgūdžius, visuomenės mokslų savitumo sąlygojamą pasaulėvoką; c) filosofijos iškeliama bendrų-

jų žmogaus veiklos tikslų, vertybių kontekste. Lietuvos politinę istoriją tikslinga glaudžiai sieti su kultūros istorija ir, be to, šią visumą integruoti į pasaulio istorijos ir kultūros kontekstą. Dėstant svarbu atskleisti atskirų disciplinų sandūroje ryškėjančius jų savitarpio ryšius. Gana organiškai integraciniai ryšiai gali būti užmegzti tarp etikos ir psichologijos, visuomenės mokslo ir psichologijos.

Sociokultūrinė visuomenės mokslų interpretacija taip pat gali rintis keletu aspektų: moksleiviams pateikiama medžiaga gali būti įprasminama a) aktualių atitinkamo visuomenės mokslo istorijos (ypač jo raidos Lietuvoje) faktų kontekste; b) atitinkamų socialinių mokslų padėties dabartiniame Respublikos sociokultūriniame gyvenime kontekste; c) Lietuvos sociokultūrinio gyvenimo (politinio, ekonominio, dorovinio, kultūrinio ir kt.) istorijos ir ypač dabarties, jo raidos perspektyvų kontekste; d) globalinių šiuolaikinio pasaulio problemų (ekonominių, ekologinių, politinių, demografinių) kontekste. Tiek pažintiniu, tiek vertybiniu požiūriu reikia istorijos, visuomenės mokslo, psichologijos faktus glaudžiai sieti su literatūros, meno, kultūros apskritai, istorijos medžiaga ir dabarties aktualijomis. Asmenybės ugdymo, mūsų tautinės kultūros tapatumo stiprinimo tikslais siektina, kad socialinių mokslų duomenys būtų organiskai įauti į aktualių mūsų visuomenės dorovinės, politinės, ekologinės kultūros problemų svarstymą ir tuo padėtų ugdyti mokinių pagarbą fundamentaliuosios dorovės, šeimos gyvenimo vertybėms, demokratinėms visuomenės gyvenimo normoms, siejamoms su šiuolaikine politinė, socialinė bei kultūrinė demokratijos samprata. Socialinių mokslų kompleksas turi puoselėti ugdytiniuose pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms, kultūrai, tautinėms mažu-

mons jausmus, atsidavimą taikaus tautų ir valstybių sugyvenimo principams.

Blokas "Žmogus ir menas". Pažintiniu požiūriu šio ciklo disciplinos (literatūros, dailės, muzikos teorija ir istorija, dailės darbai) gali būti giliau ar paviršutiniškiau integruojamos tiek tarpusavyje, tiek ir su kitų blokų dalykais - pilietine istorija, kultūros istorija, psichologija, visuomenės mokslu, darbais. Vidinė estetinio ciklo disciplinų integracija gali būti grindžiama: a) bendrosiomis kultūros epochomis (antikinė kultūra, viduramžių kultūra, Renesansas, klasicizmas, romantizmas ir pan.); b) bendraisiais meno šakų žanrais ir stiliais; c) meno perteikiamomis bendromis humanistinės kultūros vertybėmis, atspindinčiomis žmogaus santykį su gamta (meilė gamtai, žmogaus ir gamtos harmonija), visuomenės gyvenimu (politinės laisvės, socialinės teisybės idealai, žmogaus teisės ir laisvės, meilė tėvynei ir t.t.), kitu žmogumi (dorovinės vertybės), pačiu savimi (dvasinio tobulėjimo, asmeninio apsisprendimo ir atsakomybės vertybių sritis), kultūra, darbu, pažinimu; d) bendraisiais estetinės kultūros dėsniniais ir sąvokomis (pvz.: estetinė bei meninė kūryba, artefaktas, meno kūrinys, estetinis išgyvenimas, estetinė veikla, estetinė bei meninė vertybė, estetinė kultūra, meninė tradicija, originalumas ir kt.). Kultūros epochos, socialinės bei psichologinės estetinės kultūros problemos gali būti pagrindas estetinio ciklo dalykų pažintinei integracijai su bloko "Žmogaus ir visuomenė" disciplinomis (pilietine ir kultūros istorija, kultūros istorija, psichologija).

Sociokultūrinė estetinių disciplinų integracija su socialinio bei kultūrinio gyvenimo kontekstu gali ir turi būti itin

glaudi. Dalykas tas, kad estetinių vertybių raiška yra iš vis negalima, jeigu jos nėra žmogaus betarpiškai išgyvenamos, t.y. jeigu jos neatsiremia į sociokultūrinio gyvenimo kontekste susiklosčiusią asmenybės vertybių sistemą ir vertybines orientacijas. Menas aprėpia visų dvasinių vertybių aibę, todėl meno kūrinų išgyvenimas aktualizuoja dažnai labai įvairias sociokultūrinės vertybes - dorovines, filosofines, politines, religines, pažintines. Meninių vertybių interpretacija, supratimas visada yra vienaip ar kitaip susijęs su dabartine interpretuotojo situacija, pritaikymu prie esamo sociokultūrinio konteksto (7, 274; 8, 43). Šia prasme galima teigti, kad išgyvenimu realizuojama meno kūrinio prasmės integracija su sociokultūrinio kontekstu (dabarties ir/arba istoriniu) yra esminė estetinių vertybių funkcionavimo sąlyga.

Blokas "Žmogus ir darbas". Šio ciklo disciplinos turi padėti moksleiviams įsisavinti sėkmingai darbinei veiklai būtinas žinias, įgūdžius bei vertybines nuostatas, padėti išsiryškinti jų polinkius ir sugebėjimus atitinkančią būsimos profesinės veiklos sritį. Darbinio ciklo dalykai turi ugdyti moksleivių darbštumą, darbo ir kūrybos visuomeninės, kultūrinės reikšmės sampratą, kruopštumą, atsakingumą, sąžiningumą, atliekant patikėtą darbą, rūpestingumą tausojant gamybos priemones, pagamintas gėrybes. Pažintiniai šio ciklo dalykų dėstymo uždaviniai sietini su perteikimu moksleiviams pagrindinių žinių, apibūdinančių darbą bei svarbiausias profesinės veiklos kryptis įvairiais aspektais: biologiniu (sveikata, fizinės organizmo savybės, būtinos tam tikrai profesinei veiklai, fizinio bei protinio darbo higiena, darbo sąlygos, kenkiančios organizmui ir t.t.); psichologiniu (mąstymo, vaiz-

duotės, atminties, pastabumo ir kitos psichologinės ypatybės, būtinos atitinkamam profesiniam darbui); socialiniu (atitinkamų profesijų socialinis prestižas, darbo apmokėjimo sąlygos, profesinio pasirinkimo sąlygojamos socialinės žmogaus perspektyvos, socialinė ir profesinė visuomenės stratifikacija, socialinis teisingumas ir jo ryšys su profesine veikla); ekonominiu (Respublikos ūkio struktūra ir jos istorinė raida, darbo jėgos, paklausos ir pasiūlos būklė, pagrindiniai ūkio funkcionavimo ekonominiai svertai ir rodikliai, liaudies ūkio raidos prognozės, duomenys apie pragyvenimo minimumą, kainų kėlimo koeficientą ir kitus socialinius gyvenimo kokybės indikatorius); buities darbų ir ekonomikos (darbinių funkcijų pasiskirstymas šeimoje, maisto gaminimas, šeimos ir asmens buities higiena, namų ekonomika, buitinės technikos naudojimas ir taisymas, buto remontas, saugumo taisyklės ir kt.); techniniu (Respublikos ūkio techninis ir technologinis aprūpinimas, nacionalinio ūkio, technikos raidos istoriniai bruožai, socialinės, politinės, ekonominės bei ekologinės technikos ir gamybos plėtojimo pasekmės); bendrųjų darbinės (profesinės) veiklos efektyvumo sąlygų (darbinės veiklos struktūra, jos efektyvumo sąlygos ir kriterijai, darbo kokybė, našumas, kultūra).

Išvardintas žinias galima iš dalies integruoti su kitų blokų disciplinomis: politine ir kultūros istorija, visuomenės mokslu (aprepiančiu filosofijos, politologijos, sociologijos, politinės ekonomijos, kultūros teorijos pradmenis), dailės ir darbelių mokymu, gamtamokslinio ciklo disciplinomis (fizika, chemija, biologija), etika (profesinės etikos klausimai), psichologija (darbo higienos, ergonomikos klausimai) ir kt.

Su šiuo ciklu siejamų vertybinių orientacijų ugdymui bū-

būtina perteikiamas žinias sieti su sociokultūriniu Respublikos, šeimos gyvenimo kontekstu, asmenine moksleivių patirtimi darbinės veiklos srityje. Be to, šiam tikslui turi pasitarnauti ir praktiniai darbo užsiėmimai. Reikiamų nuostatų ugdymui tikslinga naudoti ir darbelių, literatūros, visuomenės mokslų, ypač etikos, teikiamas galimybes. Taigi, galima įvairiapusė bloke "Žmogus ir darbas" koncentruojamo ugdymo turinio pažintinė bei sociokultūrinė integracija su kitais blokais, istoriniu bei dabartiniu Respublikos kultūros kontekstu.

Kalbų blokas. Vidinė kalbų bloko disciplinų (gimtosios kalbos ir užsienio kalbų) mokymo integracija pažintinėje plotmėje gali būti grindžiama: a) šiuolaikinės lingvistikos nustatytais bendraisiais kalbų struktūros ir funkcionavimo dėsnin-gumais (padedančiais atskleisti mokomų kalbų fonetinės, morfologinės, sintaksinės, semantinės struktūros panašumus ir skirtumus), b) kalbos filosofijos, semiotikos, komunikacijos, teorijos ryškinamais lingvistiniais dėsnin-gumais. Semiotikoje konstatuojama ženklų sistemos semantinio, sintaksinio ir pragmatinio aspektų raiškos kalboje vienvė turinti skatinti mokytoją mīnėtus aspektus organiškai derinti ir kalbos pamokose. Semantinis bei pragmatinis kalbos aspektai verčia išplėsti integracinių ryšių sferą, įjungiant į ją sociokultūrinio konteksto elementus: moksleiviams aktualius gimtojo krašto arba užsienio šalies visuomeninio gyvenimo, geografijos, istorijos, kultūros faktus. Kalbos mokymas glaudžiai sietinas su literatūra, kitais įvairaus pobūdžio ir paskirties teksta (moksliniais, publicistiniais ir pan.). Kalbos faktų įprasminimas lingvistinės filosofijos teorinių nuostatų kontekste įgalintų giliau suvokti kalbą kaip sudėtinę kultūros dalį, istorinį bei sociokultū-

rinį kalbos sąlygotumą, lemiantį savo ruožtu kalbinius skirtingų tautų pasaulėvokos bei pasaulėjautos ypatumus, pajusti gimtosios kalbos kaip komunikacijos, bendravimo priemonės, savitumą, pažvelgti į ją plačiame kultūroje, ypač kaimyninių, sąveikos, dialogo kontekste. Integracija su sociokultūriniu kontekstu turi padėti ugdyti vertybines nuostatas, kurios skatintų moksleivį plėtoti savo kalbinius gebėjimus, ugdyti pagarbą gimtajai bei kitų tautų kalbai, norą tolydžio kelti savo kalbos kultūrą, puoselėti gimtosios kalbos komunikacines galimybes.

x x
x

Apibendrinant išdėstytas pastabas, norėtusi atkreipti dėmesį į svarbiausius siūlomo ugdymo integracijos modelio momentus. Pirma, skirtini pažintinis ir sociokultūrinis integracijos aspektai. Antra, pažintiniu integracijos aspektu siekiama ugdyti integruotą pasaulio, kaip pažinimo objekto, suvokimą; sociokultūriniu – puoselėti sociokultūrinį asmenybės, jos vertybių sistemos integralumą, užtikrinti sėkmingą jos integraciją į visuomenės gyvenimą. Trečia, tiek pažintinis, tiek sociokultūrinis integracijos aspektai gali aprėpti įvairius integracinius ryšius, besiskiriančius tarpusavyje bendrumo laipsniu bei aspektu. Siekiant dar gilesnės ir visapusiškesnės ugdymo integracijos, būtina ją papildyti veiklos aspektu. Ugdymo procese kuo ženklesnė vieta turi būti skiriama veiklai – tiek specifinei, mokomajai (pratybos, mokykliniai bandymai-eksperimentai, savarankiškas darbas), tiek realiai sociokultūrinei (moksleivių dalyvavimas visuomeninėje, kultūrinėje mokyklos veikloje, jos santykiuose su šeima, visuomene).

Praktiškai įgyvendinant ugdymo integracijos reikalavimus,

reikia atsižvelgti į moksleivių amžių. Integracinių ryšių pobūdis ir bendrumas turi atitikti mokinių psichines galias, gebėjimą abstrahuotai suvokti mokymo užduotis, jų sociokultūrinę, vertybinę patirtį.

Kuo jaunesni vaikai, tuo daugiau vietos mokyme turi užimti sociokultūrinis integracijos aspektas, tuo žemesniu apibendrinimo laipsniu turi pasižymėti integraciniai ryšiai. Kuo žemesnę mokyklos pakopą lanko vaikai, tuo daugiau sociokultūrinis integracijos aspektas turi būti grindžiamas tokiu kontekstu, kuris artimas vaiko patirčiai (darželio, šeimos, mokyklos gyvenimas, netolimos praeities įvykiai, artimiausia geografinė aplinka ir t.t.). Vaikui bręstant, integracinių ryšių pobūdis turi tolydžio keistis, įtraukiant vis didesnį bendrumo laipsnio integracinius ryšius, plečiant sociokultūrinės integracijos kontekstą iki visos tautos, kaimyninių šalių bei globalinių sociokultūrinio gyvenimo klausimų.

Apžvelgtos ugdymo turinio ir proceso vidurinėje mokykloje integracijos kryptys nėra vienintelės galimos ir, juo labiau, neginčijamos. Tai – tik rekomendacijos, kurias būtina kruopščiai pasverti, toliau nagrinėjant ugdymo integracijos tautinėje mokykloje problemas.

Panaudota literatūra:

1. Rivière C. Intégration culturelle et sociale. // La grande encyclopédie, vol. 11. – Paris, 1974.
2. S. Rassefky, G. Vaidenau. The contents of education: A world-wide review of their development from the present to the year 2000. – Paris, 1987.
3. Educational goals. – Paris, 1980.
4. Curricula and lifelong education. – Paris, 1981.

5. Learning to be: The world of education today and tomorrow. - Paris, London, 1972.
6. Glaser R. Cognitive Science and education. - International social science journal, 1988, Nr. 115.
7. Gadamer H. - G. Truth and method. - New York, 1975.
8. Ricoeur P. Interpretation theory: discourse and the surplus of meaning. - Fort Worth, 1975.
9. Laužikas J. Švietimo integracijos pagrindai. - V., 1943 (rankraštis).

Autorius: Ž. Jackūnas

DOROVINIO UGDYMO KONCEPCIJA

(Sociokultūrinis aspektas)

Buržuazinių revoliucijų epocha, išlaisvinusi privačią iniciatyvą, atvėrė duris socialinei raidai, paženklinusiai orientacija į ekonominių gyvenimo pradų plėtotę. Ilgainiui ši kryptis Vakarų pasaulyje išsiliejo į pragmatišką, daugiausia pelno veiksmosi skatinamą visuomenės gyvenimo raidą, pasireiškusią ekstensyviu ekonomikos vystymu, vertojimo mastų plėtimu, mokslinio bei techninio potencialo ugdymu. Kultūros, kaip visumos, plėtotėje išsivyravo disproporcijos, prieštaravimai, dramatiškai susikomplikavo kultūros ir gamtos santykiai. Tradicinės žmonijos kultūros, dorovės, estetiškos, religinės vertybės prarado visuomenės gyvenime prioritetų žavesį. Pagrįstai imta kalbėti apie Vakarų civilizacijos, kultūros krizę, kurią XX a. nedviprasmiškai paliudijo du pasauliniai karai, atskleidę iki tol dar neregėto masto naikinamąsias jėgas.

Nenuostabu, kad skaudi karų patirtis, ekologinės kolizijos vertė iš esmės perkainoti socialinės raidos tendencijas. Per pesteruosius du-turis dešimtmečius, pasigirdo nemažas balsų, reiginančių humanizuoti visuomenės vystymosi procesą. Įsitvirtina požiūris, kad žmogus, kaip aukščiausia vertybė, yra galutinis visa ko tikslas, kad gyvenimo kokybės siekimas, darni visų kultūros sričių, esmenybės plėtotė turi tapti socialinės raidos pagrindu. SNO, UNESCO, kai kurių Vakarų šalių vyriausybių pastangomis šią raidos kryptį dabar bandoma praktiškai įtvirtinti ekonomikoje, politikoje, kultūriname gyvenime, švietimo srityje.

Minėtos neigtyvios raidos tendencijos bei jų pasekmės neaplenkė ir TSRS bei 1940 m. į jos sudėtį įjungtos Lietuvos Respublikos. Čia išbuvojusio dvasinio bei fizinio genocido sąlygomis kultūrinio vystymosi prieštaravimui įgijo patologiškai aštrios formos. Natūrali mūsų tautos kultūros plėtotė buvo drastiškai nutraukta. Įsigalėjo politinis bei ideologinis totalitarizmas, platų mastą įgijo mūsų kraštui svetimų tradicijų, vertybių prievartinis diegimas. Lietuvos žmonių kultūra, ypač dorovinė, smuko, plėčiai paplito pragmatinės nuostatos, išsikerojo įveirielytės socialinės bei kultūrinės dezintegracijos apraiškos.

Į šį sociokultūrinį dabarties kontekstą būtina atsižvelgti pertverkant švietimo sritį, nes bendrosios gyvenimo negerovės savitu pavidalu reiškiasi ir mokykloje, daugeliu atveju nulemdamos antihumaniškas, antidemokratinės ugdymo tendencijas. Šis kontekstas bei tautinio atgimimo tikslai verčia peržiūrėti ir dorovinio asmenybės ugdymo vietą reformuojamoje Lietuvos mokykloje.

Nekelia abejonių, kad tautinėje mokykloje dorovinės, humanitarinės apskritai, vertybės turi užimti kur kas reikšmingesnę nei dabar vietą. Šiuo keliu jau pasuko ne vienas labiausiai išsivysčiusi pasaulio šalis (žr.: 1,159). Tokią kryptį turime pasirinkti ne tik dėl pašlijusios krašto dorovės, ar būtinumo atsižvelgti į kitų šalių patirtį, bet ir dėl išskirtinės dorovinių vertybių reikšmės asmenybės savimonei bei savikūrai.

Dorovė sąlygoja visas žmogaus veiklos sritis, kiekvieną visuomeninio jo elgesio apraišką; Dorovės universalumas suteikia jai itin svarbius asmenybės sociokultūrinės struktūros elementus, ją (asmenybę) integruojančio prado prasmę. Kaip tik dėl to dorovinis ugdymas nėra griežčiau apibrėžtas kokiu

nors atskira, specializuota kultūros sritis ir šis prasme laikytinas vienu iš universaliųjų sociokultūrinių žmogaus ugdymo aspektų.

Dorovinio asmenybės ugdymo tikslai ir uždaviniai

Svarbiausias dorovinio ugdymo tikslas – išugdyti dorovingą asmenybę, savo veikloje sąmoningai besivedovaujencis humanistinės moralės normomis.

Tuo tikslu būtina įgyvendinti pagrindinius dorovinio ugdymo uždavinius, t.y.:

- suteikti kuo plačiausias galimybes, kad būtų įsisavintos humanistinės dorovės vertybės, akumuliuotos tautinėje bei pasaulinėje kultūroje;
- išugdyti protu ir jausmais grūdžiamą pozityvų asmenybės sentykį su humanistinės dorovės normomis, kaip reikšmingiausia žmonijos kultūros vertybe, bei sąmoningą nuostatą vadovautis jomis gyvenime, doroviškai tobulėti;
- išugdyti būtinus dorovingo elgesio, etiketo įgūdžius;
- perteikti etinių žinių, atitinkančių šiuolaikinį etikos mokslo lygį, pagrindus.

Dorovinio ugdymo turinys

Dorovinis ugdymas turi padėti asmenybei įsisavinti visus dorovinės kultūros elementus: dorovines vertybes (dorovinius idealus, principus, normas, nuostatas), dorovingo elgesio įgūdžius (mandagumo normas, etiketo reikalavimus) bei pagrindines etikos žinias. Svarbu tik neužmiršti, jog dorovinę asmenybės kultūrą lemia ne bet kokios dorovės normos ir ne bet koks jų įsisavinimas, o tik giliai pačios asmenybės išgyventos ir gyvenimo praktikoje įprasmtos, žmonijos istorinę pažangą ženkliai

nusios, humanistinės dorovės vertybės. Kita vertus, dorovinė asmenybės kultūra apibūdinama ne vien istorijos patikrintų dorovinių vertybių priėmimu; ji neatmeta ir kūrybinių asmenybės pastangų, inovacijų dorovės srityje.

Dorovinės vertybės reiškiasi kaip istoriškai konkrečios normos, principai, idealai, vertybinės orientacijos, kurių prasmė atskleidžia atitinkamoje visuomenėje ar atskirose socialinėse grupėse išsigalėjusią bendrųjų visuomenės interesų, jos gerovės sampratą bei santykį su šiais interesais. Dorovinių vertybių sistema aprėpia vertybes, besireiškiančias visoje asmenybės santykių sferose: santykiyje su gamtine aplinka (ekologinė sąžinė, pagarba gyvybei, švariai ir sveikai gamtinei aplinkai); santykiyje su daiktinės kultūros pasauliu (pagarba žmogaus rankomis sukurtoms dvasinėms ir materialinėms vertybėms, nuostata jas tausoti); santykiyje su kitais žmonėmis (pagarba žmogui, tolerancija, teisingumas, paslaugumas, pareigingumas, pagarba vyresniesiems, principingumas ir kt.); santykiyje su savimi kaip socialumo nariu (savigarba, sąjaukingumas tenkinant asmeninius poreikius). Dorovinės kultūros požiūriu labai svarbios ir vertybės, atspindinčios asmenybės santykį su veikla: darbštumas, stropumas, nuostata sąžiningai rengtis profesinei veiklai. Dorovinis ugdymas turi apimti visą šių dorovės vertybių sistemą.

Dorovinio ugdymo sistema

Dorovinio asmenybės ugdymo sistema gali būti įvairiai suvokiama, todėl žemiau pateikiami tokios sistemos apmatai laikytini tik vienu iš galimų jos variantų.

Tikslingi (specialūs) ir nespecialūs dorovinio poveikio

veiksniai. Doroviniam asmenybės brendimui daro įtaką tiek tikslingi, specialūs dorovinio ugdymo poveikiai, tiek ir daugybė veiksnių, kurie nėra specialiai skirti dorovinio ugdymo tikslams įgyvendinti. Humanistinės žmonių dorovinės kultūros formavimuisi daug gali padėti demokratiška politinio gyvenimo sankloda, socialinio teisingumo principais grindžiamas ūkinis visuomenės gyvenimas, tolerancija, savitarpio pagalba pagrįsti žmonių santykiai šeimoje, formaliuose ir neformaliuose kolektyvuose, tvarkinga, graži gamtinė bei kultūrinė aplinka, žmogaus kontaktai su gausiais doroviniu požiūriu pažangiais kultūros (meno, mokslo, religijos, filosofijos ir kt.) artefaktais, masinės komunikacijos priemonėmis, nors tie kontaktai ir nebūtų lemiami kokių nors specialių ugdomųjų intencijų.

Tikslingo dorovinio ugdymo veiksniams priskirtinos:

a) įvairios auklėjimo sumetimais grindžiamos, specialios dorovinio poveikio asmenybei priemonės; b) sąmoninga dorovinė saviaukla (saviugda). Tikslingo dorovinio ugdymo sritys yra, iš esmės, tos pačios kaip ir ne specialaus: šeima, formalūs ir neformalūs kolektyvai (mokykla, darbo kolektyvai, profesinių, kultūrinių interesų tenkinimo tikslu susikūrusios žmonių grupės, bendrijos) viešas kultūrinis gyvenimas (masiniai kultūriniai renginiai), masinės komunikacijos priemonės ir t. t.

Specialių ir nespecialių dorovinio poveikio veiksnių vieta bei reikšmė dorovinio ugdymo sistemoje, jų įtaka asmenybei bei visuomenės dorovinei kultūrai visada yra istoriškai konkreti, sąlygojama daugelio aplinkybių: visuomenės sociokultūrinės situacijos, ekonominio bei politinio gyvenimo

realijų, žmogaus amžiaus tarpsnių ir pan. Tačiau, kita vertus, galima išvelgti ir bendrų dėsningumų. Manytina, pavyzdžiui, kad tikslingo dorovinio ugdymo veiksmų poveikis yra didesnis vaikystėje, paauglystėje ar jaunystėje, negu žmogui suaugus, kai dorovinis poveikis asmenybei remiasi daugiausia saviugda ir nespecialių dorovinio poveikio veiksmų įtaka. Neabejotina ir tai, kad dorovinio ugdymo praktikoje būtina derinti specialius ir nespecialius dorovinio poveikio veiksmus, neabsoliutinant vienų ar kitų vaidmens, nes ir pats jų skirtingumas yra daugiau santykinis nei absoliutus. Pagaliau, pabrėžtina, kad dabartinė Lietuvos sociokultūrinė situacija verčia didinti tiek specialių, tiek nespecialių veiksmų ugdomąjį potencialą.

Atsižvelgiant į specialius bei nespecialius dorovinio ugdymo veiksmus, skirtinos dvi dorovinio ugdymo sąvokos prasmės: platesnioji (apimanti abiejų tipų veiksmus) ir siauresnioji (apimanti tik tikslingo dorovinio poveikio priemonių sistemą). Pastarąją prasmę dar susiaurinus, išskiriant dorovinę saviugdą (saviauklą), turėtume dorovinio auklėjimo sąvoką. Toliau kalbėsime apie dorovinį asmenybės ugdymą daugiausia, būtent, šia dorovinio auklėjimo^x prasme.

Dorovinio auklėjimo principai. Dorovinio asmenybės auklėjimo rezultatai labai priklauso nuo principų, kuriais grindžiamas auklėjamasis darbas. Principų samprata yra daug kuo konvenciška. Jų kiekis ir pobūdis suvokiami nevienodai. Čia ap-

^xPedagoginėje literatūroje sutinkama ir dar siauresnė dorovinio auklėjimo sąvoka, neapimanti etikos žinių perteikimo (mokymo).

tarsime du dorovinio auklėjimo principus, kuriuos galima būtų pavadinti asmenybės dorovinės autonomijos principu ir dorovinio auklėjimo integralumo principu.

I. Dorovinė asmenybės autonomija. Šis principas verčia auklėjimo procesą grįsti pagarba ugdytiniui, kaip žmogui, asmenybei, jo individualybei ir savarankiškumui. Vaikas ugdymo procese visada turi išlikti savarankišku subjektu, sąmoningai vertinančiu vienus ar kitus dorovinio elgesio pavyzdžius, motyvus, normas, principus. Tik galėdamas laisvai apsispręsti, vaikas išlieka savarankiška dorovine asmenybe. Priešingu atveju jis yra tik dorovinio poveikio objektas, dorovinio determinizmo santykių nulemtas padarinys. Dorovinių vertybių normų interiorizacija tokiu atveju neugdo asmenybės savarankiškumo, tų normų perėmimas nėra natūralus, laikvai išgyventas, sąmoningai įprasmintas, darbiai išikomponuojantis į besiklostančią vaiko įsitikinimų, vertybinių nuostatų sistemą.

Asmenybės dorovinės autonomijos principas atveria perspektyvą ir dorovinei kūrybai, inovacijoms, kurias gali skatinti kintančios gyvenimo aplinkybės.

Aptariamasis principas orientuoja ugdytoją sudaryti vaikui galimybę susipažinti su įvairiomis dorovinėmis orientacijomis, dorovinių normų sistemomis (utilitarizmu, hedonizmu, "protingo egoizmo" normų sistema ir kt.), svarstyti dorovinio elgesio atvejus iš jau gerai pažįstamos, artimiausios aplinkos, jaudinančius gimtojo krašto bei pasaulio dorovinio gyvenimo įvykius.

Asmenybės autonomijos principas atmeta dorovinę prievartą kaip jam prieštaraujantį auklėjimo būdą. Ugdytojai (tėvai, mokytojai) turi siekti, kad vaikas perimtų humanistines doro-

vės vertybes, normas, principus ne akiai paklusdamas jų valiai, autoritetui, bet tik įsitikinęs rekomenduojamą dorovinio elgesio pavyzdžių, orientacijų, motyvų teisingumu, logiškumu, pagrįstumu. Vadinasi, lemiamas vaidmuo priklauso ugdytojo apgalvotam, įtaigiam žodžiui, jo paties aiškiai dorovinei pozicijai.

Normali kultūros vertybių, principų interiorizacija remiasi ne tik neprievartiniu, laisvu loginiu jų priėmimu, bet ir laisvu, pozityviu jų emocijų išgyvenimu. Ši aplinkybė verčia dorovinio auklėjimo procesą grįsti ne psichinės, ypač emocinės, prievartos priemonėmis (grasinimais, barimais, įkyriū moralizavimu ir pan.), o tokiais metodais, kurie sudarytų sąlygas vaikams pozityviai, laisvai išgyventi dorovines vertybes. Šiuo požiūriu neįkainojamą vertę turi vaiko amžių, jo gyvenimišką patirtį, psichinio bei kultūrinio subrendimo lygį atitinkantys meno kūriniai, kurių estetinio poveikio galia kaip tik ir reiškiasi laisvu, neprievartiniu, kūrinyje įkūnytų vertybių (vertybinių reikšmių) išgyvenimu.

Be to, šitokia linkme dorovinio auklėjimo procesą kreipia ir ugdytojų dorovinis autoritetas, doroviškai patrauklus jų asmeninis elgesys, o taip pat prasmingas, emociškai įtaigus dorovinio elgesio atvejų, artimų vaiko gyvenimiškai patirtčiai, interesams, svarstymas, moksleivių dalyvavimas visuomeniniame mokyklos gyvenime, kultūrinius jų interesus atspindinčiuose būreliuose ir pan. Ugdytojai privalo laikytis pedagoginės (profesinės) etikos reikalavimų.

Tik laisvas, neįprievartinis, neželdžiantis asmenybės autonomijos, protu ir jausmais paremtas dorovinis auklėjimas gali išugdyti doroviškai atsakingą, savarankišką asmenybę

"įsitikinimų" žmogų (<), padėti išvengti dorovinio konformizmo grėsmės, kuri paprastai lydi dorovinio ugdymo praktiką, pagrįstą baime, prievarta, diktatu.

2. Dorovinio auklėjimo integralumas. Šis principas saisto dorovinį auklėjimą keliais aspektais.

Pirma. Integralumo principu nusakomas reikalavimas dorovinio ugdymo išdavoms: dorovinio auklėjimo rezultatas turi būti žmogaus dorovinė kultūra, organiškai vienijanti visus savo elementus: dorovines vertybes (idealus, normas, principus, orientacijas), dorovinio elgesio įgūdžius bei etikos žinias.

Antra. Integralumo principu aptariamas dorovinio auklėjimo proceso pobūdis: dorovinio auklėjimo priemonių efektyvumas daug priklauso nuo to, kiek pavyksta suderinti dorovinių vertybių įprasminimą bei išgyvenimą su veiklos elementais ir etikos žinių perteikimu. Kita vertus, šių elementų derinimo tikslingumą sąlygoja ugdytinių amžius.

Trečia. Integralumo principu apibūdinamas reikalavimas, kad dorovinis poveikis būtų orientuotas į psichologiškai suvokiamą asmenybę kaip visumą, t.y., kad jis būtų nukreiptas į žmogaus intelektą, jausmus, valią vienu metu. Ankstesnėje dorovinio auklėjimo praktikoje šis reikalavimas dažnai buvo pažeidžiamas vienašališkai akcentuojant intelekto ugdymą. Dėl šios priežasties atsirado nepageidautinų asmenybės psichinės struktūros dezintegracijos apraiškų: moksleivių emocinės patirties, motyvacinės sferos skurumas, bevališkumas. Dorovinės kultūros srityje tai lėmė atotrūkį tarp žodžių ir darbų, formalų humanistinės dorovės normų įsisavinimą ir dažną jų nepaisymą gyvenimo praktikoje, dorovinį

konformizumą, dviveidiškumą.

Ketvirta. Su integralumo principu siejama ta aplinkybė, kad dorovinis auklėjimas remiasi visa kultūra, kaip integruota sistema, apimančia visus struktūrinius kultūros komponentus: mokslą, techniką, (gamybą), meną, dorovę, religiją, filosofiją, politiką, teisę, švietimą ir kt. Dorovinis auklėjimas, siejamas su visos kultūros kontekstu, išryškina socio-kultūrinį dorovinio auklėjimo aspektą. Tokia auklėjimo kryptis sudaro sąlygas asmenybei įsisavinti dorovines vertybes, sukauptas įvairiose kultūros srityse ir jomis reikšmingai skirtinguose veiklos baruose.

Dorovinio auklėjimo šaltiniai. Dorovinio auklėjimo šaltiniai laikytinos tos kultūros (bei žmogaus veiklos) sritys, kuriomis remiamasi auklėjimo procese, siekiant ugdyti vaikų (moksleivių) dorovinę kultūrą, t.y. dorovinių vertybių sistemą, dorovingo elgesio įgūdžius, etines žinias. Jau sakėme, kad visos kultūros sritys gali ir turi pasitarnauti dorovinės kultūros ugdymui, ir šia prasme laikytinos dorovinio auklėjimo šaltiniai. Dorovinio auklėjimo praktikoje svarbu tik atsižvelgti į tai, kad: a) atskiros kultūros sritys skiriasi savo galimybėmis ugdyti skirtingus dorovės elementus (žinias, įgūdžius, vertybes); b) atskirų dorovinės kultūros elementų formavimasis esmingai sąlygoja ugdytinių amžius; c) dabartiniu metu kultūra dažnai funkcionuoja profesinės, mėgėjų bei liaudies kultūros lygmenimis, kurių auklėjamosios galimybės taip pat nevienodos; d) konkreti socio-kultūrinė visuomenės situacija gali skatinti ugdytoją teikti pirmenybę vienoms ar kitoms kultūros sritims.

Atskirų kultūros sričių vaidmuo doroviniame auklėjime.
Kalbant apie kultūros apskritai vaidmenį dorovinėje auklė-

jimo praktikoje, pažymėtina keletas negerovių, menkinusių kultūros auklėjamosias galimybes. Visų pirma tai, kad auklėjimo procese buvo nepaprastai daug vietos skiriama mokymui, t.y. mokslinėms disciplinoms, nepelnytai ignoruojant humanitarinės kultūros sritis (ypač meninę kultūrą), kurių vaidmuo dorovinių vertybių, nuostatų ugdyme yra tiesiog niekuo nepakeičiamas. Be to buvo vykdoma drastiška kultūros vertybių atranka: ideologinė, tautinė, struktūrinė, istorinė ir t.t. Išstos kultūros sritys, pavyzdžiui, religija, iš dalies dorovė, politinė ir teisinė kultūra liko, iš esmės, už dorovinio auklėjimo kultūrinio konteksto ribų. Pats asmenybės ugdymo socio-kultūrinis aspektas nebuvo plačiau gvildinamas pedagoginėje literatūroje, nedarė žymesnės įtakos auklėjimo praktikai.

Mokslas. Mokslas, kaip kultūros šaka, apima gausią skirtingų mokslinių disciplinų šeimą, kurios auklėjamosis vaidmuo ryškiau atsiskleidžia pirmaisiais mokykliniu laikotarpiu. Mokykloje dėstomų mokslinių disciplinų auklėjamąjį vaidmenį gerokai menkina vyravusi scientistinė, pozityvistinė mokslo samprata, nesaikinga jo ideologizacija ir dogmatizmo sprauskos, kurios buvo ypač būdingos visuomeniniams mokslams. Gautos ir tikslųjų mokslų turinyje vyravo fundamentinės žinios, tiesiogiai neatspindinčios sąlyčio su žmogaus poreikių, interesų pasauliu, praktinio gyvenimo kontekstu. Toks mokymo turinys plėtojo moksleivių intelektą, bet mažai ką galėjo duoti jo dvasiai, emocinei kultūrai.

Siekiant to išvengti reformuojamoje Lietuvos mokykloje būtina fundamentines mokslo žinias sieti su vertybėmis. Tai reikia padaryti: a) mokslo turinį glaudžiai siejant su atitinkamo amžiaus vaikams artima gyvenimiškąja praktika; b) daugiau dėmesio skiriant dėstomos mokslinės disciplinos istorijos fak-

tams (ypač tiems, kurie gali patraukti vaikus doroviniu požiūriu, sakykime, biografiniams faktams, parodantiems išymenių mokslininkų mokslinį, visuomeninį pasišventimą, atsakingumą ir pan.); c) pabrėžiant Lietuvos mokslininkų indėlį į atitinkamo mokslo pasiekimų lobyną; d) susiejant dėstomų disciplinų turinį su lietuvių liaudies (etninės) kultūros elementais (sakykime, lietuvių etnokosmologija, liaudiškąja medicina, meteorologija, kuriose visada esama ir liaudies dorovinės sąmonės apraiškų); e) kreipiant dėmesį į dėstomų gamtamokslinių žinių ryšį su globalinėmis (ekologinėmis, demografinėmis, politinėmis) šiandienos pasaulio problemomis ir mokslo atsakomybę už žmonijos ateitį. Praturtinus išvardintais aspektais gamtotyrinių disciplinų turinį, jos galėtų tapti reikšmingu moksleivių dorovinio auklėjimo veiksmu: padėtų ugdyti pagarbą ir meilę gamtai, gyvybei, ekologinę sąžinę, atsakingumą ir kitas dorovines vertybes, kurių visuma šiandien neretai apibūdinama "ekologinio humanizmo" terminu.

Dorovinis auklėjimas per gamtos mokslų pamokas turi būti siejamas su nepamokine vaikų veikla, padedančia ugdyti norimą dorovinį santykį su gamta: mokyklos aplinkos tvarkymu, dalyvavimu gamtos būrelių veikloje, mokyklinių gamtos muziejų tvarkymu, dalyvavimu "žaliųjų" veikloje, išvykomis į gamtą, gamtos saugos objektus (žvėrynus, nacionalinius parkus) ir t.t.

Vidurinio mokslo pakopoje moksleiviams perteikiami etikos žinių pagrindai. Tuo tikslu dvyliktoje vidurinės mokyklos klasėje dėstomas specialus kursas (I pamoka per savaitę).

Didelėmis dorovinio auklėjimo galimybėmis pasižymi humanitariniai mokslai: istorija, lingvistinės disciplinos, visuomenės mokslas, filosofija. Pažymėtina, kad jų dėstymas irgi

turi atitikti tuos reikalavimus, kurie buvo suminėti kalbant apie gamtamokslines disciplinas. Visuomenės mokslai turi padėti moksleiviui išsiugdyti ideologinę, pasaulėžiūrinę, religinę, dorovinę toleranciją, įsisavinti demokratines gyvenimo normas ir principus (demokratija šiandien suvokiama daugiau kaip dorovinė, o ne vien tik politinė kategorija (3, 1081), pagarbą kitoms tautoms, jų kultūrai, jautrumą nacionalinių mažumų interesams, asmeninės atsakomybės už taikos išsaugojimą, gimtojo krašto kultūrą, tautos ateitį jausmą.

Menas. Meno galimybės ugdyti žmogaus dorovinę kultūrą yra išskirtinės. Meno kūriniai įkūnija įvairių kultūros sričių vertybines reikšmes, todėl yra itin efektyvus asmenybės vertybių, jų tarpe ir dorovinių, puoselėjimo veiksnys. Estetinis kūrinių suvokimas, kurio esmę sudaro laisvas, neprievartinis vertybių išgyvenimas praktinių interesų nedeterminuojamame kontekste, laiduoja itin sėkmingą socialinių vertybių interiorizaciją. Todėl siektina, kad kiekvienas meno kūrinys, patenkantis į moksleivių, vaikų estetinio suvokimo sferą, turėtų savarankišką estetinę vertę, nebūtų idėjiškai vienašališkas, didaktiškas.

Skirtingos meno šakos pasižymi nevienodomis galimybėmis dorovinės kultūros ugdymo požiūriu. Daugiausia šiuo atžvilgiu gali literatūra, teatras, kinas, muzika, mažiau - dailė. Jų auklėjamasis poveikis labai priklauso ir nuo vaikų amžiaus, jų psichinės bei kultūrinės brandos. Vaikystėje ypač jautriai suvokiamos pasakos, liaudies dainos, todėl jų estetinio išgyvenimo terpėje pirmiausia skleidžiasi meninės kultūros ugdomosios galios. Doroviniajam auklėjimui sėkmingai gali pasitarnauti visi meninės kultūros lygmenys: liaudies, mėgėjų ir

profesinis menas. Ankstyvajame asmenybės brendimo etape turi vyrauti liaudies bei profesinės tautos meninės kultūros vertybės ir geriausiai pasaulio meno lobiai. Lietuvių liaudies menas, ypač folkloras, yra sukaupęs didžiulius dorovinių vertybių klodus, kuriais reikia iš mažens turtinti asmenybę, ugdant meilę gamtai, pagarbą kiekvienam padarui, tvarkingumą, darbštumą, sąžiningumą ir kitas dorovines vertybes. Liaudies meno, profesinės meninės kūrybos pavyzdžiais gali būti remiamasi per pamokas ir nepamokinius renginius, skirtus mokslo žinių perteikimui.

Meno galimybes doroviškai ugdyti žmogų ligi šiolei mokykloje menkino vyravusi tendencija paversti meno disciplinų dėstymą daugiausia meno teorijos ir istorijos žinių mokymu. Tai siaurino kūrinų estetinio išgyvenimo reikšmę, o tuo pačiu ir jo galią formuoti vaikų vertybines (jų tarpe ir dorovines) orientacijas, puoselėti emocinę kultūrą. Be to, kūrinų atranka rėmėsi dažnai ne estetiniais bei humanistinės dorovės, o siaurai ideologiniais, klasiniais kriterijais, besiremiančiais sociologizuota meno samprata. Pagaliau, pragaištingą poveikį meno disciplinų dėstymui ir jų auklėjamajam vaidmeniui darė vienašališka sociologistinė bei gnoseologistinė paties meno interpretacija, vertusi žiūrėti į meno kūrinių kaip į istorinės tikrovės atspindį, socialinių idėjų, visuomeninių jėgų kovą iliustruojantį dokumentą. Taip "sumokslintas" menas prarado savo galią puoselėti asmenybės vertybių sistemą, taurinti jausmus, remiantis meno kūriniuose įkūnytą humanistinių vertybių prasmės išgyvenimu. Reformuotoje Lietuvos mokykloje šios meninių disciplinų dėstymo deformacijos privalo būti ištaisytos.

Religija. Kaip ir menas bei dorovė, religija priklauso vertybinėms kultūros sritims. Per daugiatūkstantmetę raidos istoriją religija asimiliavo daugybę kultūros vertybių, kurios, sykiu su jai specifinėmis sakralinėmis vertybėmis, laiduoja jai reikšmingą vietą šiuolaikinio pasaulio kultūros sistemoje. Labai svarbų religinėje sąmonėje funkcionuojančių vertybių klodą sudaro bendražmogiškos dorovės vertybės (normos, principai, idealai). Jomis gali būti sėkmingai remiamasi ugdant asmenybės dorovinę kultūrą. Tai galima daryti tiek per katechizacijai, tikybos mokymui skirtus užsiėmimus, kurie gali būti rengiami tėvų arba vaikų pageidavimu, tiek per religijotyros, religijos istorijos pamokas, kur religija suvokiama ir aiškinama, kaip sudėtinė kultūros, jos istorijos dalis. Šie tikslai, žinoma, gali būti įgyvendinti tik su sąlyga, kad bus atmetamas vienašališkas negatyvus požiūris į religiją kaip žmonijos pažinimo proceso akligatvį, ideologinį "opiumą" liaudies masėms kvailinti, kad bus išvelgiamas daugelyje religijų giliai įjautas slėkimas įminti pasaulio atsiradimo, jo sandaros mįslę, atsakyti į klausimą apie žmogaus gyvenimo prasmę, jo nemarumą, dorovingo gyvenimo principus, nukreipti žmogų kilnių dvasinių, metafizinių vertybių link, skatinti jo dorovinį tobulėjimą. Humanistinis religijų turinys gali būti atskleistas ne tik aiškinant, komentuojant konfesines doktrinas, bet ir sudarant galimybę išgyventi religinės pasaulėjautos įtakoje sukurtus vertingiausias meno kūrinius. Kultūrologinis religijos interpretavimas ir pateikimas mokykloje padėtų ugdyti religinę toleranciją, pagarbą kitų tautų religinei kultūrai, pratintų žmogų taikiai sugyventi

su kitų religinių tradicijų atstovais.

Kitos kultūros sritys. Nekelia abejonių, kad doroviniam asmenybės auklėjimui gali ir turi pasitarnauti ir kitos kultūros sritys: politinė, teisinė kultūra, filosofija, techninė, ekonominė gamybos kultūra. Kruopšti jų analizė dorovinio auklėjimo uždavinių požiūriu išryškintų kiekvienos jų specifinės galimybes. Detaliau jas apžvelgti čia nesiimsime, nes tai labai išplėstų tekstą. Be to, atsimintina, kad mokyklos sąsajos su minėtomis kultūros sritimis yra kur kas menkesnės, nei su mokslo žinių sfera arba menine kultūra. Politinės bei teisinės kultūros, pavyzdžiui, auklėjamosios galimybės daugiausia realizuojamos tik per visuomenės mokslo kursą bei moksleivių dalyvavimą jaunimo organizacijų veikloje.

Baigiant aptarti atskirų kultūros sričių galimybes doroviškai auklėjant asmenybę, norėtūsi dar kartą pabrėžti praktinės vaikų, moksleivių veiklos svarbą. Sakoma, kad mokykla, švietimo sistema apskritai, tiek verta, kiek ji sudaro galimybę ugdytinio veiklai (4), saviraiškai kūryboje, darbe, bendravime. Neabejotina, kad bet kokios kultūros srities vaidmuo doroviškai ugdant žmogų labai daug laimi, kai ugdymas grindžiamas aktyviu ugdytinių dalyvavimu praktinėje veikloje, nes joje sinteizuojamos visos kultūros turinio sudėtinės dalys: žinios, įgūdžiai, vertybinės nuostatos.

Literatūra

1. S. Rassekh, G. Vaidenau. The contents of education: A worldwide view of their development from the present to the year 2000. - Paris: UNESCO, 1987. - 227 p.

2. K. Stoškus. Bendravimas ir žmogaus dorumo lygmenys: - Kn.: Dorovinė bendravimo kultūra: (Etikos etudai, 3). - Vilnius: Mintis, 1979, P. 32-61.

3. G. Burdeau. Democratie. - In: Encyclopedie universelle. T. 6. - Paris, 1985, p. 1081-1086.

4. Educational goals. - Paris: UNESCO, 1980. - 231 p.

Koncepciją parengė: Ž. Jackūnas

DOROVINIO AUKLĖJIMO KONCEPCIJA

Auklėjimo proceso deformacijas Tarybų Lietuvos mokyklos gyvenime lėmė keli veiksniai. Susikompromitavusi stalininė tarybų valdžia su savo konjunktūrinėmis užmačiomis brovėsi ir į mokyklą. Mokykla, tarnaujanti siauriems ir iškreiptiems politiniams tikslams, žalojo mokymo procesą, primityviai politizuodama visą auklėjamąjį procesą. Mokyklos auklėjamosios veiklos kriterijais tapo išoriniai rodikliai, išsikerojo paradiskumas, plito formalizmas, suvešėjo administracinio poveikio priemonių taikymas. Visa tai sąlygojo auklėtojo ir auklėtinio, mokinio ir mokyklos, mokyklos ir visuomenės susvetimėjimą.

Pragaištingai buvo žalojama istorinė atmintis, slopinamas tautiškas. Pažangus visuomenės gyvenime nacionalinis veiksnys buvo traktuojamas kaip nacionalizmo apraiška, kurios reikia greičiau atsikratyti. Mokykla buvo izoliuota nuo savo egzistencinio pamato - tautinio kultūrinio konteksto. Nutautinus mokymo-auklėjimo turinį, buvo suardyta kultūros ir jos sudėtinės dalies - ugdymo - integracija.

Nutautinus mokyklą, tuo pačiu buvo pažeisti organiškai šeimos ir mokyklos ryšiai. Mokykla virto vienintele įstaiga, atsakinga už auklėjimo rezultatą - "naujo žmogaus" kūrimą. Deklaratyviai perėmus iš šeimos auklėjimo funkcijas buvo suabsoliutinta pedagogo valia, suteikta teisė valdyti ne tik (ir ne tiek) pedagoginį procesą, kiek patį vaiką. Žmogaus

vertės matu tapo sugebėjimai atitikti apriorinius reikalavimus, į kuriuos mokykla buvo priverstinai orientuojama kaip į būtiną standartą. Žmogus kaip aukščiausia ir savaiminė vertybė nebegalėjo būti mokyklos darbo išėities tašku. Vaikas mokykloje tapo sraigteliu, "medžiaga", iš kurios pagal deklaruojamą modelį reikia suformuoti tam tikrą produktą. Nuvirtinta auklėjimosi, savikūros reikšmė. Daug čia "nusipelnė" principas auklėti kolektyvui, kolektyve, kolektyvu, iškėlęs kolektyvą virš asmenybės, niveliavęs jos unikalumą, individualumą.

Dorovinis auklėjimas prarado savo prasmę: asmenybės dvasinės šerdies kūrimo bei savikūros funkciją.

Iš mokyklos palengva buvo išstunatos bendražmogiškosios vertybės, amžinosios moralės normos. Buvo pamintos pasaulėžiūros, sąžinės laisvės. Vulgarus ateizmas ir priirtyvus atstūtinis auklėjimas ribojo mokinių dvasinės savirealizacijos galimybes. Teisė į dvasinio gyvenimo autonomiją dažnai net pačiam mokiniui tapo nebereikalinga, dorovinis idealas neteko savo prasmės.

Voluntaristinis ugdymo problemų sprendimas mokyklos vidaus santykių srityje įteisino komandinį vadovavimą, kuris slopino mokytojo iniciatyvą, kūrybiškumą, mažino atsakomybę. Tuo būdu palaipsniui prarastas pagrindinis pedagoginio proceso sėkmės laidas - pedagogo autoritetas. Priverstas vykdyti nurodymus "iš viršaus", dažnas mokytojas neteko mokinių pagarbos ir pasitikėjimo, gyveno dvilypį gyvenimą. Asmeninio pavyzdžio nebuvimas iki šiol pražūtingai veikia mokyklos gyvenimą.

Nors tarybinė mokykla išgyveno sunkų laikotarpį, tačiau ir tuomet mokyklose dirbo nemažai šviesių ir taurių asmenybių, kurios visą laiką, daug kuo rizikuodamos, puoselėjo Lietuvos tautinės mokyklos dvasią ir tradicijas, tęsė Lietuvos pažangiųjų pedagogų ir švietėjų pedagoginę mintį, brandino tautos atgimimo viltis. Jie išugdė ir tuos, kurie šiandien drąsiai stoja į kovą už esminę visuomenės pertvarką. Pedagoginė jų patirtis ir išmintis padeda atkurti Lietuvos tautinę mokyklą.

AUKLĖJIMAS - SVARBI UGDYMO FUNKCIJA

Nugalėdama jai primestas į nebūtį vedančias orientacijas, Lietuva keliasi naujam gyvenimui. Artėdama prie normalaus antropocentristinio orientuotumo, atgimstanti tauta jau išreiškė save ir kaip subjektą. Tuo pačiu ji jau suvokė, kad tolesnis savęs teigimas organiškai susietas su tautinės mokyklos kūrimu: gyventi besiruošiančiai tautai negali nerūpėti ateities kartų problema, kurioms teks realizuoti laisvai apsisprendusios tautos siekius. Jau šiandien reikia mąstyti apie suverenios Lietuvos egzistenciją, projektuoti tautos raidos tolydinumą ir eksplikuoti visuomenės humanizavimą labiausiai atliepiančiais atributais, tokiais kaip demokratija, viešumas, teisingumas ir kt. Dėl to mokyklos pertvarka turi remtis pagrindiniais visą jos veiklą persmelkiančiais principais - humanizavimu ir demokratizavimu. Šiais svarbiausiais, žmogiškumą, kaip aukščiausią etinę nuostatą, bei optimalių asmens ir visuomenės sąveikos formų paieškas atspindin-

čiais principais turi būti grindžiamas visas mokyklinio ugdymo procesas, jie privalo atsispindėti auklėjimo tiksluose ir uždaviniuose.

Žmogaus gyvenimo tikslas yra jo egzistencijos prasmingumas, vadinasi, bendriausias ugdymo tikslas - paruošti žmogų socialiai vertingam gyvenimui. Toks tikslas reikalauja, kad tautinė mokykla, atsigręžusi į žmogų kaip į absoliučią vertybę, padėtų susikurti jaunajai kartai tokius gyvenimo pamatus, kurie atitiktų tiek individualius, asmeniškus, tiek ir visuomenės poreikius, ir savo vertybiškumu būtų prasmingi visam pasauliui. Toks tikslas pasiekiamas tik esant betarpiškai šeimos, švietimo įstaigų ir valstybinių įstatymų sąveikai, sudarant palankiausias sąlygas asmenybės raiškai, visame ugdymo procese veikiant visą asmenybės struktūrą. Nors bendriausias ugdymo tikslas įgyvendinimas išsiena už mokyklos kompetencijos ribų, tačiau svarbiausią vaidmenį jame vaidina ugdymas, suprantamas kaip pedagoginis veikimas. Ugdymas yra vieningas socialinis kultūrinis veiksmas (procesas), kuriuo žmogaus tapimas yra skatinamas išskleisti asmens prigimtyje glūdinčias galias, perimti iš senųjų kartų įgytus kultūros laimėjimus bei suformuoti tolesnio kūrybinio kultūros tęstinumo nuostatas. Kaip pedagoginis procesas, ugdymas visada yra tikslingas veiksmas, tikslingumą suprantant ne tik ir ne tiek kaip tiesioginį ugdytinio veikimą ir formavimą, kiek individualybės plėtrą užtikrinančių sąlygų sudarymą. Tačiau visiškai eliminuoti formuojančiosios ugdymo įtakos negalima. Tai reikėtų pripažinti, jog žmogus suga visiškai savarankiškai aktualizuoti potencialioje slypinčias galias. Tokia samprata tikėtų fiziniam asmenybės ugdymui, tačiau psichinė ir

dvasinė asmenybės plėtra, aktualizuojama ir kuriama laisvu ir betarpišku ugdytojo ir ugdytinio bendradarbiavimu.

Nors ugdymas - vieningas pedagoginis procesas, pagal ugdomosios veiklos būdą jame sąlyginai galima išskirti atskiras funkcijas^x, iš kurių svarbiausia yra auklėjimas. Auklėjimas - tai žmogaus vidinių santykių su savimi, veikla ir aplinka formavimas. Tai tokia ugdymo funkcija, kurios tikslas - įvesti augančiąją kartą į socialinį gyvenimą, aktyvinti žmogaus sielos galias. Nuo kitų ugdomųjų funkcijų auklėjimas ryškiausiai skiriasi tuo, kad jis visada pasireiškia kaip veikimas, kuriuo ugdytiniyje stengiamasi sukurti prielaidas asmenybės brendimui.

Auklėjimą galima suprasti dvejopai. Plačiaja prasme auklėjimas apima visus asmens galių išvystymo veiksmus ir yra artimas ugdymo sampratai, nors ir yra už ją siauresnis. Šia prasme suprantamas auklėjimas yra vaiko socialinimas. Plėtojant ugdytinių prigimtines galias ir formuojant jiems reikalingus vertybinius, socialinius, dorovinius įpročius bei gyvenimiškuosius sugebėjimus, jaunąją kartą siekiama įjungti į socialinį-kultūrinį visuomenės gyvenimą.

Auklėjimas gali būti suprantamas ir siauresne prasme. Tuomet auklėjimas - toks ugdomasis veikimas, kuriame pagrindinę reikšmę turi dorovinis aspektas. Juo stengiamasi augančiai kartai perteikti visuomenės dorovines nuostatas, tradicijas bei papročius, suteikti dorovines orientacijas ir tuo pačiu parengti dorinei kūrybai. Tokia auklėjimo samprata turi

^x Pedagoginėje literatūroje sutinkamas ir kt. funkcijos, kaip: globojimas-auklėjimas, lavinimas ir pan.

galias tradicijas Lietuvos pedagogikoje, todėl gali būti perimta ir dabarties tautinėje mokykloje.

DOROVINIS AUKLĖJIMAS - AUKLĖJIMO PROCESO ŠERDIS

Visuomeniniame ir asmeniniame gyvenime nėra reiškinų ir poelgių, neutralių dorovės, atžvilgiu. Dorovė išreiškia žmogiškosios esmės specifiką, sudaro asmenybės dvasinę šerdį: į vieną visumą integruoja įvairius asmenybės bruožus, suteikia jiems vertybinį kryptingumą, įtvirtina žmoguje žmogiškumą. Gyvenimo patirtis rodo, kad nedorovingas žmogus bet kokias įgytas žinias, gabumus, talentą, savo fizinį pranašumą, valdžią gali panaudoti savanaudiškiems ar net nusikalstamiems tikslams.

Pripažįstant integruojantį dorovės pobūdį, auklėjimo procese šerdimi galima laikyti dorovinį auklėjimą. Dorovinio auklėjimo tikslas - per tautos dorovinę patirtį, dorovines orientacijas, sukurti optimalias prielaidas doroviniam asmenybės tapimui, sutaurinti, sudvasinti žmogų, žadinti jam egzistencinių problemų analizės bei sprendimo poreikį.

Dorovinis auklėjimas mokykloje - vientisas nepertraukiamas procesas, kurio turinys apima mokinio dorovinę sąmonę, jausmus, dorovinį elgesį, jo dorovinius santykius su tikrove ir pačiu savimi, dorovinio apsisprendimo laisvę.

Dorovinio auklėjimo specifiką atspindi uždaviniai, apimančys visas mokinio dorovinių santykių sritis. Svarbiausias jų - formuoti aktyvią dorovinę poziciją, kurios esminis rodiklis - žmoniškumas, pasireiškiantis savanoriška ir nesavanaudiška materialine ir moraline pagalba kiekvienam, kas jos reikalingas;

jautrumu kito džiaugsmui ir skausmui, sėkmei ir nesėkmei; užuojauta, gailėstingumu, žmogaus asmenybės orumo tausojimu, kito teisių pripažinimu, tolerancija, solidarumu, nepakantumu iškreiptiems, nehumaniškiems žmonių tarpusavio santykiams.

Žmoniškumas neapsiriboja vien žmonių tarpusavio santykių erdve. Svarbu ugdyti ekologinę kultūrą, pagarbą gyvybei žemėje, nuostatai tausoti gamtą ir visas žmogaus sukurtas dvasines ir materialines vertybes.

Žmoniškumas yra neatsiejamas nuo teisingumo, sąžinės, pareigos, atsakomybės.

Dorovinės pozicijos turinys apima etinius žmogaus santykius su savimi, kitu žmogumi, tauta, visuomene.

Formuojantis dorovinei pozicijai, svarbią vietą užima dorovinis idealas, nubrėžiantis perspektyvą, koks turi būti žmogaus gyvenimas dorovės požiūriu, ko ir kaip žmogus turėtų siekti. Čia itin reikšminga tautos dorovinė patirtis, per amžius tautos sąmonėje susiformavęs doros žmogaus vaizdinys.

Dorovinio auklėjimo turinys, tikslai bei uždaviniai realizuojami dorovinio auklėjimo metodais. Auklėja:

- prasmingas, teisingas, išmintingas, emocionalus pedagogo žodis (informavimas, aiškinimas, apeliavimas, anticipacija, įtikinėjimas, įrodinėjimas, vertinimas, konsultavimas, skatinimas, koregavimas, padėsinimas, išspėjimas, kritikavimas ir pan.);

- teigiamo pavyzdžio gyvenime ir meno kūrinys iškeliamas ir įprasminamas;

- individualiai reikšminga, patenkinanti mokinio poreikius bei interesus, atitinkanti jo sugebėjimus bei galimybes humanistinės krypties veiklą, kurioje mokinys aktyviai dalyvauja, kaupdamas dorovinę patirtį;

- gerai apmąstytos, turinčios aiškų tikslą pedagoginės situacijos, kuriose mokinys gali pasireikšti kaip dorovinė asmenybė;

- asmeninis pedagogo pavyzdys;

- pedagogo bendravimo su mokiniais turinys ir stilius.

Dorovinio auklėjimo metodologinį pagrindą sudaro mokinio, kaip asmenybės, kaip auklėjimo ir auklėjimosi subjekto, pripažinimas. Tai nulemia ir dorovinio auklėjimo metodų paskirtį - žadinti ir plėtoti gražiausius mokinio asmenybės pradus, ugdyti dorovinę jausmų, minties, elgesio kultūrą, perteikti dorovines vertybes, stengtis neutralizuoti dorovei prieštaraujančias nuostatas, užbėgant už akių nedorovingiems poelgiams.

DOROVINIO AUKLĖJIMO VEIKSNIAI

Dorovinio auklėjimo tikslų ir uždavinių supratimas, metodiška ir metodologiška teisingas auklėjimo proceso bei auklėjimo turinio organizavimas mokykloje patys savaime dar neužtikrina auklėjamojo darbo sėkmės. Auklėjimo procesas - tai sudėtinga daugelio žmonių ir institutų sąveika, vykstanti konkrečioje gamtinėje, socialinėje-kultūrinėje ir ekonominėje terpėje. Dorovinio auklėjimo procese galima išskirti keletą pagrindinių veiksnių, turinčių tiesioginės įtakos dorovinei asmenybės plėtrai. Tai šeima, mokykla, užmokyklinės įstaigos, vaikų organizacijos, bažnyčia. Vieno ar kito veiksnio prioritetą, veikimo

galimybes, poveikio prasmingumą ir reikšmingumą lemia tiek konkretus socialinis ir kultūrinis kontekstas, (kuris gali sustiprinti arba neutralizuoti mokyklos auklėjamojo darbo pasiekimus), tiek vaiko fizinės ir psichinės brandos lygis.

Šeima. Šeimoje glūdi visos dorovingumo užuomazgos, čia kuriami dorovinės brandos pamatai. Šeimoje vaikas mokosi mylėti, patiria pirmąsias rūpestingumo, gailėstingumo, pagarbos ir pasitikėjimo apraiškas. Būtent šeimoje susiformuoja santykių su savimi ir savo aplinka pagrindai.

Šeimos, kaip dorovinio auklėjimo proceso veiksnio, ypatumas yra tas, kad tai dažniausiai nėra tikslingas ugdomasis veikimas; ugdomosios įtakos intensyvumas joje paprastai paremtas intuicija, įvairiomis išankstinėmis nuostatomis vaikų auklėjimo atžvilgiu.

Bažnyčia. Dorovinis auklėjimas nėra svarbiausioji bažnyčios, kaip religinio instituto, funkcija. Tačiau bažnyčia kaip instancija, teigianti bendražmogiškas dorovines normas, propaguojanti tradicijų išlaikymą, tvirtą šeimą, blaivų gyvenimo būdą, yra svarbus dorovinio auklėjimo veiksnys, ypač reikšmingas religiją išpažįstančiai jaunimo daliai. Visam jaunimui bažnyčia, kaip auklėjamasis veiksnys taip pat reikšminga, nes dorovinis auklėjimas neįmanomas be pasaulėžiūrų pliuralizmo, tolerancijos - be ko negalima laisva ir sąmoningai apsisprendžianti asmenybė.

Vaikų ir jaunimo organizacijos kaip konkretus pliuralizmo išsikūnijimas yra reikšmingas dorovinio auklėjimo veiksnys, skatinantis toleranciją, sąmoningą savo vietos tautoje, vi-

suomenėje, valstybėje, įprasminimą.

Užmokyklinės įstaigos, užtikrinamos vaiko interesų, polinkių ir gabumų realizavimą, laisvalaikio įprasminimą, sudaro sąlygas tolesnei vaiko individualybės plėtrai.

Tiek vaikų, jaunimo organizacijos, tiek užmokyklinės įstaigos, tiek bet kuri nepamokinė veikla doroviniu aspektu yra reikšminga tik būdama prasminga pačiam mokiniui, ir tik jo paties laisvanoriškai pasirinkta.

Veiklos formų įvairovė gali sudaryti sąlygas dorovinės patirties kaupimui, praktikoje taikant įgytas dorovines žinias, realizuojant dorovinius idealus, dorovinius tikslus. Įvairiapusiškos veiklos (pažintinės, tiriamosios, estetinės, darbinės, kraštotyrinės, gamtosauginės, vaidybinės, sportinės ir kt.) poveikis mokinio asmenybės doroviniam auklėjimui priklauso nuo to, kiek ji aktualizuoja mokinio dorovinę sąmonę, praturtina konkrečią dorovinę patirtį, kokią ji turi dorovinę prasmę ir kiek yra naudinga kitiems.

Doroviniam auklėjimui veiksmingiausia ta veikla, kurią atlikdami vaikai tiesiogiai susiduria su žmonėmis ir stengiasi jiems būti rūpestingi, atidūs, jautrūs, gailėstingi. Bendraujant ugdomas ne tik mokinių etinis santykis su kitais žmonėmis, bet ir su visa supančia aplinka (gamta, kultūrinėmis vertybėmis, tauta ir kt.).

Nepamokinė veikla, grindžiama tautos kultūros patirtimi, ugdo mokinį kaip sąmoningą tautos kultūros, jos papročių, tradicijų puoselėtoją ir kūrybišką tęsėją.

Svarbu, kad būtų vengiama formalizmo ir paviršutiniškumo,

kad darbo efektyvumą lemtų ne tik išoriniai rodikliai (dalyvių skaičius, atliktų darbų kiekybė bei kokybė), bet tik tai, koki poveikį, visa tai, kas daroma, turi dalyvaujančiojo asmenybei.

Koordinuojant nepamokinę veiklą ir keičiantis veiklos patirtimi, būtinas glaudus mokyklos ir užmokyklinių įstaigų, organizacijų bendradarbiavimas.

Mokykla, vadovaudama mokinių nepamokinei veiklai, turėtų rūpintis, kad mokiniui liktų laisvo laiko pabūti pačiam su savimi, pamąstyti, įvertinti, atrinkti, prasmingai įsisavinti gaunamą informaciją, o taip pat turėtų laiko savišvietai, saviuoklai, saviraiškai, laisvam bendravimui su tėvais, šeimos nariais, bendraamžiais.

Mokykla. Mokyklos, kaip dorovinio auklėjimo veiksnio, ypatumas yra tas, kad joje vykdomas sąmoningas, tikslingai organizuotas pedagoginis procesas.

Mokykloje dorovinio auklėjimo turinį, tikslus bei uždavinius visų pirma realizuoja mokymo procesas, suprantamas kaip mokymo ir auklėjimo sąveika: auklėjimas negali vykti atskirai nuo mokymo ar po mokymo. Teikdamas mokiniams žinias ir pratindamas jas kūrybiškai perimti, pritaikyti gyvenime, tobulindamas mokinių mokėjimus, įgūdžius bei gebėjimus, mokytojas ugdo mokinių valią, charakterį, formuoja jų įsitikinimus, pasaulėžiūrą, idealus, tam tikrą elgesį, norimas dorovines savybes. Tik patys savarankiškai lygindami, analizuodami, sistemindami, apibendrindami aplinkos bei visuomeninio gyvenimo faktus, reiškinius bei procesus, mokiniai kartu formuoja savo požiūrį į pasaulį, aktyvią dorovinę poziciją.

Humanizuotas atskirų dalykų blokų turinys teikia dideles galimybes doroviniam auklėjimui. Nuo to, kaip suprantamos ir kiek panaudojamos mokymo turinio galimybės, priklauso mokinio asmenybės dorovinis kryptingumas. Kai dėstomoje medžiagoje natūraliai yra išreikštos dorovinės idėjos ar sąvokos, kai mokytojas įrodo organišką mokslo ir dorovės ryšį, atskleidžia dorovinius mokslo pagrindus, mokiniai, įsisavindami mokomąją medžiagą, ne tik perima tautos ir žmonijos dorovinę patirtį, bet ir patys mokosi gyventi pagal visuotinai pripažintas bendražmogiškas dorovės normas.

Ypatingą vietą kalbų bloke užima gimtoji kalba. Ji yra ne vien komunikacijos priemonė, bet "didžiausias tautos turmas, gyvasis tautos balsas, kultūros ugdymo bei perdavimo iš kartos į kartą laidas. Ji yra visų brangiausia paveldima jungtis, be kurios neįmanoma tautos konsolidacija ir vienybė"¹. Nė su kuo nepalyginamas gimtosios kalbos vaidmuo ugdant asmenybę, nes "tik kalboje susikristalizuoja mąstymas" (A. Maceina).

Dorovinį mokinių pasaulį turtina menas, grožinė literatūra. Knygos ypač stipriai veikia mokinių emocijas, palikdamos neišdildomus pėdsakus visam gyvenimui. Tai itin svarbu, kadangi grožinė literatūra ne tik atsako į klausimus, koks turėtų būti žmogus, bet ir parodo, kaip būti tikru žmogumi, kaip siekti aukštų tikslų, idealų. Skaitydamas mokinys mokosi palaipsniui vertinti personažų poelgius, išreikšti savo požiūrį į juos ir teisingai suvokti viso kūrinio meninę prasmę. Kita vertus, menas-o literatūra yra viena jo rūšių- tai ne kas kita, kaip

¹ Vanagas A. Valstybinė kalba ir mokykla // Gimtasis žodis. - 1989. - Nr.2. - P. 3.

realaus gyvenimo vertybių projekcija specifinėje, estetikos konvencijomis paremtoje tikrovėje. Taigi, grožinė literatūra, pati savaime nejučia gali padėti atsakyti į klausimus, kas tikrai gera, dora, teisinga, gražu žmonių gyvenime, kokius žmonių poelgius, tarpusavio santykius laikyti humaniškais. Taip formuojamas mokinio dorovinis idealas - tas gyvenimo pavyzdys, kuris sužavi, patraukia, žadina norą būti geresniu, elgtis taip, kaip suprantama esant gera, sieti žinias su elgesiu.

Bloko "Žmogus ir menas" dalykai, formuodami estetinį mokinių skonį, atskleidžia grožio ir gėrio sąveiką, brandina poreikį kurti grožį gyvenime ir žmonių santykiuose, o tai iš esmės glaudžiai susiję ir su dorovine asmenybės savi-raiška. Bloko "Žmogus ir gamta" tikslas - pateikti vientisą mokslinį pasaulio vaizdą, atskleisti gamtos reiškinių tarpusavio ryšius bei sąveikas, parodyti žmogaus vietą gamtoje ir teisingus santykius su ja.

Reikia pastebėti, kad nors "Matematikos, informatikos ir skaičiavimo technikos" bloko dalykai tiesiogiai neimplikuoja dorovinio auklėjimo turinio, tačiau jie taip pat svarbūs asmenybės ugdymui. Mokinių dorovinę poziciją sąlygoja ne vien formalus žinojimas, o šio bloko disciplinos savo indėlių į pastarosios formavimą įneša ugdydamos mokinių loginį mąstymą, kūrybiškumą, gebėjimus kiekybiškai analizuoti aplinką ir apibendrinti faktus.

Bloko "Žmogus ir visuomenė" integruojantis branduolys - žmogaus vertybių sistema, kurioje ypatingą vietą užima do-

rovinės vertybės. Jos lemia žmogaus santykį su kitomis vertybėmis, reguliuoja jo veiklą ir elgesį. Dorovinės vertybės sudaro žmogaus ir visuomenės dvasinės egzistencijos pagrindą. Svarbios dorovinės vertybės yra doroviniai idealai, dorovinės idėjos, žmogaus dorovinės savybės (žmoniškumas, patriotizmas, teisingumas, sąžiningumas, atsakomybė, pareigingumas, tolerancija, kuklumas, nuoširdumas, principingumas, darbštumas) ir pan. Kas yra žmogus, kam jis gyvena žemėje ir kaip turėtų gyventi, kad įvykdytų savo paskirtį, atskleidžia blokas "Žmogus, darbas, sveikata".

Dideles galimybes doroviniam auklėjimui teikia etikos ir psichologijos kursų dėstymas. Šios disciplinos leidžia vaikams įprasminti savo elgesį, santykį su aplinka etinėmis kategorijomis, giliai pažinti savo ir kitų vidinį pasaulį, jo unikalumą ir vertingumą.

Tačiau mokykla, kaip dorovinio auklėjimo institucija, veikia jaunimą ne tik per mokymo procesą, bet taip pat ir per susiklosčiusias mokykloje santykių "Mokinys-mokinys" ir "mokinys-pedagogas", t.y. per pagrindinių auklėjimo proceso mokykloje veikėjų santykių, sistemas.

Dorovinė asmenybės plėtra visada yra ugdymo ir savikūros sąveika. Taigi, mokykloje privalu tikslingai realizuoti ne tik ugdymo procesą, galintį koreguoti socialinės aplinkos įtaką, bet joje būtina sukurti optimalias sąlygas vaiko saviauklai ir savikūrai.

Kai mokykloje užtikrinama kiekvieno vaiko individualybės plėtra, atsiranda galimybė doroviškai įprasminti elgesį sude-

rinus savo ir kitų interesus. Tokiomis sąlygomis besiskleidžiantys tarpusavio santykiai tampa terpe konkrečioms žmoniškumo apraiškoms pasireikšti ir įprasminti. Draugų vertinimai, vaikų kolektyvo nuomonė palaipsniui tampa svarbiu vaikų elgesio akstiniu ar reguliatoriumi. Vertindamas ir analizuodamas draugus, identifikudamas save su kitais, vaikas analizuoja ir pažiūsta save. Taip formuojasi sudėtingas savi-kontrolės ir savireguliacijos mechanizmas, kuris tampa asmenybės saviauklos ir savikūros pagrindu.

Ypatingą reikšmę dorovinei vaiko plėtrai turi vaiko ir pedagogo santykių sistema. Joje sąveikauja mokytojas, būdamas moraliai atsakingas už pedagoginį procesą, ir mokinys, laisvai apsisprendžiantis, aktyvi asmenybė. Šios santykių sistemos pedagoginį veiksmingumą kuria tiek vaiko, tiek mokytojo asmeninės ir dalykinės savybės.

Vaiko dorovinė plėtra, kaip tikslingai organizuotas ir tuo pat metu savaiminis procesas, įmanoma tik tada, kai santykiai "vaikas - mokytojas" organizuojami konstruktyvios pedagoginės sąveikos forma, kurios esmė - abiejų sąveikos dalyvių dvasinis kontaktas. Tokios sąveikos pagrindu pedagogas gali atskleisti vaikui kito žmogaus dvasinį pasaulį, padėti prisiliesti prie tų dorovinių vertybių, kurių nešėju yra pats pedagogas. Pedagoginės sąveikos konstruktyvumą lemia tam tikros sąlygos, priklausančios nuo paties pedagogo. Svarbi sąlyga - dorovinis pedagogo autoritetas. Socialinis pedagogo statusas, jo dalykinė kompetencija daž neužtikrina pedagoginės sąveikos konstruktyvumo, jeigu jie nėra sutvirtinti doroviniu pedagogo autoritetu, priklausančiu nuo pa-

ties pedagogo dorovinės brandos. Dorovinis autoritetas įprasmina pedagogo socialinį statusą.

Pedagogo dorovinį autoritetą atitinka kita, nuo vaiko priklausanti sąlyga. Tai vaiko pagarba pedagogui ir pasitikėjimas juo. Mokymosi veiklos pradžioje vaiko pagarbą pedagogui užtikrina jau pats mokytojo buvimo faktas. Tačiau toliamesniame mokyklos gyvenime pagarbą pedagogui lemia pedagogo dorovinis autoritetas. Pedagogo dorovinis autoritetas ir mokinio pagarba jam - tai sąlygos, kurios negali egzistuoti atskirai ir rutuliojasi bendrame ir nuolatiniame vyksme. Skleisdamas dorovingumo apraiškas, pedagogas jas per vaiko vidinio išgyvenimo mechanizmą netiesiogiai perkelia į mokinių tarpusavio santykius, darydamas vaiką žmoniškumo, pagarbos, tolerancijos nešėju ir reiškėju. Tuo būdu pedagogas turi įtakos intuityviam ir savaimingam asmenybės savikūros procesui. Nuolat jausdamas vaiko vidinį pasaulį, pedagogas kartu su vaiku eina pastarojo tobulėjimo keliu, atlikdamas dvasinio tarpininko vaidmenį tarp mokinio ir kitų žmonių, jį supančio pasaulio.

Koncepciją parengė:

S.Dzenuškaitė
A.Valentas
E.Kasperavičius
A.Kurienė
A.Valantinas
I.Zaleskienė

Teorinis pagrindimas

Pedagogams, kultūros ir švietimo darbuotojams kelia didelį susirūpinimą estetinio ir meninio auklėjimo bei lavinimo padėtis Respublikoje. Būtų galima suminėti daugybę faktų, kurie rodo, kad vaikų ir jaunimo meninis skonis dar yra žemo lygio. Mokykla ir šeima, atitinkamos kultūros įstaigos nesugebėjo išugdyti reikiamų estetinių ir meninių poreikių bei įgūdžių, suformuoti deramą dvasinę kultūrą. Tokios padėties priežastimi ne vienas mokytojas laiko valandų stygių dėstomoms meno disciplinoms. Tačiau reikalo esmė glūdi ne tik valandose.

Būtina iš esmės pakeisti požiūrį į estetinį ir meninį ugdymą, kaip žmogaus humanizavimo pagrindą. Dvasiškai pilnavertis žmogus, savo krašto patriotas atsiras tik sukūrus integracijos principu paremtą tautinę mokyklą, t.y. sugebančią visus gamtos, technikos ir meno dalykus pateikti moksleiviui ne kaip žinių sumą, o kaip kultūros vertybes, skirtas individualiam (asmeniniam) pažinimui ir įsisavinimui, vedančias žmogų į savo tautos, pasaulio humanistinės praeities ir dabarties suvokimą.

Kol estetinis ir meninis auklėjimas bei lavinimas bus tik priedėlis prie vadinamųjų pagrindinių disciplinų, tol nesugebėsime išugdyti žmogų, turintį jautrų proto ir širdies balansą, kūrybišką, principingą, dorą, kaip sako filosofai - turintį dvasinės savikūros poreikį.

Reikia pakeisti išsibujojusį požiūrį į estetinį ir meninį ugdymą kaip antraeilį dalyką, skirti reikiamą pamokų skaičių, išspręsti mokymo priemonių, kabinetų įrangos, užklausinės, užmokyklinės veiklos, kadru rengimo ir apmokėjimo jiems problemas. Būtina pagalvoti apie mokyklos materialinės bazės plėtojimą ir finansavimą, mokyklos ir visuomenės kultūrinio gyvenimo siekių derinimą. Meno disciplinų dėstymas turi stoti šalia gimtosios kalbos, istorijos.

Dabartinėje mūsų mokykloje stokoja pastangų, skiepijant, ugdant ir lavinant harmonijos, grožio bei kūrybos poreikius. Pagrindinis trūkumas yra tas, kad estetinis ir meninis ugdymas suprantamas pernelyg siaurai, schematiškai, kaip atitinkamų meno disciplinų (literatūros, dailės, muzikos ir kt.) dėstymas. Atskirose mokyklose jos largi laikomoms šalutinėmis, jų statusas tolydžio menkėja, krinta šių disciplinų mokytojų, dėstytojų prestižas. Prielaidas šioms spragoms sudarė terybinės visuomenės raidoje vyravusios biurokратиškos, technokratiškos tendencijos bei orientacijos, kurių neįvardinus, neįmanoma išspręsti pagrindinių kultūros pertvarkymo uždavinių. Estetinis ir meninis ugdymas buvo traktuojamas kaip sudėtinė "komunistinio auklėjimo" dalis. Tuo tarpu jau tarpukario Lietuvoje susiklostė geros mokinių auklėjimo tradicijos, svairi patirtis, kurią reikia atgaivinti ir plėtoti.

Estetinis ir meninis ugdymas dar turi daug spragų: nėra vieningos programos, menka šio baro materialinė bazė, finansinės investicijos, neišnaudojamos net ir turimos

organizacinės galimybės, nesukurta vieninga pedagogų (estetinės kultūros palikimo ir jos tobulinimo žinovų) kadro rengimo grandinė. Ypač bloga padėtis pedagoginio profilio aukštosiose ir specialiosiose vidurinėse mokyklose. Reikia sistemingai plėsti specialiųjų vidurinių meno mokyklų ir ypač bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų su sustiprintu humanitarinių meninių disciplinų dėstymu tinklą. Tokių mokyklų nėra atskiruose rajonuose. Todėl kol kas dar nesugebame patenkinti vaikų, paauglių ir jaunimo elementarių dvasinių poreikių. Tautinės mokyklos koncepcijoje, jos trečioje vidurinės mokyklos pakopoje (XI-XII kl.), numatytas mokymas pagal interesus. Tokia mokymo kryptis sudarys galimybę geriau įsisavinti dominančių mokslo šakų pagrindus, ugdyti mokėjimus ir įgūdžius, reikalingus pasirinkto dalyko studijoms aukštojoje mokykloje. Tarp pagrindinių diferencijuoto mokymo šakų numatyta ir humanitarinė, kurioje derama vieta turės užimti meno, estetikos, kultūros dalykai.

Miestų ir rajonų vykdomieji komitetai, liaudies švietimo skyriai turėtų susirūpinti meninio profilio mokyklų steigimu, labiau išnaudoti sustiprinto muzikos, dailės mokymo galimybes. Tai suvaidintų reikiamą vaidmenį talentų sekcijos atžvilgiu, kilstelėtų humanitarinės kultūros lygį jaunimo terpėje, šiek tiek apribotų nusikalstamumą, žalingus įpročius.

Pagrindinis estetinio ir meninio ugdymo uždavinys -

a) žmogaus humanizavimas, dvasinga asmenybė, kuri ne tik turėtų gilyje grožio jausmą, bet ir vadovauti jį kasdienėje

gyvenimo veikloje; b) meninių talentų brandinimas, suteikiant jiems geras sąlygas. Estetinis ir meninis ugdymas padės puoselėti bendruosius vaikų ir jaunimo kūrybinius sugebėjimus (emocinę kultūrą, intuciją, vaizduotę, intelektualumą) ir specifinius sugebėjimus, reikalingus meninei veiklai. Tikslas vienas - vidurinę mokyklą baigęs jaunuolis ar mergina turi būti gerai susipažinęs su tautine ir dalinai su pasaulio meno kultūra, išsiugdęs meno ir kūrybos poreikį.

Esminiu estetinio bei meninio vaikų ir jaunimo lavinimo trūkumu reikia laikyti tai, kad dar nėra sukurta veikminga, lanksti ugdymo sistema, kurioje būtų atsižvelgta į daugelį svarbių veiksnių.

Pirma, ta sistema turėtų būti pakankamai aiški, suprantama tiems, kas atsako už jos įgyvendinimą ir, svarbiausia, tautinio charakterio. Šiandien gal neverta diskutuoti dėl visų bendrosios estetinio ir meninio ugdymo krypties detalių. Ta kryptis apibūdinta Lietuvos TSR vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcijoje ir kitur. Estetinis ir meninis ugdymas (be grynai specifinių savo uždavinių) privalo padėti jaunam žmogui įsisavinti pasaulinės kultūros lobyną, reikšti savo tautos kultūros savimonę, pagal išgales įnešti savą unikalią vertybių indėlį į bendrą žmonių kultūros lobyną. Estetinio ir meninio ugdymo tautinis charakteris priklausys ne tik nuo ekonominio, kultūrinio Respublikos suvereniteto, bet ir nuo kiekvieno pedagogo, kultūros ir švietimo įstaigų darbuotojo pilietinės atsakomybės jausmo, aišku, ir nuo šeimos, tėvų pedagoginio

išprusimo, rūpinimosi savo vaikų dvasine kultūra ir jų individualybe. Teisingai buvo pastebėta išymios pedagogės G. Petkevičaitės-Bitės: "Tik stiprus ryšys tarp mokytojų ir mokinių, stiprus ryšys mokytojų ir su vaikų tėvais padės išauklėti tikrą savo kraštui ir visuomenei naudingą ir sveiką žmonių kartą".

Antra, estetinio ir meninio ugdymo eigoje privalo būti atsižvelgta į auklėjamojo žmogaus asmenybės tapsmą, t.y. jo psichologinę struktūrą. Mūsų visuomenėje vaikas, paauglys, jaunuolis susiduria su įvairiomis kultūrinėmis institucijomis - darželiu, trijų pakopų mokykla, meno puoselėjimo ir propagandos institucijomis, aukštąja mokykla ir kt. Estetinis ir meninis ugdymas privalo užimti išskirtinę vietą visose asmenybės ugdymo pakopose, sklisti visais komunikacijos kanalais. Svarbu turėti omenyje, kad tik taikantis prie asmens amžiaus ypatumų įmanoma išugdyti vaikų aktualius estetinius poreikius ir jų meninius talentus. Apskritai estetinis ir meninis ugdymas mokykloje turėtų būti labiau kreipiamas "praktiškos estetikos" linkme, kaip tai daroma Vakarų Europos mokyklose, kur neramą vietą užima buitės, bendravimo, etiketo, aplinkos tvarkymo, laisvalaikio, šventės estetika. Ji lavina jaunuolių ir merginų estetinį skonį, plečia jų akiratį.

Trečia, tobulinant estetinį ir meninį ugdymą reikia atsižvelgti į tai, kad mūsų individo estetinė kultūra traktuojama supaprastintai. Mažai praktikuojamos įvairios estetiškos ir meninės veiklos formos, jos atfibojamos nuo

elementariusių rankų darbų mokymo programų darželyje ir pradinėje mokykloje (konstravimo, modeliavimo, siuvinėjimo, aplinkos tvarkymo ir pan.) ir dargi taikomos kažkokiam be-lyčiam mokiniui. Neretai prieš akis turėtų būti mokinys - berniukas, jaunuolis, mokinė - mergaitė, mergina. Tik per realiąją, įvairią estetinę ir meninę veiklą ir žodį (intelektualinę veiklą, atitinkamų meno disciplinų dėstymą) skleisis vaikų ir jaunimo dvasiniai polinkiai, jų kūrybiškumas ir unikalumas.

Ketvirta, estetinio ir meninio ugdymo programa privalo užtikrinti kūrybos laisvę pedagogams. Kiekvieno pedagogo laisvė tampa turininga, kai jis remiasi pažangiomis, perspektyviomis mokslo idėjomis, kolektyviniu protu, gerai apgalvotomis veiklos programomis. Neįmanoma išugdyti mokytojų ir mokytojų leivių kūrybinę iniciatyvą unifikuotais metodais, neatsižvelgiant į vaikų individualybę, vietos sąlygas ir galimybes. Tai tinka ir pedagogams. Estetinio ir meninio ugdymo programa neturėtų priminti negyvo, abstraktaus patarimų, pamokymų sąvado. Svarbu, kad ji neribotų pedagogų iniciatyvos, jų pomėgį eksperimentuoti, diegti naujoves. Pedagogų kūrybinė laisvė - užtikrina auklėjamųjų laisvę, didesnes jų diferenciacijos galimybes ir brandina meninius talentus.

Penkta, iš esmės pertvarkant estetinį ir meninį ugdymą, kaip sudėtinę tautinės mokyklos programos dalį, būtina į šį procesą įtraukti visas kūrybines sąjungas. Pasitelkti Lietuvos kultūros ministeriją, Lietuvos kultūros fondą, Mu-

zikos draugiją, Chorvedžių draugiją, Tautodailės draugiją. Pirmas realus šios veiklos žingsnis galėtų būti nemokamas muziejų, parodų lankymas moksleiviams ir studentams. Suartinant miesto ir kaimo vaikų galimybes, numatyti ir teisiškai įtvirtinti tai, kad kolektyviniai kaimo vaikų apsilankymai teatro spektakliuose, koncertuose būtų apmokami valstybės. Miestuose ir rajonų centruose organizuoti (atnaujinti) nemokamus abonementinius koncertus su atitinkamais komentarais. Dargi pasiekti, kad dauguma muziejų (ypač naujai steigiamų) turėtų specialias patalpas, kuriose galėtų vykti moksleivių užsiėmimai. Dar nepavyksta panaudoti muziejus, koncertines įstaigas, teatrus ir jų teikiamas galimybes vaikų, paauglių ir jaunimo dvasinės kultūros ugdymui. Šiame veiklos bare reikia orientuotis į Vakarų Europos šalių patirtį, kur tokio tipo įstaigos užima deramą vietą pedagogikoje.

Dieglant estetinius ir meninius poreikius, skleidžiant nacionalinės ir pasaulinės kultūros vertybes, populiarinant meninio auklėjimo patyrimą, būtina plačiau ir sistemingiau panaudoti televizijos ir radijo galimybes. Pirmiausia, reikėtų pradėti rengti pastovias radijo ir TV mokomąsias programas, meno dalykų mokymo, populiarinimo laidas, prie jų derinti mokinių tvarkaraštį, pergaltoti respublikinio konkurso "Dainų dainelė" kryptį ir turinį. Šis konkursas turėtų būti labiau orientuojamas į tautinį repertuarą, liaudies dainą, neabejotinos muzikinės vertės kūrinius.

Estetinio ir meninio ugdymo pakopos.

Ikimokyklinis amžius

Ikimokyklinių įstaigų, lopšelių-darželių darbe reikia atsisakyti bet kokių paradinių, vaikams nesuvokiamų koncertų organizavimo visuomeninių švenčių progomis, populiarinti tautines šventes, puoselėti liaudies tradicijas. Vaikų muzikinį, dailės auklėjimą būtina traktuoti kaip tautinės kultūros predmenų ugdymą, siejant su bendra vaiko dvasine kultūra. Ypač didelis dėmesys turėtų būti skiriamas vadinausiai vizualinei išraiškai, ritminiam judesiui (šokiui), teatralizuotiems žaidimams, muzikiniam lavinimui. Reikalinga iš esmės peržiūrėti ir pakoreguoti šių kūrybinių sferų programas, siejant jas su vaikų amžiaus psichologija.

Bendrieji estetinio ir meninio ugdymo uždaviniai: lavinti vaikų sugebėjimą grožėtis gamta, tobulais daiktais ir meno kūriniiais, skatinti paliių vaikų kūrybinę savireiška. Formuoti ypatingą jautrumą gamtai, tėviškei, tai erdvei, kurioje gyvena ir dirba jų tėvai. Mokyti grožėtis gamta įvairiais metų laikais, pastebėti jos įvairovę, spalvų ir formų tobulumą. Skatinti savo išpūdžius apie gamtą išreikšti piešiniuose. Apskritai, saugoti vaikystės unikalumą ir laisvę.

Skatinti poreikį dalyvauti įvairioje meninėje veikloje, liaudies pramogose, norą mokytis liaudies dainų ir deklamuoti eilėraščius. Padėti išaiškinti menui gabius vaikus, ugdyti jų kūrybinius gebėjimus. Subtiliai pasinaudoti teatralizuotų žaidimų teikiamomis galimybėmis. Tuo tikslu mokyti sukurti tinkamą žaidimų aplinką, emociškai atlikti

atitinkamus vaidmenis, dialogus, sumaniai panaudoti daiktus, kurti dekoracijas ir pan. Ugdyti gebėjimą grožėtis kitų ir savo atliktu darbu, skatinti rūpintis estetinė savo išvaizda (tvarkingi, švarūs rūbai, veidas, rankos, normali balso intonacija, veido išraiška).

Estetinio ir meninio ugdymo uždaviniai sėkmingai gali būti realizuojami tik specialiai organizuojant spalvingą, patrauklią, išpūdingą estetinę ir meninę veiklą (teatro, muzikos, dailės, choreografijos ...). Estetinės veiklos elementai gali būti sėkmingai panaudojami ir kitoje vaikų veikloje - žaidimuose, gamtos stebėjimuose, darbeliuose. Labiausiai integruojanti yra teatrinė veikla. Ji apima žaidimą, įpina gamtos reiškinius, darbo elementus. Joje ypač svarbiu tampa raiškus judesys, mimika, personažų charakteristikos, gamtos reiškinių ir žmogaus veiklos imitavimas.

Ugdant grožio jausmą, tikslinga ieškoti natūralaus ryšio tarp gimnastikos, raiškaus ritminio šokio ir muzikos. Ritmo ir dinamikos pajutimo lavinimas brandina mergaičių ir berniukų jaustrumą kūno judesių tikslingumui ir darnumui, o kartu ir visiems ritmingiems, dinamiškiems reiškiniams aplinkoje. Tokiu būdu formuojasi ir estetinis vaikų skonis, nes iš sistemingai ir harmoningai praktikuojamos tikros kūno kultūros randasi grožio siekis. Vaikų "nepilnavertiškumo kompleksas", depresyvios emocijos (pagiežumas, užgaulumas ir kt.) dažnai kyla, kaip sakė V. Sezemanas, iš bejėgiškumo jausmo, nepasitikėjimo savo fizinėmis jėgomis, nemokėjimo valdyti savo kūną, nesugebėjimo patirti kūno giminytės su visa organine gamta.

Be to, vaikai turėtų būti mokomi naudotis įvairia dailės technika savo fantazijai lavinti. Pamokėlės neturėtų būti skirtos tik formos ir spalvos suvokimui. Užduočių temas reikia labiau sieti su gamtos reiškinių, daiktų vaizdavimu, tikslinga dailės pamokėles derinti su įvairia veikla ar užsiėmimais: vaikai gali kurti spalvingas kaukes vaidinimams, koncertams, daryti dekoracijas, lipdyti arba siūti lėles (vyresniojo amžiaus grupėse), piešti klausantis muzikos.

Dailės pamokėlėms reikalingos tokios sąlygos, kad nevaržytų kūno judesių laisvės ir neribotų veiklos, o taipogi įvairios medžiagos - kokybiški dažai, teptukai, pieštukai, įvairūs popierius, plastilinas ir pan. Projektuojant naujus tipinius darželius būtina rasti specialią patalpą tokio pobūdžio užsiėmimams. Geros sąlygos reikalingos ir muzikos užsiėmimams. Pianinas (fortepijonas), kokybiški muzikos instrumentai - žaislai, K.Orfo muzikos instrumentų komplektai, aparatūra (patefonai, magnetofonai ir t.t.).

Išpūdingos muzikos pamokėlės lavins ne tik muzikinius įgūdžius, bet ir prisidės prie bendros vaikų dvasinės kultūros ugdymo. Dainų teksto supratimas plečia pažintinę vaiko sferą, kalbos žodyną; muzikos kūrinio nuotaikos išgyvenimas - yra svarbi prielaida kito žmogaus (mamos, auklėtojos, draugo) realių išgyvenimų supratimui, teigiamai įtakoja vaiko dorovę. Muzikiniame vaikų auklėjime turi dominuoti liaudies muzika, atitinkanti vaikų suvokimo ir atlikimo galimybes, neužmirštant ir aktyvaus muzikos klausymo, auklėjimo įtaigiais meno šedevrais.

Šios estetinio ir meninio ugdymo pakopos mokomoji medžiaga - žaidimai, rateliai, skaičiuotės, muzikinės pamokos, muzika šokiams, ritminiams užsiėmimams ir kt. Dominuoja daktiniai žaidimai grupėje, žaidimai-dramatizacijos, šventės, rytmečiai. Žaidimas - viena svarbiausių vaiko gyvenime veiklos formų. Reikia siekti, kad grupiniuose žaidimuose būtų palengva ugdoma savita vaiko pasaulėjauta, kurią formuoja tradicijos, nacionalinių intonacijų žodynas, dainavimo ir kalbos maniera, tautinė atributika. Sudaryti sąlygas dirbti papildomai su gabesniais muzikai, dailei, teatrui. Gabesnius dailei, muzikai, choreografijai vaikus nukreipti į atitinkamas užmokyklinės įstaigos arba pačiuose darželiuose steigti šių profilių grupes.

Ypač svarbu sukurti darželinukams jaukią, intymią, emocingą gamtinę ir kultūrinę aplinką, sumažinti vaikų skaičių grupėse, įtvirtinti vaikų darželio muzikos, dailės mokytojo statusą. Vaikų darželyje patartina neužmiršti ir jau tapusių tradicinėmis vaikų meninės veiklos formų (meninio žodžio, lėlių teatro ir pan.).

Darželinukų ir pradinių klasių moksleivių tėvams siūloma organizuoti pastoviai veikiančius lektoriumus-praktikumus (respublikinės "Žinijos" iniciatyva), kurie supažindintų su šeimos tradicijų palikimu, meniniu vaikų ir jaunimo ugdymu, mokytų pažinti ir vertinti liaudies meną, tautosaką ir įgalintų visa tai perteikti savo vaikams.

Ugdant žmogaus estetinę kultūrą ir jo gabumus, ypatingai reikšminga pradinės mokyklos pakopa.

Siūloma įvesti vieną savaitinę pamoką choreografijai (nuo pradinių klasių iki XII klasės imtinai), fizinio lavinimo pamokų ribose. Pagal specialiai parengtas programas vertėtų išdėstyti moksleiviams lietuvių tradicinio šokio pagrindus, siejant su liaudies papročiais buitinio šokio elementus, sceninį šoki. Šokio pamokų (laisvų, improvizuotų) turinį reikėtų papildyti šokio kultūros, šokėjų bendravimo etikos, šiuolaikiško šokio savitumo žiniomis. Apskritai choreografijos užsiėmimai privalėtų būti derinami su vaiko fizinio ugdymo uždaviniais, sveikata, judesio ir gestų estetika, gera psichologine savijauta.

Muzikinio lavinimo tobulinimui tikslinga įvesti dvi muzikos pamokas per savaitę (visose mokymo pakopose) arba bent suteikti mokykloms teisę įvesti antrąją muzikos pamoką ten, kur yra sąlygos, geri muzikos specialistai.

Dailės pamokos galėtų būti siejamos su plastikos abėcėlės įsisavinimu. Būtent pradinėje mokykloje turi būti dėstoma kompozicija, kaip pagrindinė plastinės išraiškos priemonė, jungiant ją su pirmaisiais dailės kūrinio analizės elementais. Žaidimo dvasia dar turėtų išlikti I-II klasėse. Pamokų metu formuojamos pagrindinės sąvokos: "šalta", "šilta" spalva, "uždara", "atvira", "nerami", "rami" kompozicija ir pan., vaikai mokomi įvairias savo nuotaikas reikšti spalva, ritmu, faktūra.

Dailės pamokų pobūdis turėtų būti neatsiejamas nuo meninio ir darbinio lavinimo kompleksiško idėjos, apjungiant šiuos abu dalykus vieningą programą, išsaugant darbų pamokas mergaitėms ir skiriant tokiai programai keturias savaitines pamokas. Pradinėse klasėse vaikus reikia išmokyti daryti švilpukus, statulėles, indelius, paprotinius dalykus (verbas, margučius, užgavėnių kaukes ir kt.). Labiau integruoti dailės ir darbų pamokas. Turi vyrauti praktinė, meninė veikla.

Muzikos ir dailės pamokas vis dėlto reikėtų perduoti dėstyti specialistams. Taip daroma daugumoje kultūringų šalių. Be to, sunku parengti mokytoją universala, kuris lygiai gerai dėstytų ir aritmetiką, ir gimtąją kalbą, ir harmonijos pagrindus, ir subtiliai justų vaikų vizualią išraišką. Stengtis palikti muzikos ir dailės dėstymą tiems, kas iš tiesų yra geras šių dalykų žinovas. Žodžiu, orientuotis į sustiprintą, profesionalų, o ne diletantišką visų meno disciplinų dėstymą pradinėje mokykloje.

Būtina aprūpinti mokyklas ne tik medžiagomis, kurios atitiktų šio etapo uždavinius. Reikėtų išversti vieną kitą vertingą užsienio specialistų knygą, skirtą vizualinei vaiko kultūrai ir skleisti ją naujoje knygų serijoje ("Šviesa").

Pagrindinė mokykla (V-X kl.)

Ši mokymo pakopa duoda kryptį ir pagrindą visam žmogaus gyvenimui, dėda pasaulėžiūros ir pasaulėjautos pamatus, formuoja jo kaip asmens ir tautos nario dorovines nuostatas. Todėl estetiniam ir meniniam lavinimui šioje pakopoje priva-

lo būti skiriamas reikiamas dėmesys.

Būtina turtinti choreografijos užsiėmimus, ieškant jiems deramos ir drauge šiuolaikiškos formos (vakaronių, pobūvių ir pan.). Ši pakopa labai tinkama vadinamųjų mokyklinių teatrų kūrimui, kuriems talkintų ne tik artistai, bet ir dailininkai scenografai, muzikantai. Pribrendo reikalas atgaivinti mokyklinių teatrų tradicijas, skatinti jų veiklą, rengti festivalius. Šiame vaikų amžiaus tarpsnyje patartina menini ugdymą glaudžiai sieti su menine veikla.

Nuo V iki X klasės imtinai dailės pamokos tampa neatšiejamos nuo meninės veiklos ir dailės pažinimo. V klasėje dailės pažinimas dar turėtų įeiti į pamokos struktūrą, o vėliau tapti savarankišku dalyku. Dailės pažinimas turėtų aprėpti regiono, miesto, kuriam priklauso mokykla, respublikos svarbiausių dailės, architektūros paminklų pažinimą, dailės šakų, žanrų, kryptų supratimą. Aptariami, analizuojami pavyzdžiai turėtų būti gerai parinkti, esminiai Europos ir ypač tautos kultūrai.

Be to, dailės pažinimas siejamas su visuotinės istorijos kursu, kuriame taip pat skiriamas reikiamas dėmesys istorinėms epochoms, stiliams. Turtinama integraciniai ryšiai tarp dailės pažinimo ir darbų pamokų, skatinančių gerą tautodailės, tradicinių amatų supratimą.

Šioje bendrojo lavinimo mokyklos pakopoje būtina siekti, kad naujai statomose ar rekonstruojamose mokyklose būtų steigiamos jaunojo dailininko dirbtuvės ir individuali (va dovui) skiriama studija. Siūloma tokių dirbtuvių ir studijų

steigimą finansiškai remti ir laikyti būtinu vykdant mokyklos reformą. Tokių specializuotų patalpų atsiradimas paskatintų jaunos, gabius dailininkus dirbti mokyklose, neatsieti savo kūrybinės veiklos nuo jaunimo estetinio lavinimo. Jaunojo dailininko dirbtuvėje vyktų piešimo pamokos, mokiniai būtų supažindinami su įvairia dailės šakų technika (skulptūra, keramika ir t.t.).

Šio amžiaus mokiniai turėtų būti supažindinami ir su dizainu, meninio konstravimo pagrindais. Šiuolaikiniai moksleiviai negauna net elementaraus supratimo apie daiktų kūrimą-projektavimą. Būsimieji gamintojai ir vartotojai lieka analfabetais, vertinant daiktinę aplinką. Supažindinimas su dizainu, meniniu konstravimu plėtotų moksleivių erdvinį mąstymą, taip reikalingą būsimiems architektams, inžinieriams projektuotojams ir kt. specialybių atstovams. Tačiau ir būsimiems kvalifikuotiems darbininkams būtina pažintis su daiktų kūryba, su daiktų estetika. Ji padėtų lavinti rankos ir akies subtilią dermę, formuotų darbo kultūros įgūdžius, sudvasintų darbinę veiklą. Todėl reikėtų ieškoti ryšio tarp estetinio-meninio ir darbinio ugdymo, kuriant bendrą "dizainerizuotą" programą, persunktą grožio, formos ir funkcijos vienove, susietą su harmonijos principų suvokimu.

Būtina perorientuoti darbų pamokas į dailiųjų amatų kursą. Mokyklos dirbtuvės turėtų duoti galimybę mokiniui dirbti su medžiu, metalu, moliu, mokyti siūti ir t.t. Turint omenyje šio amžiaus vaikų interesų įvairovę, jų imlumą naujovėms, nereikėtų jų darbų panaudoti elementarių su-

venyrų gaminimui arba konvejerinei gamybinei veiklai. Šiame amžiuje vaikas turėtų išmokti jausti funkcijos, formos ir atlikimo kokybinį ryšį, patenkinti konstravimo poreikį.

Dizainerizuota dailės-darbų mokymo kryptis neturėtų būti vienintelė. Reikėtų išbandyti ir kitas estetinio ir meninio ugdymo galimybes, atsižvelgti į įvairias dailės rūšis ir jų panaudojimą.

Muzikai skirtos pamokos neturėtų tapti auklėjamųjų pokalbių ar psichologinių būsenų iliustracija bei priemone. Muzikinio ugdymo esmė slypi muzikos suvokimo įgūdžių lavinime, jos pagėgime, mokėjime kokybiškai ir meniškai ją atlikti.

Vienas svarbiausių uždavinių - rasti veiksmingus, efektyvius muzikos pamokos struktūros principus. Kadangi ne visi moksleiviai vėliau studijuos aukštosiose mokyklose, tai vidurinė mokykla privalo suteikti muzikos rašto žinias ir įgūdžius, muzikos teorijos ir literatūros pradmenis.

Muzikinį vaikų ir jaunimo lavinimą paremti plačia, turininga užklasine veikla. Reikia atgaivinti chorinio dirigavimo, pučiamųjų orkestrėlių tradicijas, kuo plačiau steigti būrelius mokymuisi groti koku nors instrumentu. Tikslinga būtų turėti ne tik pradinių klasių chorą (kiekvienoje mokykloje, ta'p pat ir kaimo), bet ir vidurinių klasių chorą, daugumoje mokyklų galėtų būti ir aukštesniųjų klasių choras, liaudies instrumentinės muzikos būrelis, pučiamųjų orkestrėlis, estradinis ar džiazo ansamblis, muzikos plokštelėlių, įrašų kolekcionierių klubas.

Muzikos būreliuose, kolektyvuose reikia mokyti ir ska-

tinti moksleivius rinkti autentiškas liaudies dainas, užrašyti šokius, pažinti įvairius liaudies muzikos instrumentus, regioninius tautinius rūbus, užrašyti liaudies papročius ir pan. Užklausinėje veikloje būtų tikslinga numatyti plačias kraštotyrimo darbo perspektyvas, vasaros atostogų metu skatinti moksleivius dalyvauti kraštotyrimėse, etnografinėse, archeologinėse ekspedicijose, o taip pat savarankiškai rinkti, fiksuoti tautosaką, etnografinę medžiagą.

Mokyklose reikalinga sudaryti tradicinių švenčių bei apeigų kalendorių, kurio derėtų laikytis, jį populiarinti ir gerbti.

Vidurinė mokykla (XI-XII kl.)

Šiame etape siekiama toliau plėtoti įvairių moksleivių estetinę, meninę veiklą ir įtvirtinti svarbias kultūrologinio pobūdžio žinias. Moksleivis privalo turėti nuodugną mūsų tautos kultūros istorijos supratimą. Visiems XI klasės moksleiviams siūloma skaityti kursą "Visuotinė meno istorija". Jį išivaizduotume kaip vieningą dailės, architektūros, teatro, kino meno kursą, įgalinantį mokinių geriau suprasti istorinių epochų ir ypač XX amžiaus meninį gyvenimą. Toks kursas bus naudingas ne tik tiems, kas rinksis humanitaro kelią, bet visiems mokyklos absolventams.

Minėtam ir kitiems estetikos kurso vadovėliams, žodynamams (juose būtų išdėstytos pagrindinės sąvokos) sukurti būtina skelbti konkursą, laidavus šiam darbui tokias sąlygas, kurios skatintų konkurse dalyvauti kompetentingiausiems specialistams.

XII klasės moksleiviams reikia skaityti kursą "Estetikos pagrindai". Šis kursas turėtų būti ne istorinio, bet teorinio pobūdžio, teikiantis pagrindines žinias apie grožio prigimtį, meno savitumą ir jo paskirtį, meninio skonio ir estetinio suvokimo esmę, šiuolaikinės meninės kultūros ypatumus. Tokiu būdu, konkrečių meno disciplinų dėstyjas užsibaigtų apibendrintu teoriniu kursu.

XI-XII klasėse dailės praktiniai užsiėmimai tampa fakultatyviniu kursu. Esant galimybėms, vaikų ir tėvų prašymu, gali būti komplektuojama klasė, kurioje dailės praktiniai užsiėmimai būtų privalomi. Pati mokykla sprendžia, kokią papildomą pamoką jai įsivesti.

Muzikinio lavinimo srityje siekiama palaipsniui supažindinti su pasaulinės muzikos šedevrais, tačiau tautinė liaudies ir profesionalioji muzika turi dominuoti iki pat mokyklos pabaigos. XI-XII klasėse turėtų būti nuosekliai išdėstytas pasaulinės muzikos istorijos kursas. Muzikos dėstymas turi būti siejamas su fakultatyviniais užsiėmimais po pamokų: choralais, orkestrais, būreliais.

Moksleivių dvasinės kultūros ugdymui turėtų talkinti gerai apgalvota užklausinė veikla. Tikslingi būtų įvairūs būreliai - literatų, muzikos mylėtojų, taikomosios ir vaizduojamosios dailės ir kt. Mokyklose dargi galėtų veikti vadinamieji jungtiniai menų seminarai, pvz., "fotografija-kinas-televizija", "muzika-architektūra", "literatūra-muzika-tapyba" ir kitokie, kuriuose būtų gvildinami menų giminystės klausimai.

Reikalinga atgaivinti gražias "Meno kuopos" tradicijas.

Vienuose būreliuose moksleiviai tęstų ir plėtotų savo meninę veiklą, lavintų kūrybinius sugebėjimus, kituose, labiau teoriniuose, puoselėtų savo intelektą. Būrelių veikla galėtų būti tarpinė tarp bendrojo lavinimo mokyklos ir specialiosios mokyklos - be griežtos programos, leidžianti mokiniui pasirinkti įdomią veiklos sritį.

Svarbu, kad būrelių veikla nebūtų unifikuota, reglamentuota, centralizuota apžiūrų ir konkursų, kad juose būtų užtikrinta kūrybinė mokytojo laisvė, galimybė eksperimentuoti, išreikšti savo asmenybę. Būreliai, studijos turėtų išradinškai papildyti užduotis, skirtas jaunesniojo ir viduriniojo mokyklinio amžiaus vaikams, skatinti vaikų saviraišką ir jų kūrybinius sugebėjimus. Reikia geriau panaudoti esamas kiekvienos mokyklos, profesinės technikos mokyklos, bendrabučių, mokomųjų dirbtuvių, kabinetų, koncertinių organizacijų, dailininkų ir liaudies meistrų dirbtuvių, kultūros namų, dailės muziejų, parodų rūmų teikiamas galimybes meninio profilio (muzikos, choreografijos, dailės, literatūros, liaudies amatų, dizaino ir kt.) būreliams kurti.

Gilėjančios tautinės savimonės sąlygomis, siekiant perimti vyresniųjų kartų patyrimą, būtina atgaivinti liaudies amatus ir tradicijas. Tikslinga mokyklose steigti liaudies meno ir amatų būrelius, labiausiai atitinkančius atskirų rajonų tradicijas. Ieškoti būdų, kaip įtraukti į šią veiklą vietinius gabius liaudies meistrus, dailiųjų amatų "auksarankius".

Vadovaujantis nūdienos mokyklos humanizavimo idėjomis, teikti siūlymus dėl visų tipų mokyklų, užmokyklinių įstaigų interjero ir aplinkos estetinio apipavidalinimo esminio gerinimo. Rūpintis, kad mokyklų teritorijose floras - medžių, krūmų, želdinių ir atitinkamų statinių pagalba būtų sudaromos jaukios vaikų kamerinio bendravimo salelės, atitinkančios susiklosčiusias tautines tradicijas, vaikų amžius, lyties ypatybes ir poreikį judėti, bendrauti, ilsėtis. Į šį darbą kuo labiau įtraukti pačius vaikus, o taip pat architektūros, landšafto specialistus. Mokyklų interjerus puošti tik gero meninio lygio profesionaliojo meno, gambiausių moksleivių, meno mokyklų auklėtinių kūriniais. Pasitelkus Architektų, Dailininkų, Dizaino, Fotomenininkų sąjungų narius reikėtų parengti metodinį leidinį "Tautinės mokyklos interjeras ir aplinka", kuriame būtų apžvelgti įvairūs klausimai, susiję su mokyklos, kaip dvasinės kultūros židinio, pertvarka.

Dideliuose Respublikos miestuose steigti vaikų ir jaunimo kultūros centrus, kuriuose galėtų išryškėti ir pasireikšti vaikų ir jaunuolių kūrybiniai sugebėjimai, vyktų kūrybinės veiklos parodos, koncertai, susitikimai su menininkais. Tokie centrai turėtų tapti svarbiais naujos pedagoginės patirties kaupimo ir sklaidimo šaltiniais. Estetiniam ir meniniam ugdymui labiau turėtų talkinti Filharmonija (Jaunimo filharmonija), Konservatorijos studentai ir muzikos mokyklų moksleiviai.

Reikia iš esmės pertvarkyti minėtų meno disciplinų techninį aprūpinimą. Turėtų būti sukurtas centras, kuriame būtų

gaminami skaidrių komplektai, diafilmai ir videofilmai. Jų scenarijus galėtų rašyti menotyro, pedagogikos žinovai.

Specialusis ir profesinis techninis mokymas

Estetinis ir meninis ugdymas šioje mokymo grandyje turėtų būti panašus į bendrojo lavinimo mokyklos ir skirtis tik kai kuriais momentais. Akivaizdu, kad mūsų Respublikoje yra labai smuktelėjusi darbo kultūra, "rankos kultūra".

Čia būtina sieti dailės, dizaino dėstymą su specialybiu per formos-funkcijos ryšį. Specialusis profesinis mokymas turi formuoti daikto estetinį suvokimą (per proporcijas, spalvinius ir faktūrinius santykius), lavinti kompozicijos "jausmą". Dailės istorijos, dizaino žinios šioje mokymo grandyje turėtų būti diegiamos tikslingų užduočių pavidalu, daugiau mokant jausti ir matyti, nesiorientuojant vien į enciklopedinių žinių pateikimą, ieškoti organiškos meninės veiklos ir žinojimo dermės.

Ruošiant šiuolaikinį darbininką, reikia jį sistemingai mokyti formuoti harmoningą daiktinę aplinką. Tam tarnautų techninės estetikos dizaino fakultatyvai. Profesinėse technikos mokyklose reikia organizuoti mokyklinius kinoteatrus, kino klubus, fotografijos klubus, kuriuose moksleiviai būtų nuolat supažindinami su kino, teatro, foto menu, patys mokydami kurti.

Profesinėje mokykloje moksleiviai negauna muzikinio lavinimo. Todėl reikia tęsti dainavimo, muzikos pažinimo pamokas, formuoti subtilią emocinę paauglių kultūrą ir meninius poreikius, steigti chorus, orkestrus, choreografinius kolek-

tyvus. Muzikinio lavinimo spragą reikėtų pradžioje užpildyti fakultatyvais, gerai apgalvota užklasine, meno savi-veiklos kolektyvų veikla. Plėtojant meno saviveiklą, reikėtų kurti tokius būrelius, kurie atitiktų moksleivių interesus, pomėgius, padėtų formuoti kultūringą asmenybę. Rengiant meno saviveiklininkų pasirodymus, ieškoti idomėnių bendravimo formų (pvz., šventės, festivaliai ir kt.). Taip pat deramą vietą estetiniame ir meniniame ugdyme turi užimti judesys (choreografijos būreliai) ir žodis (raiškūs skaitymas, mokyklinių teatrų ir kitų teatro žanrų būrelių veikla).

Siekti, kad būsimieji darbininkai turėtų lietuvių tradicinės liaudies kultūros pagrindus. Moksleiviai turėtų žinoti tautos, savo regiono tradicijas, papročius, tarmę; turėti supratimą apie tradicines kalendorines, šeimos šventes. Todėl reikia skatinti etninės kultūros rėmėjų būrelius, aktyvų moksleivių dalyvavimą renkant ir propaguojant etninę kultūrą, užrašinėjant ir mokantis liaudies dainų, žaidimų, šokių.

Šios mokym grandies moksleiviams - koncertų ir spektaklių lankymas (panaudojant ne tik moksleivių lėšas, bet ir mokyklų), paskaitų-koncertų, susitikimų su aktoriais, režisieriais, poetais, rašytojais, dailininkais organizavimas - turėtų tapti anaipol ne retu reiškiniu.

Mokymo planuose palikti seniai šiose mokyklose dėstomą "Estetinio lavinimo" kursą (50-70 val.). Parengti naują estetikos vadovėlį profesinėms mokykloms, kuris būtų susijęs su lietuvių kultūra, tradicijomis ir papročiais.

Vaikų muzikos, meno, dailės mokyklos - tai masiškiausia jaunosios kartos meninio auklėjimo grandis. Nors jose atliktas nemažas darbas, bet yra ir didelių trūkumų. Daugelis baigusiujų šią mokyklą neturi poreikio toliau domėtis menu, lankyti koncertus, parodas, kūrybiškai reikštis. Aukštesniųjų meninio profilio mokyklų pedagogai, į kurių rankas patenka šių mokyklų auklėtiniai, nėra patenkinti mokinių žiniomis, jų profesiniu parengimu. Šio reiškinių priežastys - tai ir finansinė materialinė bazė, ir pedagogų kvalifikacija, ir unifikuoti sąjunginiai tipiniai mokymo planai (iš dailės, ir programos), metodinės ir mokomosios literatūros stygius. Ir svarbiausia - nevykdoma mokinių diferenciacija ir diferencijuotas mokymas^x.

Todėl išskyla neatidėliotini uždaviniai: teikti moksleiviams bendrą muzikinį, dailinį, choreografinį, teatrinį, fotografinį išsilavinimą, ugdyti jų meninį skonį, kūrybinius gabumus, nacionalinę savimone, plėsti kultūrinį akiratį. Gebiausi moksleiviai turėtų būti nukreipiami ir ruošiami aukštesniosioms bei meno mokykloms, aišku, pradžioje suformavus profesinio lygio meninius įgūdžius.

Respublikoje reikia plėsti vaikų muzikos, meno, dailės mokyklų skaičių ir tobulinti jų struktūrą, plėtojant diferencijuotą mokymą. Vidutinių gabumų mokiniai ir tie, kurie nesiruošia pasirinkti menininko profesionalo kelio, turėtų mokytis daugiau savo malonumui. Darbą šiems mokiniams

^xred.past.: Nuo 1989/1990 m.m. atsisakyta sąjunginių mokymo planų; pradedamas diferencijuotas mokymas.

būtina organizuoti pagal atitinkamai parengtas mokymo programas. Gebesniems mokiniams reikia sudaryti kuo palankesnes sąlygas jų kūrybingumo ir įgūdžių vystymui. Gebius perspektyvius mokinius reikia ypač globoti - tartis su konsultantais, sudaryti sąlygas lankyti koncertus, parodas, spektaklius. Abiem atvejais būtina tobulinti meninę pedagogiką, palaikyti gerus, dalykiškus ryšius su bendrojo lavinimo mokykla ir mokinių tėvais. Reguluojant moksleivių krūvį, šių mokyklų moksleiviai turi būti atleidžiami nuo užklasinės veiklos bendrojo lavinimo mokykloje, įvairių talkų, vadinamojo visuomenei naudingo darbo.

Daugelio rajonų centruose rekomenduotina esant reikalui atidaryti dailės ar kitų menų skyrius prie vaikų muzikos mokyklų (tokio pobūdžio mokyklas toliau vadinti vaikų meno mokyklomis), mažiau apgyvendintose kaimo vietovėse steigti muzikos, dailės mokyklų filialus, o juose dirbantiems mokytojams būtina suteikti kaimo vietovių mokytojų teises. Susidarius reikiamam moksleivių skaičiui, sustiprėjus atskirų skyrių prie muzikos ar dailės mokyklų materialinei bazei, jie galėtų peraugti į savarankiškas teatrinio meno, fotografijos ir kt. netradicines mokyklas.

Prie vaikų muzikos, dailės, meno mokyklų galima organizuoti parengiamąsias grupes, išlaikomas tėvų lėšomis. Vaikai, lankiusieji šias grupes, į mokyklas būtų priimami bendra tvarka.

Aukštesniosios meno mokyklos, meninio profilio profesinės mokyklos yra itin svarbios jaunimo auklėjime. Meninio

profilio profesinių mokyklų plėtojimo galimybės yra susijusios su vietinės pramonės, meno verslų įmonių kvalifikuotų darbininkų poreikiu. Tokio tipo mokyklose tikslinga puoselėti tradicinius liaudies meno verslus, amatus, lavinti čia besimokančiųjų meninį skonį. Tai ypač aktualu šiuo metu, kai plinta individuali darbinė veikla, meninio profilio kooperatyvai, kurių produkcija yra menko lygio.

Kultūros mokyklose vienomis iš pagrindinių disciplin turėtų būti lietuvių kultūros istorijos, estetikos, etikos pagrindai. Reikia skirti didesnę dėmesį folklorui, tautodailiui, liaudies papročiams ir tradicijoms, kalbos kultūrai – žodžiu, toms humanitarinėms disciplinoms, kurių visiškai nėra sąjunginiuose planuose.

Patvirtinus tautinės mokyklos koncepciją ir pradėjus ją realizuoti, galėtų būti pasidūlyta tokia aukštesniosios muzikos mokyklos struktūra: kai į aukštesniąją muzikos mokyklą priimami moksleiviai po 8 bendrojo lavinimo mokyklos klasių, mokymosi trukmė galėtų būti 4 metai ir 10 mėnesių. Mokymasis sudarytų dvi pakopas: I pakopa (I, II kursai), II pakopa (III, IV, V kursai). Pirmojo pakopoje išeinamas IX–X klasių bendrojo lavinimo mokyklos kursas ir du kursus baigusiems moksleiviams išduodamas bazinės vidurinės mokyklos pažymėjimas. Išlaikę konkursinį specialybės egzaminą, moksleiviai tęsia mokslą antroje mokymosi pakopoje. Baigę mokslą gauna diplomą ir įgyja šių krypčių atitinkamą kvalifikaciją: a) atliktąją, b) pedagoginę, c) kultūrinio darbo.

Muzikos, dailės, meno mokyklos neturėtų būti vertina-

mos tik kaip savotiška būsimų profesionalių menininkų kalvė ar svarbi jų rengimo grandis. Reikia siekti ir jų masiškumo, ir geros profesinės parengties, ir taikyti įvairias mokymo programas, turint tikslą – vaikų ir jaunimo meninės kultūros ugdymą, subtilių estetinių poreikių formavimą, tikros inteligencijos lavinimą, lydimą ypatingos pagarbos tautinei kultūrai ir vadinamajam "didžiajam" profesionaliajam pasaulio menui.

Kompozitorių sąjunga, Muzikos draugija, Filharmonija ir ypač Jaunimo filharmonija galėtų glaudžiau bendradarbiauti su vaikų muzikos, meno mokyklomis, rengti koncertines programas, kurios labiau atitiktų vaikų amžiaus psichologiją ir muzikos suvokimo galimybes.

Estetinis ir meninis ugdymas aukštojoje mokykloje

Aukštesniosiose mokyklose dabartiniu metu sutinkamos įvairios estetiškos ir meninės veiklos sritys: studentai supažindinami su profesionaliuoju menu, organizuojami įvairūs kultūriniai renginiai (jų tarpe tradicinės jaunimo šventės). Visuomeninių profesijų fakultetuose vystoma meno saviveikla, plėtojama meninio profilio mėgėjų klubų veikla, organizuojami poilsio renginiai, propaguojama buitės kultūra ir pan. Tačiau studentijos dvasinė kultūra, vertybių orientacija, jų tautinė savimonė kelia didelį susirūpinimą.

Labai aktuali yra būsimųjų pedagogų meninio išprusimo, estetinių reikmių plėtotė, pasaulio ir lietuvių tautos kultūrinio palikimo, meninių vertybių pažinimas. Norint radi-

kaliai spręsti šias problemas, reikėtų iš esmės peržiūrėti ne tik VPI ir ŠPI, bet ir visų kitų aukštųjų mokyklų estetinio lavinimo katedrų, studentų kultūros klubų, meno tarybų struktūrą ir funkcijas, keisti šių mokyklų rektoratų požiūrį į egzistuojančius studentų, būsimų pedagogų, estetiškos kultūros ugdymo metodus. Nors už estetinį auklėjimą yra daug atsakingų padalinių ir asmenų, labai trūksta sistemingo šios veiklos koordinavimo.

LTSR VK ir jos Klaipėdos fakultetams, Jaunimo simfoniam orkestrui derėtų žymiai praplėsti ryšius, propaguojant profesionalų muzikos meną, su Respublikos aukštosiomis ir specialiosiomis vidurinėmis mokyklomis.

Reikia peržiūrėti studentų meninių gabumų lavinimo galimybes aukštosiose mokyklose, nes dabartinė centrinių meno kolektyvų sistema yra tokia, kad neretai tik jiems skiriamas didžiausias dėmesys, silpna mėgėjiškų klubų organizacija praktiškai neskatina dalyvauti meninėje veikloje daugelio studentų, tarp jų - baigusiujų meno, muzikos, dailės mokyklas. Aukštųjų mokyklų centriniai meno kolektyvai neturėtų būti pernelyg autonomiški, tarytum atsiriboję nuo bendrų visai mokyklai uždavinių. Kiekvienas centrinis kolektyvas galėtų būti tik centrinė dalis masiško meno saviveiklos judėjimo mokyklose, organizuoti dalį koncertų Kultūros fondui, Gailestingumo fondui, Vaikų fondui ir kt. Labai pageidautina aukštosiose mokyklose kurti saviveiklines dailės studijas. Estetinius poreikius menkai tenkina fakultetų meno saviveikla, per mažai skatinama studentų savivalda klubinėje veikloje.

Aktualu yra gilinti studentų žinias meno šakų specifikos, meno istorijos ir teorijos klausimais. Mokyklose turėtų būti, atsižvelgiant į studentų pageidavimus, viešai skelbiami meninio profilio disciplinų fakultatyvai, užsiėmimų ciklų tematika ir kt. Nemažai tokių fakultatyvų mokymo programų buvo parengta, pasitelkus VK ir VDA dėstytojus. Tačiau iki šiol meninių disciplinų fakultatyvai yra per mažai populiariūs dėl įvairių priežasčių: silpnas lektorių teorinis pasiruošimas, sunkiai sprendžiamas jų apmokėjimo klausimas, neįdomi ar per sunki paskaitų tematika, patalpų, laiko stoka. Reikia atnaujinti tokias programas, atsižvelgiant į pakitusią Respublikos visuomeninę ir kultūrinę situaciją, tautinės kultūros atgimimą.

Vadinamieji visuomeninių profesijų fakultetai suvaidino tam tikrą teigiamą vaidmenį ugdant studentijos kultūrinius poreikius. Reikalinga toliau tobulinti tų fakultetų programas (dailės, buities, kultūros, kraštotyros ir pan.).

Pribrendo reikalas teigiamai spręsti studentų kultūros rūmų Vilniuje ir Kaune steigimo klausimą. Turint tinkamas sąlygas turiningam klubiniam darbui organizuoti, išsispręstų daugelis problemų, susijusių su masinių renginių meniniu lygiu, studentų poilsio ir laisvalaikio turtinimu, meninių poreikių tenkinimu.

Formuojant ilgalaikę estetinio ir meninio auklėjimo programą, visose aukštosiose mokyklose reikia skaityti fakultatyvinį estetikos kursą (išskyrus filologines specialybes universitete ir aukštąsias meno mokyklas). Parengti ir

išleisti estetikos vadovėlių, kuris padėtų ugdyti studentų tautinę sąmonę. Estetikos kursas turėtų būti orientuotas į meno ryšį su XX a. aktualijomis, tautine kultūra ir sukoordinuotas su bendruoju kultūros istorijos kursu.

Diegiant estetinio ir meninio ugdymo programą, visuose mokymo lygiuose remtis Respublikos kūrybinių sąjungų, draugijų dalykine ir metodine pagalba.

Praktinės veiklos uždaviniai.

Materialinė bazė

Tobuliausios estetinio ir meninio ugdymo programos neišspręs esminių mūsų visuomenės humanizavimo problemų, jei netobulinsime kitų kultūros židinių veiklos, neplėsime vaikų ir jaunimo kultūros centrų statybos, nedidinsime meno kolektyvų (teatrų, orkestrų, chorų ir kt.) skaičiaus, nesukursime atitinkamos mokyklų materialinės bazės ir neteiksime rimtos finansinės paramos.

Reikia susirūpinti muzikos, dailės mokyklų statyba.

Šiuo metu didžioji jų dauguma neturi tinkamų darbo sąlygų.

Estetinio ir meninio ugdymo bazės kūrimo klausimais turėtų daugiau rūpintis rajonų bei miestų vykdomieji komitetai. Vienas iš svarbiausių uždavinių - įkurti specialią įmonę, kuri gamintų būtinausią įrangą dailės, muzikos kabinetams.

Muzikos pamokas reikia vesti tik muzikos kabinete, nes joms reikalinga daug mokymo priemonių, dalijamos medžiagos, mokyklinių muzikos instrumentų, kokybiškos aparatūros. Muzi-

kos kabinete turi būti vedamos ir pradinių klasių pamokos. Muzikos kabinetas neįmanomas be specialių baldų, atitinkamos įrangos. Kiekviena šiuolaikinė bendrojo lavinimo mokykla privalo turėti muzikos audicijos kabinetą su kokybiška garso atkūrimo aparatūra, gausia fonoteka (diskoteka), videoteka. Būtinai centralizuotas šių audio-video priemonių tiekimas.

Siekiant steigti dailės kabinetus, dailės dirbtuves, Respublikoje turėtų būti gaminami molbertai, stoveliai skulptūroms, specialios kėdės, žiedimo staklės, degimo krosnelės, drožinėjimo kalteliai, audimo staklės, teptukai ir kt. Trūksta įrangos mokykliniams teatrams, kokybiškų muzikos instrumentų.

Neįmanoma apsieiti be specialių tiekimo punktų, kuriuose dailės mokyklų, būrelių, studijų mokiniai galėtų įsigyti popieriaus, kartono, dažų (akvarelės, aliejaus, guašo ir kt.) ir čia neišvardintų priemonių, taip reikalingų meninei veiklai.

Reikalinga sukurti tokią organizaciją ar kooperatyvus, kurie gamintų mokykloms skaidrių komplektus, diafilmus, plakatus, kt. vaizdines medžiagas ir remti juos valstybine tvarka.

Turi būti panaikinti bet kokie prekių (ypač aparatūros ir kt.) finansiniai įsigijimo apribojimai. Kadangi užklasi-niame darbe turėtų aktyviai reikštis mokykliniai chorai, orkestrai, ansambliai, etnografiniai kolektyvai, tai būtina išspręsti kolektyvų vadovų finansavimo problemą. Šiandien mokykla negali išsiversti be koncertmeisterių-akompaniatorių.

Kadry rengimas ir kvalifikacija

Estetinės kultūros lygis Respublikoje priklausys nuo mokymo turinio, bazės, kadry. Pribrendo reikalas sukurti vieningą, gerai apgalvotą pedagogų rengimo grandį, ugdant jų profesionalumą, gerą meninį skonį, nuodugnų tautos kultūrinio palikimo supratimą.

Šiuo metu ypač nukenčia mažesnių rajonų, miestelių mokyklos, nes jose meno dalykų specialistui nesusidaro reikiamas pamokų krūvis. Todėl dailę, muziką dažnai dėsto ne specialistai. Mokyklose būtina sudaryti normalias sąlygas meno specialistų darbui: jei vienoje mokykloje nesusidaro pilnas etatas, tai reikia užtikrinti darbą ir kitoje mokykloje. Piešimas ir muzika ne tik vyresnėse, bet ir pradinėse klasėse privalo būti dėstomi kvalifikuotai. Reikia radikaliai keisti, gerinti ikimokyklinių įstaigų, pradinių klasių mokytojų muzikinį, dailinį, choreografinį parengimą.

Pradinėse klasėse mokinius turi mokyti vienas mokytojas, vadinasi, patį mokytoją reikia tinkamai parengti. Nesuteikti teisės dėstyti muziką, piešimą tiems absolventams, kurie tam nerengiami arba nepakankamai rengiami. Nekokybiškai menines disciplinas dėstančių mokytojų pamokas vertėtų perduoti tam parengtiems specialistams.

Kadangi pradinių klasių mokytojai rengiami ŠPI (stacionariu ir neakivaizdiniu būdu), iš esmės pagerinti jų meninį parengimą, ryžtingai ir neatidėliotinai sprendžiant šią problemą. Bendrojo lavinimo muzikos mokytojus reikėtų rengti Klaipėdos fakultetuose, VPI ir kt. padaliniuose.

Mokytojus visų tipų muzikos mokykloms galėtų rengti Valstybinė konservatorija. Tuo tikslu atkurti konservatorijoje pedagoginės specialybės skyrių, ruošiantį Vaikų muzikos mokyklų mokytojus instrumentalistus, muzikologus. Jau netikslinga suteikti pedagogo kvalifikaciją visiems baigusiems aukštesniąsias muzikos mokyklas. Tokią kvalifikaciją vertėtų suteikti tik tiems, kurie išlaiko valstybinius pedagoginio paruošimo egzaminus. Aukštesniųjų muzikos mokyklų absolventus, jau dirbančius VMM, derėtų lengvatinėmis sąlygomis priimti į Valstybinės konservatorijos neakivaizdinį (pedagoginį) skyrių. Tokiu būdu jie galėtų įgyti aukštąjį išsilavinimą. Apskritai, baigusiems aukštesniąsias muzikos mokyklas ir siekiantiems pedagoginio profilio diplomo, mokymosi trukmė aukštojoje mokykloje galėtų būti trumpesnė (pvz., Vengrijoje 3 metai). Aukštesniųjų muzikos mokyklų, meno ir kultūros mokyklų dėstytojais kvalifikaciją turėtų kelti LTSR valstybinės konservatorijos kvalifikacijos kėlimo fakultete (trukmė 2-3 savaitės).

Dailės mokytojų rengimas turi būti pagrįstas nuodugniais meninės kultūros žiniomis, solidžiu metodiniu pasirėngimu dėstyti tiek praktinius, tiek teorinius dailės dalykus. Tuo tikslu būtina išplėsti dailininkų pedagogų rengimo galimybes VDA. Jų rengimo nuostata galėtų šiek tiek pakisti. Šiuo metu pagrindinis dėmesys kreipiamas į mokytojo kūrėjo ugdymą dailės srityje, bet šito jau per mažai. Ne kiekvienas toks mokytojas tampa tikru pamokos kūrėju, subtiliu metodikos žinovu ir pedagogu. Respublikoje neišsiugdome ir

rimtesnių dailės mokymo teorijos specialistų.

Iš esmės pertvarkytos ir sustiprintos VDA ir VVK pedagogikos katedros taptų ne tik kvalifikuotų pedagoginių kadro rengimo centrais, bet ir nedidelėmis mokslinėmis metodinėmis bazėmis, naujų idėjų generatoriais.

Didesnė dalis mokytojų turi bent šį tą išmanyti apie tautinį žaidimą, ratelį, šokį. Todėl pedagoginiuose institutuose, ruošiant mokytojus, reikalingi folklorinio šokio užsiėmimai, buitinės choreografijos pagrindai. Ikimokyklinio auklėjimo pedagogikos fakultete įvesti folklorinio žaidimo bei šokio discipliną. VK Klaipėdos fakultetų choreografijos katedrai, pagrindinei choreografijos mokytojų rengėjai, tikslinga peržiūrėti mokymo planus ir parengti naujas mokymo programas.

Aukštesiose mokyklose, rengiančiose kadrus ikimokyklinėms įstaigoms, praktikuoti profiliuotas akademines grupes su sustiprintu muzikos, dailės, choreografijos ir kt. meninių dalykų rengimu.

Pertvarkyti meninių disciplinų mokytojų kvalifikacijos kėlimą, neplanuoti jo vasarą, o sutrumpinus (vietoj 4 savaitių palikus 2-3) perkelti į pačius mokslo metus, kad kursantai galėtų pamatyti kuo daugiau praktinių užsiėmimų (pamokų, ansamblių ir orkestrų repeticijų, dailės užsiėmimų ir kt.). Apskritai meno disciplinų mokytojų kvalifikacijos tobulinimas turėtų remtis nuodugniu to patyrimo pateikimu, kuri sukauptė šiuolaikinė europinė pedagogika. Kvalifikacija turi turėti tiesioginį ryšį su mokytojo (dėstytojo) atesta-

cija, jo kūrybinio darbo vertinimu.

Peržiūrėti VPI ir ŠPI estetinio lavinimo katedrų struktūrą, dėstymo kryptį ir pobūdį. Šiose katedrose privalėtų dirbti geri estetinio ir meninio ugdymo teorijos, praktikos žinovai, o ne studentų meno kolektyvų vadovai.

Leidybos uždaviniai

Gerinant visų grandžių estetinio ir meninio ugdymo specialistų apsisiskaitymą, dalykinį pasirėngimą, jų vertybinę orientaciją, būtina parengti ir skleisti jiems reikalingą šviečiamąją literatūrą. Pradžioje galėtų būti parengta dviejų tomų chrestomatija mokytojams "Estetinė kultūra mokykloje", aprėpianti žymiausių pedagogų, filosofų koncepcijas estetinio ir meninio ugdymo klausimais (užsienio ir lietuvių specialistų). Tokią chrestomatiją galėtų parengti Lietuvos TSR MA.

Parengti ir išleisti muzikos, dailės vadovėlius, tinkamus tautinei mokyklai. Juose turėtų būti daugiau etnografinių dainų, susietų su tautinėmis šventėmis ir kt. Patartina būsimojo vadovėliuose atsižvelgti į lietuviškos muzikos instrumentus (medines dūdeles, švilpynes, nedideles kankles ir kt.). Labai trūksta dainų rinkinių moksleiviams. Galėtų būti leidžiamos specialios liaudies, moksleiviškų, autorinių dainų serijos, papildomi dainų rinkiniai prie atskirų vadovėlių, natų chrestomatijos mokytojams, fonochrestomatijos (specialiai parengtos muzikos klausymui per pamokas), ratelių, žaidimų, šokių, lietuvių kompozitorių kūrybinių rinkiniai, lietuvių dailininkų ir žymiausių pasaulio

dailininkų reprodukcijų aplankai.

"Mokinio bibliotekėlė" (Šviesa), skirta literatūrai ir kalbai, galėtų būti praplėsta, įjungiant į ją knygeles apie žymiausias dailės, kino, teatro, fotografijos ir kt. menų kūrėjus. Reikėtų leisti tęstinius labiausiai pavykusios moksleivių kūrybos almanachus (literatų, jaunųjų dailininkų, kompozitorių darbus).

Kadangi tobulinant vaikų ir jaunimo estetinį ir meninį ugdymą susikaupe labai daug problemų, o jas reikia spręsti neatidėliotina, tai iškyla būtinybė leisti biuletinį "auklėjimas grožiu" (pradžioje 3 kartus per metus). Toks biuletinis būtų skirtas ikimokyklinių, mokyklinių, aukštųjų mokyklų ir kt. įstaigų darbuotojams. Biuletenyje galėtų būti skelbiama ir ta metodinė medžiaga, kurią sukaupia VDA, ŠPI, VVK, Mokslinis metodinis kultūros centras ir kt., tinkanti meno pamokoms, užklasinėi veiklai. Tokiame iliustruotame biuletenyje būtų skelbiamos aktualiausios publikacijos estetikos klausimais, vertimai iš užsienio kalbų, skleidžiamas geriausias mūsų pedagogų patyrimas. Biuletinį vertėtų leisti LTSR MA FSTI (Kultūrologijos ir menotyros skyriui), Pedagogikos mokslinio tyrimo institutui ir LTSR liaudies švietimo ministerijai "Šviesos" leidyklos bazėje.

Apskritai Respublikos kūrybinė inteligentija, pedagogikos specialistai ir mokslininkai yra pajėgūs sukurti savitą, mūsų dvasinius poreikius tenkinančią, estetinio ir meninio ugdymo programą, ir šio darbo reikia imtis neatidėliojant. Tai yra visų humanitarų savigarbos reikalas, taraujantis tautiniam atgimimui ir žmogaus laimei.

Autorius: A. Gaižutis

ISTORIJOS DĖSTYMO TAUTINĖJE MOKYKLOJE KONCEPCIJA

Tautinės mokyklos koncepcija ir istorijos vaidmuo

Tautinės mokyklos koncepcijoje, įvardijant naujosios mokyklos skirtumą nuo senosios, bene svarbiausia spraga mokymo eigoje laikomas mokinio stichiškas santykis su gimtąja kultūra. Iš to seka vienas svarbiausių principų, kuriuo turi remtis naujoji švietimo sistema - tai būtent žmogaus ir gimtosios kultūros sąveika, žmogaus ir tautos integracija. Vadinas, norint suformuoti nuostatą, kad kiekvienas žmogus yra gimtosios kultūros darinys, o kartu ir šios kultūros tęsėjas bei kūrėjas, sąmoningai atsakingas už šitos kultūros raidą, būtinas dėmesys humanitariniams dalykams. Turbūt niekam nekils abejonės, kad tokiu atveju pirmaeilė reikšmė priskirtina istorijai. Tik suvokiant save istorijos kontekste, galima išugdyti žmogų, įsitikinusių, jog nuo jo savimonės priklausys tautos, o tuo pačiu ir jo ateitis. Reikia manyti, kad istorijos mokslo pertvarkymas yra vienas svarbiausių tautinės mokyklos koncepcijos įgyvendinimo uždavinių.

Istorijos mokymo spragos

1. Iki šiol buvęs istorijos mokymas visiškai ignoravo Lietuvos istoriją. Turėjome plačius visuotinės ir TSRS istorijos kursus. Tiek viename, tiek kitame Lietuvos istorijai vietos nebuvo. Prideramos vietos Lietuvos istorijai suradimas - pirmaeilis, niekam abejonių nekeliantis uždavinys. Antra vertus, ligšiolinis lavinimo turinys buvo eklektiškas kultūros požūrius. Vadinas, būtina nuosekli ligšiolinių istorijos

(visuotinės, TSRS, Lietuvos) kursų integracija.

2. Tautinės mokyklos koncepcijoje nurodyta, kad būtina atsižvelgti į amžiaus tarpsnius, ir kad yra numatytos mokymo pakopos - I-IV, V-X ir XI-XII klasės. Vadinasi, šiose pakopose turi būti skirtingi lavinimo tikslai ir turinys. Ligšiolinis istorijos mokymas šiuo požiūriu taip pat buvo nevykęs todėl, kad iš esmės vyravo vadinamasis "linijinis" istorijos kurso išdėstymo būdas. Išskyrus trumpą istorijos skaitinių kursą V klasėje, tolesnis istorijos mokymas buvo pagrįstas ištisiniu istorijos kursu - nuo senovės istorijos VI klasėje iki naujausių laikų istorijos XII klasėje. Vadinasi, vaikas, subręstanti šiuo laikotarpiu, turi istoriją suvokti kaip vientisą raidą. Iš vienos pusės, tai sudėtinga dėl žemesnių ir vyresnių klasių mokinių psichologinių skirtumų; iš kitos - "linijinis" kursas jau žemesnėse klasėse priverstas darytis probleminiu ir jaunesnio amžiaus mokiniams jį sunkiau įsisavinti. Tokį pavyzdį galima rasti ir geriausio vadovėlio - viduramžių istorijos skyriuose. Šis vadovėlis yra sukurtas probleminiu principu, pažeidžiant elementarų, septintoko sveikam protui būtiną chronologinio nuoseklumo principą. Pvz., trečiame skyriuje "Feodalinės santvarkos irimas, kapitalistinių santykių formavimasis", iš pradžių yra aptariami Anglijos kapitalistiniai santykiai - XVI a., po to pereinama prie Prancūzijos absoliutinės monarchijos - jau XVII a. (Rišelje valdymas), ir vėl grįžtama prie XVI a. pradžios - reformacijos Vokietijoje (Liutėris), galiausiai - prie Nyderlandų buržuazinės revoliucijos, įvykusios XVI a. viduryje. Tokie nenuoseklūs chronologiniu atžvilgiu perėjimai, be abejonės, septinto-

kui dar visiškai nesuprantami. Jam sunku suprasti, kad čia turimas galvoje iš pradžių ekonominis lygmuo - Anglija, po to vėlyvojo feodalizmo politinis anstatas - absoliutinė monarchija, po to kultūros dalykai - reformacija, o galiausiai jau šių lygmenų kristalizavimasis į buržuazinę revoliuciją. Vadinasi, šis problemiškas visiškai nepasiteisina, nes vaikui dar sunku suprasti istorinio proceso lygmenų sąveiką, ir tas šokinėjimas tikrai sukuria chaosą mokinių galvose. Taigi linijinis probleminis kursas pažeidžia dar J.Geniušo, žymaus lietuvių pedagogo ir istorijos dėstymo metodininko, minėtą natūralumo principą, pagal kurį mokymas turi būti suderintas su vaiko suvokimo, protavimo ir susidomėjimo augimu. (Žr. Geniušas J. Epizodinio istorijos kurso metodika. - K., 1977. - P.10). Todėl jau kuriantis Lietuvos Respublikos švietimo sistemai, buvį aiškiai suvokiamas neigiamos ištisinio istorijos kurso, būdingo carinės Rusijos gimnazijoms, ypatybės (P. cit. - P.16).

Taigi būtina pereiti nuo linijinio istorijos kurso išdėstymo principo prie koncentrinio. Atrodo, tik koncentrinu mokymu mes galime pasiekti integralų, visuminį, o ne mozaikinį tiek savo kultūros, tiek pasaulio civilizacijos raidos vaizdą. Būtinai yra apibendrinantis, o gal net visiškai savarankiškas, naujas istorijos kursas XI-XII klasėje, kuriam ir reiktų suteikti žymią dalį tų prerogatyvų, kurios iki šiol buvo teikiamos istorijos kursams, pradėdant VI klase.

3. J.Geniušas teigė, kad natūralumo principas turi ir antrą aspektą - istorijos mokymas turi būti suderintas "su tuo genetišku nuoseklumu, kuriuo dėstomas mokslas kilo, augo

ir pasiekė šių dienų ribas" (Op. cit. - P.10). Jis skyrė "padavimų" istoriją, "faktų" istoriją ir "istorijos mokslą" atsiradusį naujaisiais laikais. Iš to buvo daroma išvada, kad pradinės mokymo stadijos turi tarsi atkartoti ir istorijos, kaip pažinimo srities ar mokslo raidą. Visa šiuolaikinė istorijos mokymo padėtis rodo, kad jai šis natūralumo principo aspektas neegzistuoja. Priešingai, net žemesniųjų klasių programos ir vadovėliai, regis, siekia kaip tik atstovauti "moderniausiam" mokslo lygmeniui.

Jau matematinės pavyzdys puikiai rodo, kad bandymas bendrojo lavinimo mokyklose matematikos turinį modifikuoti, siekiant kiek galima labiau priartėti prie šiuolaikinio matematikos mokslo lygio, yra bergždžias dalykas. Paaiškėjo, kad šiuolaikines matematikos programas padarius nepalyginamai sudėtingesnėmis negu jos buvo anksčiau, visi šitie sudėtingiausi principai geriausiu atveju tebėra tiksliai XVII a. matematikos lygio.

Istorijos mokslas XX a. I pusėje - prancūzų "Analų" mokykla, marksistinė istoriografija - formavosi, siekdama įveikti aprašomąją ir pozityvistinę istoriografiją. Iš tikrųjų tai, ką mes vadinome senuoju istorijos mokslu - "įvykių" istorija, šiuolaikinio istorijos mokslo požiūriu yra pasenę. Tačiau reikėtų pasimokyti iš matematikų patirties ir nebėgti mokymo procese su mokslo raida, tuo pačiu per anksti suprobleminti istorijos mokymą. Matyt, kad siužetiškumas ("įvykiai") kaip principas, kurį siekė įveikti šiuolaikinis mokslas, lieka būtinu ankstyvajam istorijos suvokimui. Tuo tarpu pas mus, vadovaujantis dogmatiškai suprasta marksistine metodologija, siužetinė istorija buvo palaikyta politine istorija ir apkaltinta, kad nekreipia

dėmesio į bazinius dalykus. Taip siužetinė istorija buvo tarsi papildyta ekonominiais socialiniais procesais. Susiformavo probleminiai kursai, apie kuriuos trumpai galima pasakyti taip: vaikai nebesupranta, kas po ko seka. Manytume, kad istorijos mokslo ir istorijos mokymo metodologija (metodikos teorija) yra skirtingi dalykai. Juk siužetais gali būti tiek politikos įvykiai - reformos, karai, revoliucijos, tiek ekonomikos ir kultūros dalykai - reformos, liečiančios ūkio ir kultūros dalykus, iškilūs kultūros įvykiai (pirmoji spauda, pirmoji knyga ir pan.). Vadinasi, buvo didžiulė klaida painioti siužetinę istoriją su politine istorija ir tokiu būdu šią siužetinę lygmenį priešpastatyti ekonominių-socialinių santykių lygmeniui.

4. Bene blogiausia buvo tai, kad visas istorijos mokymo turinys buvo perdėm sociologizuotas. T.y. iš istorinio proceso kelių abstrakčių lygmenų - kultūrologinio (visuomeninės sąmonės reiškiniai), politologinio (politika) ir sociologinio (ekonominiai-socialiniai santykiai) - buvo suabsoliutintas ir perdėtai akcentuotas sociologinis. Tai neteisinga keliais požiūriais. Akcentuojant tik ekonominius-socialinius reiškinius, istorinio mąstymo ugdymas iš esmės paverčiamas dogmatinio mąstymo ugdymu. Istorinis mąstymas ugdomas tik tada, kada formuojama įvairių istorinių procesų lygmenų sąveikos samprata. O kaip ją formuoti, jeigu lygmenų tarpe nėra nuoseklaus conceptualaus kultūros ir politikos lygmens? Ką jau bekalbėti apie dar F.Engelso paminėtą grįžtamąjį ryšį: nors ekonominiai-socialiniai dalykai yra "galutinė instancija", tačiau anstatas (politikos ir kultūros lygmenys) nėra

tiktai pasyvus istorinio proceso elementas. Jis, anot F.Engelso, turi aktyvų grįžtamąjį poveikį. Gal ir perdėm schematiška tokia istorinio proceso "mechanikos" samprata, gal jau kažkiek ir pasenusi alodo koncepcija šiuolaikinėje medievistikoje rodo, kad ekonominiai-socialiniai santykiai kaip "galutinė instancija" traktuotini tik fundamentalių civilizacijos raidos kelių ir tipų sampratai. Tačiau net šių šimtametės koncepcijos nuostatų marksizmui "ištikimi" tarybinių vadovėlių autoriai realizuoti nesugebėjo. Ekonominių-socialinių santykių vaidmens absoliutinimas šį lygmenį izoliuoja nuo kitų lygmenų. Tai kartu yra ir šio lygmens išgūjimas iš istorijos. Sociologinis lygmuo tampa ir viskuo, ir kartu niekuo. Taigi absoliutinimas kartu yra ir neigimas. Ką jau bekalbėti apie žmogaus istorinėse rekonstrukcijose, o kartu ir vadovėliuose likimą. Nesant kulturologinio ir politologinio lygmens, neliko arenos, kurioje galėtų reikėtis istoriniai veikėjai. Asmenybes ir herojus pakeitė "liaudis", alternatyvinių istorijos vyksmo supratimą - fatalistinė bei finalistinė "kovos su išnaudotojais" koncepcija. Galų gale, sociologinio lygmens absoliutinimas prieštarauja ir sveikam protui. Juk net tarus, kad sociologinis lygmuo yra "bazinis" dalykas, tada galima vaizdžiai pasakyti, kad jis yra tik istorinio proceso pastato pamatas. Bet, apžiūrėdami namą, būtume juokingi, jeigu iš karto pultume žiūrėti jo pamatus. Mes apie namą sprendžiame iš jo bendro vaizdo, ypač iš žmogų supančios aplinkos. Jeigu pradėsime kelti klausimus: kaip tas namas stovi ir kiek ilgai stovės - tai, atrodo, spresim iš pamatų. Bet tik tiek jie mums terūpės. Vadinasi, net minėtu tradiciniu požiūriu

sociologinis lygmuo tegali būti reikalingas iš esmės tik priešastinių ryšių sampratai, todėl nebatina jį nuolat laikyti dėmesio lauke. Taigi, galime sakyti, kad sociologinio lygmens vaidmuo yra perdėtas istorijos kursuose, jo išskirtinė vieta yra nepateisinama ir neatlieka istorinio mąstymo ugdymo vaidmens.

5. Šiuolaikinės istoriosofijos požiūriu mokymo procese egzistuojanti pasaulio raidos samprata yra eklektiška. Jeigu visuotinės istorijos kursas dar daugmaž yra nuoseklus (nors ir turintis tas ydas, kurios anksčiau buvo minėtos), tai viską gadina vadinamasis TSRS istorijos kursas. TSRS istorijos koncepcijoje, tiek mokyklinėje, tiek universitetinėje, išgalėjo "synchroninė" Rusijos istorijos samprata, t.y. neskiiriama Rusijos civilizacija nuo priešakinių pasaulio istorijos raidos regionų, priešingai - bandoma tą skirtumą tušuoti. Šio reiškinio gelmėj galima išvelgti Stalino pasaulėžiūros, apskritai stalininės metodologijos principus ir jų konkrečią išraišką, paverčiant Maskvą pasaulio centru (plg. su slavofiline "trečiosios Romos" koncepcija). Būtina grįžti prie marksizmo pradininkų koncepcijos, kuri nuosekliai skyrė Vakarų Europos civilizaciją, akcentuojant jos nuosavybės pagrindus, nuo bendromeninių civilizacijų, tarp kurių, be abejonės, yra ir Rusija. Šią koncepciją išvystė pastaruoju metu tarybinis istorijos teoretikas M.Bargas, iškelęs idėjas apie regioninio principo svarbą istorijos mokslė. Šią koncepciją jau esame pristatę (žr. Herojų paieškos // Istorinės prozos byla. - V., 1988). Plačiau apie ją rašome straipsnyje "Kur buvo Europa ir Lietuva feodalizmo epochoje?" (įteiktas "Mintis"

leidyklos leidžiamam almanachui "Europa"). Šiame straipsnyje bandome nustatyti Lietuvos, o kartu ir Rusijos vietą "regioniniame" pasaulio modelyje.

6. Šiuolaikinis istorijos mokslas, tiek, kiek jis yra mokslas, savo struktūroje pripažįsta du lygmenis - teorinį ir empirinį. Kol kas lietėme teorinį lygmenį. Jis yra reikalingas, rengiant kursą, tačiau pradinėje mokymo proceso stadijoje jis mokiniui savo turiniu nėra reikalingas. Jeigu mes pripažįstame, kad pradinėje mokymo stadijoje itin svarbus yra analitinio mąstymo ugdymas, tai mums būtina prisiminti empirinį istorinio proceso lygmenį - būtent faktinę ir šaltinotyrynę pusę. Nors mūsų istorijos mokslas tebėra bėdos, susijusios su empirizmo dominavimu, faktų fetišizavimu ir absoliutinumu, tačiau, deja, kaip bebūtų keista, visų mūsų vadovėlių autoriai yra labai abejingai nusiteikę šaltinių atžvilgiu. Jeigu dar kai kuriuose visuotinės istorijos vadovėliuose nors retsykliais paragrafų gale nurodomi šaltiniai, tai Lietuvos istorijos vadovėliuose jų iš viso pasigendame. Tačiau nurodyti šaltinius vadovėliuose dar nepakanka. Būtina jų skaitymą ir analizavimą padaryti pagrindiniu mokymo proceso elementu. Tik tokiu keliu galima išvengti autoritetinio, "knyginio" galvojojimo ar tiksliau - vadovėlių tiesų kartojimo.

Pagrindiniai istorijos mokymo tikslai ir uždaviniai

Tautinės mokyklos pagrindas - individo ir jo gimtosios kultūros sąveika. Šiai tautinės mokyklos koncepcijos idėjai įgyvendinti reikalingas visų dalykų atsigręžimas į tautinę kultūrą.

Didžiausios galimybės, o kartu ir svarbiausios priedermės čia tenka humanitariniams mokslams, taigi - ir istorijai. Istorijos mokslas, jei jis nėra dogmatiškas ir nepasitenkina sociologinėmis schemomis, jei jis nuosekliai atsigręžęs į žmogų tautoje, gali tapti visų tautos kultūrą mokymo procese išskleidžiančių dalykų šerdimi. Tačiau tapti šerdimi, o ne juos pavaduoti. Nors gana plačiai yra pasklidusios mintys istoriją paversti kultūros istorija, mes nemame tai esant teisinga. Kultūros istorija - tik vienas istorinio proceso lygmenų, istorijos mokslas tiriamas tiek, kiek jis yra sąlygotas kitų istorinio proceso lygmenų ar priešingai - kiek jis veikia kitus lygmenis. Vadinasi, istorijos mokslui nereikia sukrauti tų tikslų, kuriuos puikiai gali spręsti kiti humanitariniai mokslai - literatūra, muzika, dailė - būtent: atskleisti kultūros istoriją kaip absoliuto siekimo istoriją, o kartu formuoti žmogaus dorovės pagrindus. Tačiau šie dalykai neturi galimybės atskleisti kitą žmogaus veiklos kryptį tautoje - politiką. Kultūros ir politikos neskyrimas ir iš to sekantis politikos "gražinimas", kultūros ir politikos supriešinimas ir politikos nuvertinimas - tai kraštutinimai, negali dėl savo pobūdžio pasitarnauti, ugdant identiteto su savo tauta jausmą. Be politinių tautos gyvavimo formų - valstybės ar politinių judėjimų valstybingumui sukurti - pažinimo turbūt vargiai manomas vienas svarbiausių tautinės mokyklos uždavinių - žmogaus pilietiškumo ugdymas.

Siekiant ugdyti žmogaus sampratą, kad jis, kaip teigia tautinės mokyklos koncepcijoje, būtų "gimtosios kultūros

darinys", o kartu tęsėjas ir kūrėjas, būtinas identiteto su savo tautos praeities kartom jausmo ugdymas. Istorikumo stoka jaučiama visose mūsų kultūros srityse. Vaduotis nuo šios ydos reiki. visų pirmausia mokykloje. Būtent mokykloje reikia pradėti ugdyti istorinę savimonę.

Vadinasi, istorijos mokslo svarbiausias uždavinys - žmogaus etnokultūrinės, pilietinės ir istorinės savimonės ugdymas.

Taip suformuluotas uždavinys leidžia teigti, kad istorijos mokymo šerdį turi sudaryti Lietuvos istorijos procesai, siužetai ir asmenybės. Tai nereiškia, kad reikia izoliuoti nuo kitų kraštų istorijų ir kultūrų. Priešingai, suabsoliutintas tautinės savimonės ugdymas, atsietas nuo kitų kultūrų konteksto, izoliuotas apskritai nuo mąstymo ugdymo, grėsia išvirsti į "žemės bambos" psichologiją. Vis dėlto principas "nuo artimo - prie tolimo" leidžia nuosekliai ir palaipsniui pažinti kitų kraštų - kaimyninių ir priešakinių regionų ryškiausių kraštų ar "klasikinių" šalių - istorijas. Jos reikalingos tautos istorijos ir kultūros kontekstui pažinti, o svarbiausia - integraliam, o ne mozaikiniam pasaulio raidos vaizdai susikurti. Tai galutinis istorijos mokymo tikslas, kurio realizavimui būtinas istorinio mąstymo pagrindų ugdymas.

Paprastai jis suprantamas ir sutapatinamas su aukščiausiu lygmeniu - istorinio proceso priežastinių ryšių nuoseklaus supratimo ugdymu. Jau nekalbant apie tai, kad beveik be išimties šie ryšiai pačių ugdytojų suprantami schematiškai ir vulgariai - kaip bazinių procesų poveikis anstatiniams,

reikia pabrėžti, jog šio tikslo siekiama, neatsižvelgiant į vaikų psichologiją ir kitus, žemesnius istorinio mąstymo lygmenis.

Istorinis mąstymas neįmanomas be istorinių žinių atsiradimo aiškinimo, t.y. kaip "padaryta" viena ar kita istorinė tiesa, koks jos santykis su šaltinių informacija. Šios informacijos analizavimas bus žingsnis į istorinį mąstymą. Taigi, skirdami istorinius faktus nuo jų interpretacijos, galime tikėtis tolimesnės sėkmės, ugdydami abstraktų teorinį, o kartu ir kritišką mąstymą. Įvykių istorijos ir abstrakčių istorinio proceso lygmenų skyrimas, šių lygmenų raidos apibūdinimas sąvokomis, šių sąvokų santykis ir lygmenų koreliacija - tai abstraktaus mąstymo pradmenys. Tik nuosekliai peržengus per juos, galima prieiti prie istorinio proceso lygmenų sąveikos sampratos, prie probleminio istorijos aiškinimo - tai ir laikytina istorinio mąstymo pagrindais. Jeigu baigęs vidurinę mokyklą žmogus gali svarstyti (o ne žinoti tūkstantį faktų!) istorinius klausimus (pvz., kodėl Europa išsiveržė į priekį istorinės raidos kelyje ir Rytai atsiliko, kodėl Lietuva vėlavė į civilizaciją ir sukūrė valstybę, kodėl nugebėjo atsilaikyti prieš brandžiojo feodalizmo stadijoje esančios Vidurio Europos ekspansiją, kodėl Vytautas vadintinas Didžiuoju, kodėl vėlavė Lietuva krikščijosi ir kodėl bajorija nutautėjo, kodėl joje išgailėjo lažinis-palivarkinis ūkis ir vėlei formavosi kapitaliniai santykiai, kodėl Petru I reikėjo "europinti" Rusiją, kodėl ne Europa, o Rusija pabandė žengti socializmo

keliu, kodėl TSRS įsigalėjo stalinizmas ir pan.), bus galima kalbėti apie istorinio mąstymo pagrindus ir vientisą pasaulio vaizdą. Bet tai bus pasiekta palaipsniui, tautinės savimonės ir istorinio mąstymo pradmenų ugdymo keliu, atsižvelgiant tiek į dorą piliečio, tiek į protingo žmogaus ugdymo stadijas. Tik mąstantis žmogus gali suvokti epochą, tik suvokiant epochos išgales, galima surasti istorijoje žmones. Jų biografijų pridėjimas į vadovėlius ir pamokas istorijos proceso "nesužmogins" (kaip kam dabar dažnai atrodo). Tik tiksliai skiriant procesus, aiškiai suvokiant jų sąveiką, nubrėžiant buvusių visuomenės raidos galimybių variantus, galima pradėti skirstyti žmones į herojus ir avantiūristus, į realistus ir konformistus, į demagogus ir reakcionierius. Taigi, istorinių procesų ir istorinių veikėjų vaidmens skyrimas leidžia kelti klausimą - kiek situacija sąlygojo žmogaus veiklą, kiek žmogus valingai keitė situaciją. Taip suprastas istorinis mąstymas gali tapti viena fundamentaliausių žmogaus pasaulėžiūros formantų. Istorija - tai ne fatalistinis procesas ir ne chaotiškų pastangų suma. Istoriją darė ir į jos analius įėjo žmonės ne beprasmiškai tauškę apie savo negalias situacijos nelaisvėje ir neprasmingai stengęsi anarchistiškai (ar perdėtai revoliucingai) keisti situaciją. Istoriją konstruktyviausiai kūrė žmonės, sugebėję mąstymu sujungti kalbą ir veiksmą. Pokių žmonių ieškojimas ar istorinių veikėjų veiklos analizavimas minėtais principais - dar vienas istorinio mąstymo ugdymo aspektas.

Konstruktyviausia žmonių veikla vedė pagrindinių europinės civilizacijos idealų - proto ir laisvės-linkme. Istorijos

disciplina ypač gali atskleisti laisvės sąvokos ar laisvės "kiekio" raidą: nuo prielaidų - ūkinio, politinio ir intelektualinio graikų individualizmo, prie teisinės senosios vergovinės Romos valstybės, nuo feodaliųjų teisinių visuomenių - prie demokratijos išsiskleidimo naujųjų ir naujausių laikų Vakarų Europos valstybėse. Šiuo požiūriu Europa buvo išimtis pasaulio istorijoje. Todėl Europos istorija - ne tik istorinio mąstymo ugdymo dirva. Lietuva, nors ir vėlai, tačiau įsijungė į demokratėjimo procesą. Žodžiu, mes turime savo laisvės istoriją, kurios aukščiausias taškas - Lietuvos Respublikos, kaip naujausių laikų europinės civilizacijos reiškinių, sukūrimas. Taigi, ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos istorija - tai mūsų istorija, tai ir istorinės savimonės ugdymo šaltinis. Tai ypač svarbu pabrėžti dabar, kai grėsia pavojus "tautinei mokyklai" tapti paprasta mokykla (plg. "tautinės sveikatos apsaugos" ar "tautinės kūno kultūros" koncepcijos), kai keliamos įvairiausių atmainų "baltofilinės" ar "lituanofilinės" koncepcijos, ieškančios "aukso amžių" ar "grynųjų" tautiškumo esmių tolimesnėje ar artimesnėje praeityje.

Istorijos mokymo struktūra

Kiekvienai tautinės mokyklos mokymo struktūros pakopai keliami jas atitinkantys uždaviniai; natūralu, kad skirtingi jie turi būti ir istorijos mokymo pakopose.

I-IV klasės. Tautinės mokyklos koncepcijoje sakoma, kad šioje pakopoje mokymo medžiagos integracijos pagrindas

ir ašis yra tėviškė ir gimtoji kalba. Šitoje pakopoje istorijos mokymo turinį apibūdintume labai trumpai: tėviškė, per tėviškės "langą" į Lietuvą. Kursas turėtų suteikti elementarių žinių apie gimtinės istorinę aplinką - gimtinė ankstyvaisiais istorinės raidos etapais, artimi pilkapiai, piliakalniai, kapinynai, gimtojo miestelio raidos etapai, stambesnių miestų gyvenamo kvartalo ar rajono istorinė praeitis, savo namo ir mokyklos istorija, būtent per gimtinės "langą" žvelgiama į bendruosius Lietuvos istorijos dalykus. Toks kursas turi sukelti prisirišimo prie tėviškės jausmą. Kurse ypač turėtų pasireikšti mokytojo kūrybingumas, tėviškės jausmo ugdymui būtų panaudota vietovę supančios istorijos, architektūros, archeologijos paminklų, etnografijos medžiaga.

Šio kurso principus visiškai atitinka J. Geniušo sudaryto epizodinio istorijos kurso pirmieji skyriai (žr. op. cit. - P. 28):

I. Istorijos sąvoka.

Pasakojimai apie vaiko, jo tėvo, senelio praeitį. Pasakojimai apie kaimo, apylinkės, artimiausio miesto, piliakalnio, tėvynės praeitį. Istorija - praeities mokslas.

2. Istorinės perspektyvos sąvoka.

Vaiko, jo tėvų, senelių, kaimo, miesto, valstybės praeities (trukmės) lyginimas. Diena, mėnuo, metai, amžiai.

3. Istorinės sklaidos arba evoliucijos sąvoka.

Mūsų dienų žmonių gyvenimo palyginimas su senųjų žmonių pasakojimais apie jų gyvenimą, palyginimas su pirmykščio žmogaus gyvenimu.

Atrodytų, kad šie mūsų mokykloje užmiršti istorijos propedeutikos principai integruojant gali būti gražiai suderinti su Lietuvos istorijos skaitiniais (nors šis kursas gali būti ir toliau einamas V klasėje).

VI-X klasės. Šioje pakopoje tautinės mokyklos koncepcija kelia uždavinį padėti pasaulėžiūros ir pasaulėjautos pamatus, paskatinti domėtis tautos praeitimi. Šioje pakopoje, bent jau žemesnėse klasėse, turėtų tebevyrauti sveiko proto lygmenyje įsisavinami siužetai: politiniai įvykiai ir reformos, valstybės raidos lažiai, iškilūs kultūros faktai ir siužetai, asmenybės, buities vaizdai. O šių siužetų pateikimo tikslas - pilietinės, etnokultūrinės ir istorinės savimonės ugdymas. Siužetai turi būti chronologiškai nuosekliai pateikiami ir siejami su šaltinių analizavimu. Pastarasis momentas leidžia, šalia reprodukcinės mokymo krypties, į mokymo procesą įvesti ir išgyvenamąją. Kartu jis atitinka tautinės mokyklos koncepcijos principą, kad šioje mokymo pakopoje reikia prieiti tikrovės analitinį pažinimą. Ši idėja verčia manyti, kad patariamąją pakopą būtina pradėti įvykių istorijos ir abstrakčių istorinio proceso lygmenų skyrimą, o kartu sąvokinio mąstymo ugdymą. Taigi kryptis - nuo įvykių prie procesų istorijos.

Šios pakopos istorijos mokymo turinį trumpai apibūdintume taip: Lietuva, per Lietuvos "langą" į Europą ir pasaulį. Manytume, kad istorijos kursas turi būti taip integruotas, kad viso istorijos mokymo ir žinojimo dėrdy būtų Lietuvos istorija. Ar įmanoma tai pasiekti, jei Lietuva niekada nebuvo

istorinės raidos priekyje, t.y. joje sunku išvelgti tuos reiškinius, kuriuos mes vadiname klasikiniiais? Ir kartu iškyla pavojus: ar mes galime nuosekliai diegti istorines sąvokas ir kartu ugdyti istorinį mąstymą? Regioninis principas tarsi tam prieštarauja. Tačiau minėjome, kad perdėm ankstyvas istorinio mąstymo ugdymas yra neperspektyvus ir komplikuoja susijęs su mokinių amžiaus tarpsnių psichologija, jo mąstymo sugebėjimais tuo ar kitu periodu. Jau J.Geniušas teigė, kad 10-15 metų vaikui vis dėlto galima dėstyti tik epizodin istorijos kursą. Šis mokslininkas rašė: "Epizodiškas kursas remiasi pedagoginės psichologijos konstatuotu vaikų epizodišku mąstymu. Visa aplinka rodosi vaikui savarankiška, neturinčių jokių aiškių ryšių, įvykių ir reiškinių rinkiniu. Gamtos ir žmonių gyvenimas - tai atskirų epizodų suma, o ne ištisinė sistema" (Op. cit. - P.17). Todėl manytume, kad galima šioje pakopoje atsisakyti nuoseklaus pasaulio civilizacijos raidos modelio formavimo, akcentuoti tuos dalykus, kurie yra iškelti tautinės mokyklos koncepcijoje - tautinę savimonę, ryšį su gimtąja kultūra. Toliau atveju kurso šerdį ir turi sudaryti Lietuvos istorijos siužetai. Tai aiškiai ir J.Geniušas: "Mūsų mokyklų praktika rodo, kad epizodiškasis visuotinės istorijos kursas beveik nieko nepadaeda sistematiškojo kurso mokymuisi. Pastebėta, kad vyresnėse klasėse mokiniai beveik nieko neatsimena iš išeit ankščiau visuotinės istorijos kurso. (...) Neatsimena ne dėl to, kad mokytojas ar mokiniai nesąžiningai dirbo, bet todėl, kad svetimo, neįdomi, nesuprantama vaikams medžiaga buvo mechaniškai stumtinama "kelama" (Op. cit. - P.20). Visgi ir šis mokslininkas nesidūrė atsisakyti nuo visuotinės istorijos. Jis

rašė: "Į epizodiškąjį kursą mes įtraukime įvykius, kurie ryškiai ryšiais susiję su Lietuvos istorijos įvykiais, kalbėkime tik apie tuos kitų tautų įvykius, be kurių supratimo nebus tinkamai suprasti Lietuvos istorijos įvykiai". (Ten pat). Mes pridurtume, kad tokiais įvykiais ir yra priešakinių šalių pavyzdžiai, kuriose sąvokos adekvačiau bei atspindi istorinį procesą, t.y. atspindi klasikinius reiškinius. Tokiu atveju regioninė koncepcija kaip tik tada padeda atrinkti visuotinės istorijos siužetus. Tačiau nebūtina istorijos mokymo procesą organizuoti pagal periodizuotą pasaulio istorijos modelį, o tik visą istorijos kursą šitame etape organizuoti pagal Lietuvos istorijos schemą. O Europos ir pasaulio istorijos temas reikėtų pasitelkti tokia principu: a) kaimyninių valstybių, ypač tų, su kuriomis tiesiogiai kontaktuoja Lietuva, siužetai, b) iškiliausių pasaulio regionų, ypač Europos, svarbiausi siužetai ir klasikiniai procesai, būtini istorijos mokslui sąvokų įdiegimui.

Lango įvaizdis šiuo atveju gali pasitarnauti siužetų atrankai. Tipologiniai "kalnai" (t.y. regioniniai priešakiniai kraštai) gali užstoti "kalvas" ir "žemumas", kurių istorijos galima atsisakyti kaimyninių "kalvų" naudai. Šitokia samprata, iš vienos pusės, leidžia nenusižengti mokslinei pasaulio istorijos sampratai - bet kuriuo atveju, reikšmingiausi pasaulio istorijos įvykiai patenka į tokio istorijos kurso akiratį, ir, antra vertus, leidžia skirti didesnę dėmesį kaimynams - vienu ar kitu Lietuvos istorijos periodu buvusiai reikšmingai Prūsijos, Lenkijos, Švedijos, Rusijos,

Livonijos, Vengrijos, Krymo chanato istorijai.

Šiame etape pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas sąvokinio mąstymo ugdymui. Tokias sąvokas kaip alodas, feodas, dvaras, reformacija, kapitalistiniai santykiai, monarchija, respublika ir pan. visiškai nuosekliai galima ugdyti ir Lietuvos istorijos medžiagos pagrindu. Problema čia tik tokia - kaip perteikti klasikinius šių sąvokų pavyzdžius. Pavyzdžiui, feodas Frankų valstybėje susiformavo tada, kai Lietuvoje dar nesiformavo net feodaliniai santykiai. Manoma, kad šiuo atveju galima labai nuosekliai panaudoti mokymo procese pakartojimo principus - prie Frankų valstybės siužetų paminėta feodo sąvoka vėliau pakartojama, praturtinama ir įtvirtinama, kalbant apie XV a. Lietuvą.

Yra laikotarpių, kur apskritai galima apsieiti be visuotinės istorijos. Pavyzdžiui, "Senovės istorijos" vadovėlyje, kalbant apie pirmyktę bendruomeninę santvarką, nėra nė vieno konkretaus fakto, tik sąvokos. Vadinas, šias sąvokas atskleisti galima Lietuvos istorijos medžiaga, kartu chronologiškai nuosekliai pažvelgiant į vergovines santvarkes.

Taigi, šioje pakopoje siūlytume tokius kursus.

VI kl. Lietuvos "prieistorija". Vergovinių valstybių, ypač Graikijos ir Romos, istorija. Kaimyninių "barbarų" genčių siužetai.

VII kl. Lietuvos Didžioji. Kaunigaikštystė, Feodalinės visuomenės susiformavimas ir kilimas (iki 1569 m.). Viduriniai amžiai (feodalizmas) Vakarų Europoje. Kaimynų - Bizantijos, Kijevo ir Maskvos Rusios, Lenkijos, Vengrijos, Skandinavijos,

Aukso Ordos ir Krymo chanato siužetai.

VIII kl. LDK Respublikos sudėtyje ir prijungimas prie Rusijos. Feodalinės santvarkos stagnacija ir irimas Lietuvoje (1569-1863). Naujųjų amžių (kapitalizmo) kilimas Europoje ir JAV (iki XIX a. II p.). Kaimyninių Rusijos, Prūsijos, Švedijos, Turkijos, Vengrijos siužetai.

IX kl. Nacionalinio judėjimo ir kapitalizmo kilimo laikotarpis Lietuvoje. Lietuvos Respublikos susikūrimas (1863-1920). Naujųjų amžių antrasis laikotarpis: kapitalizmo peraugimas į monopolistinę stadiją pasaulyje. I pasaulinis karas. Rusijos imperijos siužetai ir jos tautų - latvių, estų, baltarusių, ukrainiečių, lenkų nacionaliniai sąjūdžiai. Prūsijos ir Austrijos-Vengrijos siužetai.

X kl. Naujausioji Lietuvos ir pasaulio istorija.

XI-XII kl. Tautinės mokyklos koncepcijoje teigiama, kad šios pakopos disciplinos turi būti apibendrinančio pobūdžio, o tai ir leis susidaryti vientisą, o ne mozaikinį pasaulio vaizdą. Kurso kryptis: nuo procesų istorijos - prie regioninės pasaulio raidos sampratos. Šios pakopos istorijos mokymo principą galima suformuluoti taip: per pasaulį į Lietuvą, arba Lietuva pasaulyje. Tai būtų nuoseklaus civilizuoto pasaulio raidos modelio pateikimas ir Lietuvos vietos jame išaiškinimas. Jeigu VI-X klasės kurse buvo akcentuojamas sąvokų formavimas, bei Lietuvos ir Europos bendrybės, tai XI-XII klasėje galima akcentuoti skirtumus, Lietuvos istorinės raidos specifiką. Jei VI-X klasėje istorijos mokymo šerdis buvo Lietuva, o visa kita buvo liečiama tik tiek, kiek matosi per jos "langą", tai XI-XII kl. šerdimi tampa pasaulio

istorija, per kurios pažinimą surandama Lietuva. Jei V-X kl. kurse vyrauja analitinis mąstymas, tai XI-XII klasėje - apibendrinimai ir teoriniai dalykai. Taigi, XI-XII kl. kursas turėtų būti probleminis, nuosekliai ugdantis istorinių procesų lygmenų sąveikos supratimą, formuojantis istorinio mąstymo pagrindus. Tokiame istorijos kurse pirmaisiais metais turėtų būti nuosekliai suformuotos pirmykštės bendruomeninės santvarkos, "pusiau civilizacijų, t.y. rytietiško arba bendruomeninių, civilizacijų, europinių formacijų - antikos, Vakarų ir Vidurio Europos feodalizmo bei kapitalizmo sampratos. Šių sampratų kontekste reikėtų pateikti senosios Lietuvos civilizaciją, formuoti Lietuvos kaip Vidurio Europos dalies sampratą, pateikti ją šio regiono ekonominių, politinių ir kultūrinių procesų kontekste. Antraisiais metais, t.y. XII klasėje, turėtų būti formuojama naujųjų civilizacijų raidos koncepcija: kapitalistinės civilizacijos peraugimas į monopolinę stadiją, bandymas kurti socializmą Rytų Europoje ir Rytų šalyse, bendruomeninės civilizacijos recidyvų industrinėje epochoje stalinizmo, nacizmo, "raudonųjų kchmerų" santvarkų pavidalais susiformavimas. Šiame kontekste reikėtų pateikti ir naujosios Lietuvos civilizaciją - Lietuvos Respubliką ir jos likimą stalinizmo epochoje. Tokia problematika ne tik giliai turininga moksliniu požiūriu, bet ir nepaprastai aktuali pasaulėžiūros formavimo atžvilgiu. Vargu, ar galima išugdyti aktyvius pertvarkos ir tautinio atgimimo šalininkus, neįdiegus jiems nuoseklios formacinės stalinizmo koncepcijos.

Kartais siūloma XI-XII klasėje dėstyti kultūros istoriją. Manytume, kad toks kursas neatstos nauju lygiu dėstomo bendro

istorijos kurso, nuosekliai neužbaigs istorinio mąstymo pagrindų formavimo. Tuo tarpu humanitarinio profilio klasėse kultūros istorija, gal pirmiausia - Lietuvos kultūros istorija, yra reikalinga.

Pereinamasis etapas

I-IV kl. - būtina ruošti ir apsvarstyti propedeutinio kurselio programą.

V kl. - parengta Lietuvos istorijos skaitinių programa, ruošiamas vadovėlis.

VI-X kl. šiuo metu įmanoma integruoti tik TSRS ir visuotinę istorijas. Lietuvos istoriją integruoti nebūtina, bent jau šiuo metu, dėl dviejų priežasčių: a) dėl psichologinės priešasties - Lietuvos istorijos savarankiškas kursas įvestas taip neseniai, kad dar neapsiprasta su tokia padėtimi, b) kol kas neturime visuotinės istorijos nuoseklios siužetinės sampratos - neįšlyškinti istoriniai, ypač kaimyninių šalių, siužetai, kurių reikia Lietuvos istorijai. Artimiausiu metu reikia paruošti integruotą visuotinės - TSRS istorijos programą ir pagal ją atlikti vadovėlių reviziją. Kol kas reikės pasitenkinti dalimi vadovėlių temų. Griežtai atsirinkus temas ir jas susiaurinus, galima pasinaudoti ir TSRS istorijos vadovėliais, skirtais ankstesniam periodams. Tuos vadovėlius, kurie yra labai vienpusiški ir sociologizuoti (beveik be išimties visi naujausių laikų istorijos vadovėliai), būtina papildyti sąsiuviniais, išleista naujų temų konspektais ir mokymo priemonėmis. Tokiu keliu reikia prieiti prie visiškai naujų visuotinės istorijos naujau-

sių laikų vadovėlių. Lituanizuoti naują visuotinės istorijos kursą nebūtina, nes kol kas išliks savarankiškas Lietuvos istorijos kursas, dėstomas VI-X klasėje. Prie situacijos, kada dėstomi paraleliai visuotinės ir Lietuvos istorijos kursai (kol kas jų santykis mokymo struktūroje galėtų būti $\frac{2}{3} : \frac{1}{3}$), reikia taip pat eiti palaipsniui, paruošiant nuoseklią perėjimo programą. Atsižvelgti reikia: a) į naujos mokyklos pakopų struktūros formavimąsi, b) atskirų klasių išeitos medžiagos santykį su naująja programa. Kol būsimeji šeštokai ateis į 10 klasę, praėję keli metai, per kuriuos ir reikės parengti integruoto istorijos mokymo kurso naujus vadovėlius.

XI-XII klasėse kol kas užbaigiamas linijinis visuotinės istorijos kursas ir pakartojama Lietuvos istorija. Pamažu reikėtų pereiti ir prie visuotinės istorijos kurso kartojimo. Tai leistų pribręsti naujo istorijos dėstymo XI-XII klasėse idėjoms, naujiems vadovėliams.

Visuotinės istorijos kurso kartojimas įmanomas ir su senaisiais vadovėliais, tiksliau - šių vadovėlių faktine medžiaga. Svarbiausia - nuosekli istoriosofinė koncepcija.

Koncepcijos autorius:

A. Bumblauskas

ISTORIJOS MOKYMAS MOKYKLOJE

Įsitikinus ir pripažinąs, kad dabartinis istorijos mokymo vidurinėje mokykloje turinys, struktūra, mokymų praktika neišsprendžia svarbiausių uždavinių: mokinių pasaulėjautos ir pasaulėžiūros ugdymo, tautos atminties ir tautinės savimones ugdymo, tautos kultūros ir drausmingumo, patriotizmo skiepijimo, vieningos pasaulio istorijos raidos sampratos ir pan. - todėl projektuotina kitokia istorijos mokymo tikslų ir turinio samprata.

Pirmiausia, abstraktūs, sudėtingi mokinių supratimo galimybėms teoriniai istorinių procesų apibendrinimai neturi nustumti į kelintą planą praktinį, be išankstinių ortodoksinių apibendrinimų, šių dienų visuomeninių procesų nagrinėjimą.

Istorijos mokymas mokykloje privalo remtis didaktiniu principu - "vartimo prie tolumo", t.y. nuo gimtinės, tautos istorijos pažinimo prie žmonijos istorijos kaip visumos suvokimo.

Priežasties ir pasekmės ryšių tautos ir pasaulio istorijos raidoje atskleidimas privalo ugdyti mokinių istorinį mąstymą. Kiekvienos tautos istorija turi bendrą istorinių ir specifinių bruožų, todėl svarbu parodyti mokiniams per atskirą bendrą, t.y. savitą tautos istorijos raidą pasaulinės istorijos raidos kontekste. Jeigu supaprastintai metodologiją galime suprasti kaip pasaulėžiūrą asmenybės praktinėje veikloje, tai istorijos sampratoje tenka atsiremti į esminius visuomenės raidos pamatus.

Kiekvienos tautos egzistavimo ir suklestėjimo pamatas yra ne politinės ir ideologinės sentencijos, o ekonomika, lemianti kiekvienos tautos reikšmę ir vietą pasaulio civilizacijoje ir

kultūroje. Šiaip ar taip žmonijos egzistavimo pamatas yra ekonomika. Ekonominis išsivystymas lemia visų kitų visuomenės komponentų, struktūrų raidą. Todėl tautinės mokyklos istorijos kurse ypač turėtų atsispindėti priešpriešinė ekonomikos ir kultūros sąveika, t.y. ekonomika veikia kultūrą, o kultūra veikia ekonomikos pažangą. Materialinė kultūra sąlygoje dvasinės kultūros raidą.

Nors istorija priklauso humanitarinių dalykų ciklui, bet istorijos mokymas negali virsti tik kultūros klausimų gvildinimu - svarbu atskleisti progresą sąlygojančių veiksnių sąveiką (ne vien tik "klasių kovą", kaip iki šiol buvo daroma). Reikia pripažinti, kad gimtojo krašto istorijos ignoravimas ir falsifikavimas padarė didelę žalą mokinių dvasingumui ir dorovingumui, tautinės savimonės ugdymui. Todėl tautos istorijai privalu skirti deramą, dominuojančią istorijos mokyme vietą. Per tautos istoriją - į pasaulio istoriją, o tai susintetinus - į bendraistorinį pasaulio raidos suvokimą.

Praktika rodo, kad Rusijos istorijos (be to, vienareikšmiškai politizuotos) dominavimas vidurinės mokyklos istorijos kurse nesuformuoja mokinių mokslinio, objektyvaus žmonijos istorijos raidos suvokimo, todėl istorijos kursų integravimas padėtų išvengti mozaikiško, t.y. nesąryšingo pasaulio istorijos supratimo.

Tautinėje mokykloje istorijos mokymo struktūra būtų tokia: I-IV klasėje mokiniai kraštotyrimu principu supažindinami su gimtojo krašto istorija, t.y. tarpais pokalbiuose per pamokas iš Lietuvos istorijos; mokinių supažindinimu su istorinėmis vietomis, paminklais; legendų ir padavimų pasakojimu; paveikslėlių istorine tematika aptarimu; pokalbiais iš gyvena-

mosios vietovės istorijos ir dabarties gyvenimo ir pan. Tikslas - žadinti vaikų tautinę savimonę, tautines emocijas. Ir tai būtų ne vien metodinis, bet principinis I-IV klasėse mokymo uždavinys. Lietuvos istorijos siužetiniai tarpai turėtų būti kiekvieno kompleksinio užsiėmimo turinyje.

V klasėje - Lietuvos istorijos epizodiniai skaitiniai (2 pam. per savaitę). Šio turinys neturi būti chronologiškai išdėstytas Lietuvos istorijos kursas - su datomis, apibendrinimais, išvadomis, bet emociingais siužetiniais pasakojimais privalo žadinti mokinių susidomėjimą savo gimtojo krašto praeitimi, dabartimi, skatinti domėtis kultūros ir istorijos paminklais. Istorijos skaitiniai privalėtų parengti penktokus tolesniam sistemingam istorijos mokymuisi.

VI-X klasėje - integruotas Rusijos ir visuotinės istorijos kursas (2-3 pam. per savaitę). Kiekvienai klasei - tik vienas, t.y. integruotas istorijos vadovėlis (originalus, parengtas Respublikos mokslininkų kartu su metodininkais). Prie vadovėlio - metodinės rekomendacijos istorijos mokytojui, kur išdėstyti mokymo uždaviniai, tikslai, mokymo metodai ir būdai. Visas istorijos mokymo kursas užbaigiamas X klasėje, kuomet užbaigiamas pirmas istorijos mokymo koncentras. Mokymas - ne autoritarinis, bet dialoginis, deduktyvinės krypties, problemiškas. Mokinių savarankiškam mąstymui ugdyti ir individualiems įsitikinimams formuoti - visame mokymo procese ypač gausiai naudotina dokumentinė medžiaga, įvairūs šaltiniai. Greta klasikinės mokymo formos - pamokos, praktikuojami seminarai, konferencijos, referatai ir kitos mokymo bei mokymosi formos. Istorijos žinios aktualizuojamos ir sisteminamos keliant mokiniams problemas, skiriant užduotis, skatinant mokinių savarankiškumą.

Mokytojas neperša mokiniams unifikuotų, gatavų išvadų.

Kaip žinia, visuomenės raidoje nėra ir negali būti tik absoliučiai teigiamų ar absoliučiai neigiamų reiškinių, procesų bei jų pasekmių. Ypač s. itinamas mokinių dialektinis mąstymas. Istorijos mokymas neverčiamas politikos tarnaitė, pasaulio istorijos raidos modelis parodomas toks, koks jis buvo, yra. Pasaulyje ne tautų sulydymas, prievartinė asimiliacija yra civilizacijos pagrindinis siekis, tikslas, o tautų laisvas ekonominis, politinis, kultūrinis ir dvasinis vystymasis, bendražmogiškųjų idealų įgyvendinimas. Tai turėtų būti mokymo kredo (credo).

Keturis dešimtmečius istorijos mokyme vyravusi depersonalizacija padarė istorijos dalyką schematišku, be žmonių, o istorines asmenybes - be žmogiškųjų bruožų. Todėl būtina grąžinti į istoriją jos kūrėjus - žmones, iškilias istorines asmenybes, parodyti jas žmogišku, ne vien politizuotu ir ideologizuotu pavidalu. Tautinėje mokykloje formuojant vertybines orientacijas

deramą vaidmenį privalo vaidinti tautos istorijos kursas, todėl šis kursas neturi ištirpti integruotame istorijos kurse, o būti tautinės savimonės ir dvasingumo ugdymo šerdimi. Todėl Lietuvos istorijos mokymas turėtų vykti greta (derinant laikotarpius) integruoto Rusijos, TSRS ir visuotinės istorijos kurso, bet neturi būti sujungtas į vieną istorijos kursą.

Internacionalinio auklėjimo pamatas turi būti lietuvių tautos kultūros, meno, dvasinių vertybių atskleidimas ir į tai atsiremiant skatinama pažinti ir suprasti kitų tautų dvasines vertybes, istoriją, kultūrą, įvertinti kiekvienos tautos įnašą į pasaulio kultūros lobyną. Ir integruotame istorijos mokymo kurse, ir Lietuvos istorijos kurse svarbu atskleisti, kad mūsų

amžiuje žmonijos išlikimas, raida, politinės ir ekonominės problemos tapo globalinėmis problemomis (ekologija, kosmosas, branduolinė grėsmė, ligos, nusikaltimai ir pan.). Šia prasme klasiniai santykiai nėra pribrendusių globalinių problemų sprendimo centras.

Vadinasi, istorijos kurse nagrinėjami reiškiniai, įvykiai, procesai turi būti parodomi ne lokaliu mastu, o globaliniu mastu, pasaulinių tendencijų aspektu ir apimtimi.

XI-XII klasėje - antrasis istorijos mokymo koncentras. Kadangi tautinės mokyklos sampratoje (konceptijoje) numatyta šių klasių mokymo turinį profiliuoti, todėl istorijos mokymo apimtis ir struktūra turi būti derinama su atitinkamą profilio turiniu. Viena aišku, kad profiliuotuose XI-XII klasėse istorijos mokymo turinys ir apimtis turi irgi būti profilinė (nuo to priklausytų ir istorijai skiriamų pamokų skaičius). Vadinasi, apžvalginėse temose Lietuvos istorija privalo išryškėti ne tik pasaulinių įvykių fone, bet ir vienu ar kitoku sąryšingumu, t.y. kaip pažiūrų sistema į pasaulį, jo raidą, tendencijas.

Istorijos kursas XI-XII klasėje privalo būti žymiai aukštesnio mokslinio teorinio lygio, labiau problematiškas, kreipiantis mokinių mintį ne į "kada?", "kas?", "kur?", "kiek?", o į "kodėl?", "kaip?", "kas sąlygojo?", "kokios priežastys?" ir pan. Dialektinio mokinių mąstymo ugdymas XI-XII klasių istorijos mokymo kurse turėtų užimti žymiausią vietą, todėl šių klasių mokiniams skirtuose vadovėliuose neturi būti pateikta gatavų išvadų, apibendrinimų.

Kadangi numatomas XI-XII klasėse visuomenės mokslo (ar kitaip pavadintas) kursas, todėl istorijos mokymo turinys

neturi dubliuoti minėto kurso (kaip buvo iki šiol).

Jei pirmame istorijos mokymo koncentre (VI-X kl.) reikšminga mokymo priemonė - vadovėlis, tai antrame koncentre (XI-XII kl.) pagrindinė mokymo ir mokymosi priemonė privalėtų būti dokumentinė medžiaga, istorijos šaltiniai ir pan. Mokinių dialektinis mąstymas gali būti ugdomas tik per savarankišką mokinių veiklą su šaltiniais. Mokymo formos įvairios: apžvalginės paskaitos, mokinių savarankiškas darbas su dokumentais, kitais istorijos šaltiniais, pranešimai, seminarai, konferencijos ir kt.

Istorijos mokymas pereinamuoju laikotarpiu

Kol įsigalės tautinės mokyklos struktūra ir bus sudarytos mokymo programos bei mokymo priemonės pagal naujos mokyklos reikalavimus, mokyklose tęsis pereinamasis laikotarpis.

Permanentinis tautinės mokyklos struktūros įgyvendinimas gali būti pradėtas įgyvendinti V klasėje jau savo 1989-1990 mokslo metų, toje klasėje mokant tik Lietuvos istorijos (skaitiniai). Realu integruotą istorijos mokymo programą taikyti ir VI klasei. Lietuvos istorijos mokymą reikėtų kol kas koncentruoti XI ir XII klasėje. Kitose klasėse naudoti esamas mokymo programas, pertvarkius jų turinį pagal dabartinį požiūrį į istoriją. Parengti ir leisti sąsiuvinų forma mokymo priemones, kol bus išleisti nauji vadovėliai. Svarbu jau dabar istorijos mokytoją atpalaiduoti nuo instrukcijų, unifikacijos - leisti pamokoje jaustis šeimininku.

Kartu su vadovėlių rengimu, rengti ir komplektą (albumus, užduočių rinkinius, metodikas, žemėlapius, atlasus, mokymo vaizdines priemones) mokymo ir mokymosi priemonių.

Čia turėtų būti plačiai panaudota Lietuvos pedagogų, o taip pat - užsienio didaktų patirtis, rekomendacijos. Suprantama, tautinėje mokykloje istorijos mokymo kokybę lems pirmiausia mokytojai. Todėl ypatingai svarbu kelti istorijos mokytojų kvalifikaciją ir kartu sudaryti atrankos į pedagogo specialybę atitinkamą sistemą.

Istorijos mokymas tautinėje mokykloje - tik dalis humanizuoto mokymo humanizuotoje mokykloje. Todėl istorijos mokymo turinys privalo glaudžiai sietis su literatūros, etikos, muzikos ir kitų mokymo dalykų turiniu.

Autorius

J. Parnarauskas

Kultūra galime laikyti visuomenės patyrimą, apimantį visas jos veikimo sferas, visuomenės veiklos būdų ir formų raidą, vertybių sistemą. XX a. antrojoje pusėje mokykla yra viena iš labai svarbių patyrimo perdavimo institucijų, tad nuo jos priklauso ateities kultūros procesai. Tautinės mokyklos tikslas yra ugdyti atsakingas už savo visuomenę asmenybes, aktyvius kultūros vertybių kūrėjus, besinaudojančius pažangiausiu pasaulio patyrimu. Tokie kūrėjai gali išaugti tik tada, kai jie, kaip tam tikros etninės bendrijos atstovai, stengiasi pažinti supantį fizinį (gamtos) pasaulį ir visuomenę, orientuojasi į tos bendrijos ateitį. Tokios mokyklos pamatai yra keli: pripažįstama, kad kuriamoji kultūra nėra beveidė - ji yra etninė kultūra; kultūra gali būti kuriama tik nuo tos pakopos, kuri yra pasiekta; ji kuriama pažangiausiais būdais ir modeliais - yra atvira didžiausioms vertybėms, bet, perimdama arba kurdamą naujoves, išlieka nacionali.

Asmenybė turi pažinti save ir ugdyti save. Etninei bendrijai taip pat būtina šį uždavinį sau kelti. Istorija yra žmogaus, tautos, žmonijos patirties aruodas, jos vientelis ir niekad nepakartojamas "eksperimentas", o kultūros istorijos objektas yra kultūros kitimas. Tai kultūra nuolatiniame judėjime, nesibaigiančiame procese. Todėl ir tikėjomės, kad Lietuvos kultūros istorijos kursas, kaip vienas iš pamatinių, bus įvestas į vidurinės mokyklos programą, o aukštojoje mokykloje taps vienu iš bendrojo lavini-

mo kursų, lygiaverte disciplina filosofijai, politologijai. Tačiau, deja, šio bendrojo lavinimo kurso būtinybę dar tebereikia įrodinėti. Kelios aukštosios mokyklos - Vilniaus pedagoginis institutas ir Dailės akademija įvedė šį kursą visų specialybių studentams. Vilniaus universiteto lietuvių literatūros katedroje yra šio kurso fakultatyvas. Ir Vilniaus pedagoginiame institute, ir Universitete jis skaitomas istorikams-studentams. Kol kas nėra aiškios sampratos, kokia vieta Lietuvos kultūros istorija turėtų užimti bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos ugdymo turinyje. Esama nuomonės, kad šis kursas galėtų būti fakultatyvinis. Verta pagalvoti, kuo remiantis šitaip samprotaujama.

Numanomos kelios priežastys. Maža tam darbui pasirengusių žmonių? Be abejonės, tai tiesa. Bet tiesa ir tai, kad, kol nėra dalyko ar kurso, nėra reikalo jo intensyviai rengti, ir specialistai neišauga, o galintys tai daryti "užgęsta". Antra, kliudo ir mūsų pačių susiformuota nuostata, kad kultūros istorija analizuoja bendriausią žmonijos civilizacijos ar mentaliteto problematiką, ir todėl esą neaišku, kaip ją suderinti su Lietuvos istorija. Tad ir nusprendžiama, kad geriau bus konspektuoti didžiųjų Europos tautų istorikų parengtas visuotinės arba Europos kultūros istorijas. Šio sprendimo psichologinis pamatas toks: sunku ir rizikinga šokti per aukštą kartelę, todėl geriau nešokti visai. Iš šios baimės elgiamės kaip keistuoliai: norim skaityti labai sudėtingus tekstus, tačiau bijome pradėti nuo elementoriaus. O tai daryti reikia. Trečia, būna ir taip, kad pažangus mokymo turinys tapatinamas su visuotinės istorijos ar Europos istorijos ir civilizacijos.

pažinimo problematika ir nesuvokiama, kad praleidus vieną grandį - svarbiausią pavara - savo tautos istorijos apmąstymą visuotinės istorijos procese - visa aktyviojo, pilietiškojo mąstymo mašina nepradeda veikti. Tautinė mokykla negali atlikti savo uždavinių nekalbėdama apie savo tautos reikalus, neparengdama asmenybės, sugebančios juos apmąstyti, arba juos vos ne vos, trumpai, prabėgom paliesdama.

Lietuvos kultūros istorijos dėstymas, be abejonės, negali būti toks pat skirtingose mokyklose: vienoks turėtų būti vidurinėje mokykloje, kitoks - aukštojoje. Vidurinė mokykla turėtų padėti susidaryti gerai pergaltą žinių banką ir jau pradėti juo problemiška naudotis, o aukštojoje mokykloje šis bendras lavinimo kursas dėstytinas problemiška, operuotina iš karto procesais, kelių šimtmečių medžiaga.

Vidurinės mokyklos kurso - fakultatyvo (X-XI klasei) vieną iš programos variantų 1988 m. parengė doc. S. Stašaitis. Šioje programoje laikytasi požiūrio į kultūrą, kaip žymiausių atskirų sferų kūrybinių pasiekimų sumą, o į kultūros istoriją, kaip kai kurių kultūros institucijų istoriją. Mūsų mokykloje toks požiūris nėra atmestinas, nes tokių žinių sankaupos mokinys jokiam kitame kurse negauna, be to, ne visi mokytojai išgali dėstyti probleminiu būdu. Šią programą reikėtų tobulinti: įvesti temas, integruojančias visų kultūros sferų dalykus, kai ją pakreipti taip, kad būtų aiškinami etniniai procesai. Tai yra mūsų elementorius, rengiantis mokinių sudėtingesniems dalykams. Reikėtų rengti ir kitą programą, alternatyvią jau parengtai, bet neužmiršti, kad abstraktesnio lygio problemiška Lietuvos kultūros

istoriją reikia dėstyti ir brandesnio amžiaus mokiniams, ir turintiems nemaža žinių iš pilietinės ir kultūros istorijos.

Su šiais dalykais aiškiai susidurta dėstant Dailės akademijoje Lietuvos kultūros istorijos kursą (I semestras, apie 45 val.). Probleminis dėstymas, kai nėra pamatinių pilietinės ir kultūros istorijos žinių, negali duoti rezultatų. Jis gali būti sėkmingas tik tada, kai dėstoma studentams, jau išklausiusiems visą sistemingą pilietinės Lietuvos istorijos kursą ir nemažai žinantiesiems. Per artimiausius 5-6 metus į aukštąją mokyklą stos studentai, vidurinėje mokykloje dar nesukaupę Lietuvos pilietinės ir elementarių kultūros istorijos žinių, nes būsimąjį Lietuvos istorijos kursą (platesnį nei dabartinis - 69 val.) geriausia atveju mokysis tik dabartiniai penktokai ir eksperimentui pasiryžusių mokyklų mokiniai. (Dabartiniai penktokai bus studentais po 5-6 metų). Tad sudarantys aukštųjų mokyklų programas šiam 6-7 metų pereinamajam laikotarpiui turėtų ypač kreipti dėmesį į Lietuvos istorijos ir į Lietuvos kultūros istorijos padėtį, nes pirmojo praktiškai nebuvo vidurinėje mokykloje, o antrasis yra naujas dalykas, ir čia be didžiausio palankumo sąlygų Lietuvos kultūros istorijai reikėtų nepagerinsime.

Jau užsiminta, kad Lietuvos kultūros istoriją galima pateikti aprašomuoju būdu kaip paskirų kultūros sričių sumą (iš tikrųjų tai yra geriau, negu visai apie ją nieko nekalbėti). Galima bandyti apibūdinti ją, kaip civilizacijos raidą vienoje iš Europos teritorijų. Bet šiuo metu bū-

tų reikalingesnis kitas požiūris: etninės bendrijos (genties, genčių sąjungos, tautybės, tautos, nacijos) kultūros visumos raidos analizavimas, bandant pasekti etniškumo bruožų kaitą, tos kultūros derinimąsi (koreliaciją) su Europos civilizacijos raida, vertybių perėmimą ir įnašą į jų kūrimą, nagrinėti sąlygas, kuriomis kultūros visuma išlaiko etniškąją gyvastį į kuriomis ji prarandama etninės bendrijos, valstybės ir žmogaus lygmenyse.

Šiuo metu Lietuvoje bandoma suvokti, kas yra etninė kultūra ir ja yra aktyviai svarstoma keli požiūriai: "Sietynas" tiria intelektualiojo žmogaus lygmenį. Liaudies buities muziejuje Rumšiškėse besiburianti Lietuvių kultūros tyrimo bendrija bando apibūdinti vieną lietuvių etnoso dalį - etninių vertybių hierarchiją. Etninės kultūros draugija pasiūlė į aukštųjų mokyklų bendro lavinimo dalykus įtraukti ir etninę kultūrą apibūdinantį kursą. Tačiau pati etninė kultūra suprantama, kaip dalies lietuvių tautos - žemdirbių visuomenės kultūros - būdingieji bruožai. Manau, lietuvių kultūros istorijai tai nėra pakankama. Lietuviai prieš 700 metų sukūrė valstybę, joje gyveno pusšešto šimto metų, turėjo išplėtotą to meto visuomenės struktūrą, ilgainiui prarado dalį tautos savo etninės kultūros raidai, prarado valstybę, ją atstatė ir dabar bando atstatyti antrą kartą. Visa tai yra didelė ir sunki mūsų negausios tautos patirtis ir kartu mūsų būsimos išminties aruodas, jei mokėsime iš jo pasisenti. Seniai esame ne tik žemdirbiai, ir tik žemdirbiais būdami, neišspręsimė mums kilusių uždavinių. Lietuvos kultūros istorijos objektas turėtų būti visų jos laikotarpių, visuo-

menės (valdančiosios dinastijos, bajorų, miestiečių, inteligentų, žemdirbių, darbininkų, pramonininkų), visų išgyventų valstybingumo ir kultūros institucijų, veikimo būdų patirties pažinimas, sukurtų ir prarastų vertybių apibūdinimas. Ši mūsų pačių patirtis galėtų mums padėti sąmoningiau modeliuoti dabartinę savo kultūrą, mažiau daryti klaidų, kai yra iškilę uždaviniai greitai modernizuoti gyvenimą ir neprarasti patiems savęs - išlaikyti etniškumą.

Siūlyčiau vieną iš galimų dėstytinios Lietuvos kultūros istorijos problematikos variantų. Jame numatytos kelios temų grupės: 1) tautą jungiančių ryšių formavimasis (etninės monados istorija); 2) etninės žemdirbių kultūros apibūdinimas; 3) žemdirbių kultūros ir civilizacijos derinimosi etapai, valstybingumą ir sudėtingą visuomeninę hierarchiją turinčios negausios tautos kultūros etniškumo išlikimo sąlygos; 4) kultūros raidos mechanizmų nagrinėjimas; 5) žmogus kultūrinėse epochose ir vertybių raida.

LIETUVOS KULTŪROS ISTORIJS PROGRAMA

I TEMA. KULTŪROS SĄVOKA.

Kultūros sąvoka, jos supratimo raida. Kultūros istorijos tyrimo metodai, problematika, jos subjektas, tyrimo monados pasirinkimas, jos apibūdinimas.

II TEMA. HIPOTEZĖS APIE INDOEUROPIEČIŲ KILMĘ IR SUSIDARYMĄ. BENDRIEJI KULTŪROS BRUOŽAI.

Archeologų hipotezės apie indoeuropiečių kilmę. Lyginamosios kalbotyros mokslo suformuluota indoeuropiečių prokalbės

sąvoka. Bandymai rekonstruoti hipotetinį proindoeuropiečių kultūros vaizdą, remiantis indoeuropiečių prokalbės duomenimis. Indoeuropiečių kalbų grupės, jų išplitimas pasaulyje, likimas, dabartinės indoeuropiečių kalbos. Archeologinės kultūros sąvoka.

III TEMA. BALŲ FORMAVIMASIS, JŲ AREALAI, KALBOS. ŽALVARIO AMŽIAUS KULTŪROS BRUOŽAI.

Etniniai procesai Pabaltijyje žalvario amžiaus laikotarpiu. Virvelinės kultūros charakteristika. Kultūrų hibridizacija Šventosios stovyklos duomenimis. Keli kultūrų klotai mirusiųjų pasaulio išvaizdavime.

Baltų arealas, teritorija, archeologinių kultūrų apibūdinimas. Baltų diferenciacija, pomirtinio gyvenimo išvaizdavimo įvairavimas, simbolikos kitimas.

IV TEMA. LIETUVIŲ TAUTOS FORMAVIMASIS. BENDROJI KULTŪROS CHARAKTERISTIKA.

Baltiškųjų genčių sąjungų, žemių susiformavimas nuo mūsų eros pradžios ir jų kalbų diferenciacija. Lietuvos žemės siaurąja prasme lokalizacija, gretimų sričių lituanizacija. Būdingiausi ornamentikos, simbolikos bruožai, laidojimo papročių vienodėjimas, jų mitologinė motyvacija.

Lietuvių tautos susiformavimo baigiamasis etapas valstybės sudarymo metu. Nelietuvių baltiškų tautybių kultūrų įnašas į lietuvių tautos kultūrą ir visuomeninį gyvenimą.

V TEMA. PAGONIŠKOSIOS KULTŪROS SAMPRATA, KULTŪROS RAIDOS YPATYBĖS.

Pagoniškosios kultūros chronologiniai periodai. Lietuvių pagoniškosios kultūros bendras apibūdinimas, žodinis jos pobūdis. Jos homogeniškumas, nuoseklus tęstinumas. Kultūra, kaip tautos buvimo būdas, darbo ir karybos įgūdžių, valdymo organizacijos, visuomeninės organizacijos, visuomenės ir individo santykių reglamentavimo būdas, tikėjimo, maldinio gyvenimo formų visuma, vertybių įtvirtinimo formos. Hipotezės apie paskutinio periodo pagoniškosios kultūros vertybių sistemą.

VI TEMA. INSTITUCINĖS IR ŽEMDIRBIŲ - LIAUDIES KULTŪRŲ BENDRYBĖS IR SKIRTYBĖS.

Institucinės kultūros organizacijos formos Europos civilizacijos istorijoje, kai kurių institucijų, kilusių Antikos epochoje, raida per Europos Viduramžius, bažnyčia, kaip šių organizacijų formų konservatorė ir organizatorė. Informacijos perdavimo specializacija institucinėje kultūroje ir jos nediferencijuotas pobūdis žemdirbių kultūroje. Erdvės ir laiko suvokimas žemdirbių kultūroje. Civilizacijos pažangos tempų skirtybės. Nacionalinės kultūros pažangos mechanizmas: esamasis lygis - naujovė - invariantas - plitimas. Nacionalumo ir naujovių plitimo mechanizmas, nacionalumo išlaikymo sąlyga - kūrybos aktas - invarianto kūrimas ir jo visuotinis plitimas. Invariantų plitimo skirtybės abiejuose kultūros tipuose. Skirtingos klasės - skirtingų kultūros tipų dominantės feodalinėje vi-

suomenėje, šių kultūrų derinimasis feodalinėje ir jų integracijos procesų pabaiga kapitalizmo formacijoje.

VII TEMA. INSTITUCINĖS IR ŽEMDIRBIŲ KULTŪRŲ DERINIMASIS LIETUVOJE FEODALIZMO IR KAPITALIZMO FORMACIJŲ LAIKOTARPIU.

Raštas - civilizacijos pažangos laidas, institucinės kultūros pagrindas. Rašto kilmės hipotezės. Rašto funkcijos kultūros istorijoje: komunikatyvinė, išlaikančioji, formuojančioji, ugdančioji. Raštas - naujovė žemdirbių kultūroje, jo plitimo sąlygos, ypatybės Lietuvoje, chronologiniai tarpiniai, rašto komplekso susidarymo istorija. Rašomosios ir šnekamosios kalbos dvikalbystė.

Paprotingės teisės vaidmuo visuomenėje, jos inkorporacija į rašytinę teisę. Teisės institucijų raida Lietuvoje feodalizmo epochoje.

Švietimo ir jaunosios kartos ugdymo specifiniai skirtumai žemdirbių institucinėje kultūroje. Mokyklų tinklo ir įvairių mokyklų tipų plitimas Lietuvoje XIII-XVIII a. Jų mokymo turinio charakteristika, bendraeuropinis mokymo turinio derinimas su tautinės kultūros reikmėmis bei realijomis XVI-XVII a. pirmojoje pusėje, naujas derinimo etapas XIX-XX a.

VIII TEMA. OPOZICIJOS REIKŠMĖ IR SĄLYGOS JOS VEIKŠNUMUI. REPRESIJŲ IR AGRESIJOS REIKŠMĖ KULTŪROS PROCESAMS.

Kultūrinė situacija XVI a. pirmojoje pusėje - monopolinės pasaulėžiūrinės ir organizacinės struktūros - Katalikų

bažnyčios monopolinės veiklos rezultatas. Reformacijos kilimo priežastys Europoje. Politiniai ir kultūriniai rezultatai Anglijoje, Nyderlanduose, Vokietijoje, Prūsijoje, pasiekti pasinaudojant reformacijos idėjomis ir jų teikiamomis galimybėmis. Reformacijos ir kontrareformacijos kovų kultūriniai rezultatai Lietuvoje. Santykinė jėgų pusiausvyra ir tolerancija, kaip opozicijos veiksnio laidas. Agresija ir represijos XIX a. kultūros raidoje.

IX TEMA. LIETUVIŲ ŽEMDIRBIŲ ETNINĖS KULTŪROS BENDROJI CHARAKTERISTIKA, JOS RAIDA, VERTYBIŲ SISTEMA.

(Kaip minėta, šią temą yra išplėtojusi Etninės kultūros draugija).

X TEMA. LIETUVIŲ KALBOS PADĖTIS LDK IR LIETUVOJE XIII-XX a.

Kalba - tautą ir valstybę integruojantis veiksnys. Rašomosios ir šnekamosios kalbos dvikalbystės Lietuvoje XIII-XVII a. Šnekamųjų kalbų dvikalbystė Lietuvoje ir LDK XVII-XIX a. Trikalbystė - apsunkinantis raštingumo plitimą veiksny Lietuvoje XIX a. Raštijos lietuvių kalba kūrimo etapai, jos kūrėjai ir įnašas į lietuvių kalbos raidą. Požiūriai į lietuvių kalbą viešajame gyvenime, mokymo procese. Lietuvių kalbos padėtis kunigaikščio dvare, didikų rūmuose, bajorijos dvaruose, valstiečių sodybose bei kaimo bendruomenėje, miesto bendruomenėje ir institucijose. Jos padėties kitimas XIII-XX a.

XI TEMA. TAUTINĖS IR KULTŪRINĖS SAVIMONĖS RAIDA XX a.

Tautinė ir kultūrinė savimonė XIII-XVI a. remiantis istoriniais bei dokumentiniais tekstais. Tautybės ir pilietybės sampratos XVI a. LDK. Tautos ryšiai XVI a. Renesanso laikotarpio lietuvių raštijos tekstų formuojamojoje sampratoje. Pilietybė - daugiatautę LDK bajoriją integruojantis ryšys. Pilietybės ("bajorų tautos") suvokimo reikšmė ir jos kitimas lietuvių kultūrinės savimonės raidoje.

Tautinės mokyklos idėjos užuomazgos XVI-XVII a. ir jos formavimosi etapai XIX a. kultūros veikėjų raštuose. Tėvynės sampratos raida XVI-XX a.: unijinės, federacinės, savarankiškos Lietuvos kultūros ir valstybės kūrimo programos.

Istorinė sąmonė, kaip nacionalinės kultūros tęstinumo laidas, numanomas tėvynės ateities modelis - nacionalinio apsisprendimo veiksnys XIX-XX a.

XII TEMA. RENESANSAS LIETUVOJE KAIP KULTŪRINĖ EPOCHA

Žmogaus situacijos pasaulyje samprata ir žmogaus pasaulėjauta Lietuvos istorinėje literatūroje. Herojus, jo amžinybės problema.

XVI a. lietuvių kilmės teorijos, jų kultūrinė ir pilietinė reikšmė bei vieta kultūrinės savimonės raidoje.

XIII TEMA. BAROKO KULTŪRINĖ EPOCHA LIETUVOJE

Žmogaus vietos pasaulyje suvokimo filosofinis ir teologinis pagrindas. Pasaulis teatras - pagrindinis pasaulėvokos bruožas istorinėje, grožinėje, epistoliarinėje literatūroje

bei naratyviniuose tekstuose. Siūlomų vertybių hierarchija ir ginčai dėl jų visuomenės filosofijos reiškėjų raštuose.

XIV TEMA. KLASICIZMO EPOCHA LIETUVOJE.

Kultūrinių orientacijų takoskyra. Žmogus pasaulyje šviečiamojo laikotarpio Lietuvos struktūros, istorijos bei moksliniuose tekstuose. K.Donelaitis, K.Lukauskas ir kt.

XV TEMA. ROMANTIZMO LAIKOTARPIS LIETUVOJE.

Trukmės ypatybės. Herojus, tauta romantikų raštuose. Tautos individualumo samprata, prigimties ypatybės kaip vertybė.

XVI TEMA. POZITYVUMO LAIKOTARPIS LIETUVOJE.

Žmogus - bandanti pažinti pasaulį asmenybė. Mokslas kaip galimybė derinti visas tautinės kultūros sferas su Europos civilizacijos raida. Lietuvos istorijos traktavimo pokyčiai.

Koncepciją parengė:

I. Lukšaitė

rinių buvo nuasmeninta, perkeliant ją valstybei. Santykiuose su gamta subujojo gamtos išnaudojimo tendencija.

Gamtos išnaudojimo tendencija neturėtų nuslopinti santarvės su gamta tendencijos. Gamtos ir kultūros sferų sąveika - labai sudėtinga. Ją apibūdina etninių laukų teorija.

Kiekviename konkrečiame geografiniame areale gamtos ir kultūros sąveika - etninis laukas - stimuliuoja etnoso struktūrą: griežtai nustatyti santykių normą, to etnoso kiekvieną atskirą epochą suvokiant kaip vienintelį galimą bendravimo būdą. Dėl to žmonių sąmonėje tiesa apie gamtinės sferos ir tautinės dvasios ryšį nuo seno buvo įsitvirtinusi stichiškai. Štai lietuvių posakiai apie tai, kad tautos dvasia esanti miško ošime, duonos kvape ar motinos piene - visai ne literatūrinės metaforos (J. Gaidevičienė). Senieji metraščiai bei padavimai atveria gamtos apsaugos pradmenis iš žilos senovės. Tuo nusakoma sudėtinga gamtinės aplinkos ir biologiško įtaka kultūriniam-dvasiniam žmogaus gyvenimui. Nuo seno žmonija dvasingumą įvelgė atitinkamoje gamtos ir grožio nuostačioje kito žmogaus, Tėvynės bei savęs paties atžvilgiu. Tai pasireiškia etnografiniuose elementuose ir tautinėje simbolikoje kaip atspindys tos jėgos, kuri adekvati ir proseneliui, ir nūdienos žmogui. Čia yra pats gilusis pagrindas tautiniams skirtumams pasireikšti. Šis etnografinis pagrindas tuo pačiu yra pagrindas ekologinės kultūros ugdymui.

Mūsų gyvenamame laikotarpyje žmogaus buvimo gamtoje problema sprendžiama beatodairiškai didinant gamtos eksploatavimą. Tai ne tik aštriai iškėlė ekologinę problemą kaip būtina gamtinės pusiausvyros atstatymo problemą, bet ir pakeitė visuomenės veiklos vertybines orientacijas, moralinius motyvus ir estetinius idealus, humanistinius tikslus ir pan., kuriais ji susijusi su

gamta. Kartu (tai gal svarbiausia) - buvo griauinama savojo etnoso struktūra - tautos pamatas. Šis procesas išplito, kai antropogeninis veiksnys pradėjo lenkti biogeoevoliuciją, ir dėl to žmonijos tęstinumui iškilo reali grėsmė. Tai įpareigoja ir švietimą spręsti ekologinės kultūros ugdymo problemą.

Ekologinės kultūros ugdymo tautinėje mokykloje semprata

Iki šiol gamta buvo apibrėžiama dviem požūriais: jos objektiviu visuminiu buvimu (gamta - savaime egzistuojanti visata, universumas, visas materialusis pasaulis) ir žmogaus pažintiniu santykiu su ja (gamta kaip mokslo objektas). Vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos mokymo turinyje gamta dažniausiai apibrėžiama ir nagrinėjama antruoju aspektu. Bet yra ir trečioji gamtos samprata, istoriškai anksčiausia, labiausiai paplitusi ir pati svarbiausia žmogaus interesams: gamta - tai žmonių visuomenės egzistavimo natūralių sąlygų visuma. Ši samprata integruoja žmogaus pažintinį ir emocinį-vertybinį santykį su gamta, kultūros pozicijų bei raidos supratimą. Šituo atžvilgiu "gamtos" sąvoka yra siauresnė už visatos ir platesnė už grynos natūros - gamtos mokslo objekto - sąvokas. Tačiau kaip tik tokia gamtos samprata sudarytų tinkamas prielaidas ekologinės kultūros ugdymui.

Moksleiviui pateiktinas gamtos, kaip natūralių egzistavimo sąlygų, kurias apvaldo žmogus, supratimas.

Aktyvi ir tikslinga žmogaus pozicija gamtos atžvilgiu moksleiviui atskleidžiama per pateikiamą tikrovės pažinimo lygį ir žmogaus veiklos laisvės lauką. Tačiau iš akiračio dažniausiai išleidžiamos dvi tarpusavyje susietos principinės nuostatos: 1) tai, kad gamta yra visuomenės gyvenimo neatsiejama dalyvė ir

2) tai, kad žmogus turi būti atsakingas už savo praktinės veiklos rezultatus.

Kultūros pasaulio kūrimas ir jo plėtimasis visada daro poveikį gamtai, o ji atūraliomis priemonėmis reguliuoja daromą poveikį. Tačiau natūrali partnerystė įmanoma tol, kol žmogaus veikla nepažeidžia ekologijos dėsnių, sąlygojančių gamtinę pusiausvyrą. Moksleivis turi susiformuoti atsakomybės gamtai už savo veiklos rezultatus nuostatą, pagrįstą ekologijos dėsnių žinojimu ir jų taikymu praktikoje.

Anot B. Komoneriec (1974) bendriausi ekologijos dėsniai yra šie keturi:

1) gamtoje viskas yra susiję daugybe įvairiausių pakopų ryšių (giliau juos suvokti padeda kibernetika). Gausybė ryšių egzistuoja tarp pačių organizmų, jų populiacijų, rūšių, tarp atskirų organizmų ir fizinės bei cheminės aplinkos. Tai ekologinių reiškinių svyravimus stabilizuojantys kibernetiniai ryšiai, sąlygojantys tokius svyravimus, kurie nepažeidžia normos ne dėl šiurkštaus "valdymo", o dėl lankstumo;

2) gamtoje niekas neišnyksta, kad ir kaip žmogus stengtųsi "paslėpti" savo veiklos neigiamus padarinius. Gamta nežino kas yra šiukšlės: ji viską perdirba ir gražina atgal mums patiems - net su nuodais, jeigu mes juos kur nors išmetėme;

3) gamta "išmano" geriau negu žmogus, nes jis dar nepakankamai kompetentingas. Gamta, pavyzdžiui, vandens ekologinių sistemų atliekas perdirba vandenyje, o sausumos - sausumoje. Tuo tarpu modernusis žmogus, peršokdamas sausumos mikrobiologinę grandį, atliekas suleidžia į vandenį (į hidrosferą) arba sudeginęs išmeta į atmosferą. Panašių pavyzdžių daugybė,

4) gamtoje, kaip ir ekonominėje sistemoje, niekas nieko veltui neduoda, nes kiekvienas daiktas turi savo vertę. Naudojant gamtos išteklius mainais reikia gražinti jai ekvivalentines vertybes. Priešingu atveju ekologinių sistemų darba bus suardyta.

Taigi, gamtines pusiausvyras sąlygoja tikslūs ekologiniai dėsniai, kurių negalima nepaisyti. Jie nepavaldūs atsitiktinėms ekonominėms pastangoms, kuriomis siekiama greito efekto. Tai aktualu ypač dabar, kai dėl žemos ekologinės kultūros vis labiau aštrėja ekologinė situacija.

Būtina moksleiviui atskleisti, kad iš praktinio gamtos apvaldymo kilo ne tik praktinis, bet ir vertybinis santykis su gamta. Šie santykiai yra tarpusavyje susiję. Deja, nei gamtos, nei humanitariniai mokslai neskyrė dėmesio emocinio-vertybinio santykio su gamta ugdymui mokykloje.

Kaip rodo kultūros raida, praktinis santykis turėjo lemiamos įtakos vertybiniam santykiui su gamta. Iš praktinio santykio turinio kyla gamtos ir jos apvaldymo rezultatų aksiologinės raidkos formos: mokslinė, etinė ir estetinė. Mokslo tiesos vertė - jos objektyvumas. Moralėje ir mene žmogus išreiškia savo subjektyvią etinę ir estetinę nuostatą į objektą. Tiesos, gėrio ir grožio nuostata yra kartu ir vertybinė orientacija. Todėl tautinės mokyklos mokymo turinyje pateiktinas toks žmogaus santykis su gamta, kuriame organiškai derinasi tiesos, gėrio ir grožio vertybės, išreiškiančios santarvės su gamta nuostatų turinį.

Gamta vertinama ne tik jos išteklių požiūriu, bet pirmiausia kaip unikali ir universali žmogaus būties ir jo kultūros terpė. Žmogaus viešpatavimo gamtoje idėja keičiama jo santarvės su gamta vertybine nuostata, vyksta ekologinės etikos formavimosi

procesas: susidaro ekologinės dorovės normos ir principai, besiremiantys bendražmogiškais vertybėmis ir etnografinė patirtimi. Ekologiniai principai ir nuostatos išplaukia iš pagrindinių vertybių, kurios yra kultūros šerdis, kurios formuoja žmogaus ir gamtos santykį, jį traktavimą. Tai doroviniai imperatyvai: nešiukšlinti miško, apės, ežero, netrypti žolės, nelaužyti medžių, nekanškinti gyvulėlių, negaudyti drugelių ir panašūs; atsakomybė ir gera valia. Kiekvienas moksleivis privalo įsisąmoninti, jog nevalia griauti gyvojo pasaulio harmonijos, žėisti visų gyvų būtybių suverenumą, žiūrėti į gyvulius kaip į žmogaus priešą ir pripažinti besąlygišką teisę ne vien žmogui egzistuoti. Būtina paneigti tokius principus kaip "gyventi šia diena", "naudokis situacija", "tūkslas patėisina priemonės", "po manęs - nors ir tvanas". Visais laikais dorovė buvo siejama su pirmiausia gyvybės išsaugojimu, o ne atėmimu.

Didžiulį vaidmenį ugdant ekologinę kultūrą atlieka pati gamta. Emocionalus, dvasinis požiūris į gamtą, iš pat mažens išugdė meilę jai daro brėstantį žmogų harmoningesnį, labiau patikimą ir socialiniuose santykiuose. Gamta yra pirmoji gėrio mokykla, gerųjų jausmų ugdytoja, laisvos ir didelės žmogaus sielos auklėtoja. Gamta, ypač miškas, formuoja žmogaus charakterį (J.V.Gėtė).

Meilė gamtai, dvasinis susilieėjimas su ja, jos poetizavimas, būdami iš pirmo žvilgsnio grynai estetiniai jausmai, turi didelę dorovinę reikšmę (Č.Kalėda). Be meilės gamtai žmogus yra ribotas.

Ekologinė situacija kelia reikalavimus ne tik visuomenės moralei, meninei kūrybai, bet ir mokslui. Ekologizmo principo požiūriu nepakanka mokslo tiesą vertinti tik pagal jos objektyvumą. Būtina bet kurią mokslinę tiesą moksleiviui atskleisti

per žmogaus santykį su gamta, per tos mokslinės tiesos reikšmę kultūros poreikiams. Tik tada įmanoma suvokti jos racionalųjį ir ekologinį pozityvumą. Moksleivis turi suprasti kuo ekologiškai pavojingas vienos ar kitos mokslinės tiesos praktinis pritaikymas. Tai ekologinio mąstymo, kaip praktinės veiklos normos, ugdymo būtina sąlyga, padedanti moksleiviui suvokti veiklos laisvės lauką.

Ekologinei kultūrai gyvenimas kelia labai didelį reikalavimą - prognozuoti veiklos ekologinius rezultatus. SNO komisija dėl supančios aplinkos ir jos raidos, savo darbe "Pranešimas apie globalines perspektyvas iki 2000 metų ir tolesniam periodui aplinkos apsaugos srityje" pažymi: politika pagal principą "reaguoti ir ištaisyti" yra bergėdžia ir visur vedė į aklavietę. "Numatyti ir išvengti - tai vienintelis realistinis požiūris". Toks požiūris turėtų būti formuojamas tautinėje mokykloje, ugdant mokslininkų ekologinį mąstymą.

Ekologinio mąstymo ugdymas yra procesas, kurį sąlygiškai galima suskirstyti į tokius etapus: 1) aprašymo-pradinis, empirinis etapas, kuriame moksleivis mokomas atsakyti į klausimą "kas vyksta supančioje aplinkoje ir žmoguje?"; 2) aiškinis - tarpinis etapas, kurio metu moksleivis turi suvokti klausimą "kodėl tai vyksta?" ir surasti į jį atsakymą, 3) numatymo-baigiamasis, orientuotas į praktinę veiklą, etapas, kuriame mokoma atsakyti į bent du klausimus: "koku būdu iš praktinės veiklos kylančios tendencijos gali pasireikšti ateityje?" ir "ką reikia daryti, siekiant išvengti nepageidautinų reiškinių arba, atvirkščiai, realizuojant palankias galimybes?".

Būtina pažymėti, kad vien mokslinis gamtos traktavimas, kaip racionali pozicija, dažnai psichologiškai perauga į įprotį visą

tikrovės įvairovę aiškinti daiktų sąryšio principu, viešpataujančių gamtos ir technikos moksluose. Tokia lėtinga trumparegystė ištvirtino autoritarinėje pedagogikoje kaip scientizmo principas. Gyvenimas parodė, kad tai klaidingas principas, kurio būtina atsisakyti. Nors ekologinių žinių sistemos įsisavinimas, jų panaudojimas praktinėje veikloje yra viena ekologinės kultūros sudėtinų dalių, bet tai tik vienas ekologinės sąmonės aspektas. Kad ekologinės žinios taptų veiklos motyvu, jos turi virsti ²įsitikinimais, gyvenimo ³principais ir ⁴nuostatomis. Žinios pačios savaime netampa moksleivio gyvenimo principais ir nuostatomis. Tik vertybiškai orientuotas moksleivis prasmingai giliai įsisavins žinias ir sieks jas tinkamai panaudoti praktinėje veikloje. Norėtusi pabrėžti emocinės-vertybinės orientacijos primatą žinių atžvilgiu. Dėl to ir ekologinės kultūros ugdyme neteislinga apsiriboti vien ekologijos dėsnų, įsisavintų per gamtos dalykus, žinojimu.

Ekologinė moksleivio kultūra suprantama kaip emocinių-vertybinių orientacijų ir ekologijos dėsnų žinojimo organiška darną bei jos realizacija praktinėje veikloje.

Bendrais bruožais aptarėme ekologinės kultūros ugdymo sampratą. Pagal bendrąją ekologinę kultūros supratimą, ekologizmo principas suvokiamas kaip gyvenimo būdo ekologizavimas, reguliuojantis žmogaus ekologinį elgesį ir formuojantis jo ekologinę sąmonę. Moksleivio ekologinės kultūros ugdymo komponentais bus ne tik pats moksleivis, ugdymo turinys ir mokytojas, bet ir mokyklos aplinka (mokyklos sanitarinė-higieninė situacija, pamokinio darbo ir poilsio organizavimo pobūdis, valgyklos darbas ir t.t.). Tai kelia reikalavimų mokyklai. Pats ekologinės kultūros ugdymo procesas turėtų vykti permanentiškai ir apimti visus mokymo dalykus.

Ekologinės kultūros ugdymo uždaviniai

ir turinys

Ekologinė kultūra - tai rezultatas, kurio moksleiviai turi siekti ugdymo procese; įsisavindami veiklos ekologinę kultūrą - per gamtos ciklo dalykų pamokas ir kultūros raidos ekologinį aspektą - per humanitarinio ciklo dalykų pamokas. Dėl to keliamas pagrindinis ekologinės kultūros ugdymo uždavinys - išugdyti ekologinę moksleivių sąmonę. Pagrindinis ekologinės kultūros ugdymo uždavinys - realizuojamas įgyvendinant nuoseklia tvarka tokius hierarchiškai susietus uždavinius:

1. Emocinio-vertybinio santykio su gamta ugdymas.
2. Ekologinių elgesio motyvų ir stereotipų formavimas praktinėje veikloje.
3. Ekologijos žinių sistemos įsisavinimas.
4. Ekologinio mąstymo ugdymas mokymo procese ir praktinėje veikloje.

Tautinės mokyklos mokymo turinyje principinę reikšmę turi bendroji gamtos, kaip žmonių visuomenės egzistavimo natūralių sąlygų visuma, samprata. Ją būtina pateikti bręstančiam žmogui per vientisą, integruotą bei ekologizuotą mokslą apie gamtą. Gamtos mokslų ekologizavimą reikia traktuoti kaip būtina ir esminį žmogaus santykių su gamta humanizavimo pagrindą. Kad gamtos mokslų ekologizavimas vyktų sėkmingiau, reikia bent keturių dalykų: gamtos mokslų dalykų integracijos, antropologinio kryptingumo (bręstančio žmogaus gamtamokslinis švietimas atitinka anžiaus tarpsnių ypatumus ir nukreiptas ugdyti jo intelektualines pajėgas ir jausmų gelmes), moksleivio orientavimo į tikslingą veiklą ir įsikomponavimą į kultūrą.

Ekologinės kultūros ugdymas turi atskleisti žmogaus ir gamtos sąlyčio natūralią prigimtį, jo dorovinę prasmę, žmogaus santykio su gamta esmę, pobūdį, jų raidą; kaip vyko Tėvynės gamtos pažinimas, jos pritaikymas savo reikmėms, kokią įtaką tautos susiformavimui, jos raidai turėjo Tėvynės gamta; kuo žmogus nusikalsta gamtai ir kaip to išvengti, įvertinti dabartinę ekologinę situaciją, išryškinant ją apibūdinančių parametrų esmę ir reikšmę žmogaus gyvenime. O tai įmanoma pasiekti, tik remiantis tautine kultūra, kurioje per gimtąją kalbą ir tradicijas integruojasi etninė, dorovinė ir mokslinė visuomenės sąmonė. Dėl to mokymo turinį būtina papildyti etnografinė (folkloras, mitologija, liaudies papročiai ir apeigos, buitės ir darbai, gamtinių objektų pavadinimai, liaudies menas, liaudies gamtamokslinės žinios) žmogaus santykio su gamta raiška, archetipais, ekologiškais gamtos mokslų istorijos fragmentais.

Moksleivių ekologinės kultūros ugdymui skirtinguose jų amžiaus tarpsniuose skiriamas nevienodas dėmesys. Į mokyklos pirmąją klasę vaikas ateina emociškai - vertybiškai orientuotas, turintis glėžną dvasinį ryšį su jį supančiu pasauliu. Tas dvasinis ryšys gyvybiškai būtinas, nes, jam esant, vaikas jaučiasi saugus. Patekęs į mokyklos pasaulį, vaikas pagal savo pažinimo, bendravimo patirtį stengiasi nusistatyti dvasinį ryšį su naujais to pasaulio fragmentais, gaunamą informaciją suvokti vertybiniu aspektu. Tai jis daro pagal ikimokykliniame laikotarpyje susiformavusį polišką reiškinių vertinimą: skanu - neskanu, skauda - neskauda, galima - negalima, gerai - blogai. Todėl labai svarbu pradinėje mokykloje padėti moksleiviui nusistatyti dvasinį ryšį su vis naujais supančio pa-

saulio fragmentais, suvokti mokymo turinį vertybiniu aspektu, kartu padėti emociškai išgyventi gyvenimo reiškinius, puoselėti vaikams būdingą natūralią dorovinę nuostatą: mylėti gyvas būtybes, sudvasinti žaislus, užjausti nelaimingus bei nuskriaustus, saugoti gyvybę.

Pradinėje mokykloje itin svarbų vaidmenį atlieka gimtosios kalbos (skaitymo) pamokos, nes per jas moksleivis plečia, stiprina savo dvasinį ryšį su pasauliu, gamta, žmonėmis. Mūsų klasikų literatūroje, ypač S. Daukanto, A. Baranausko, J. Bilūno, Vaižganto, V. Krėvės kūrinuose, pateiktinuose pradinėje mokykloje, labai ryškios tautos tradicijos, o kūrinių herojų elgesyje ir sampratumuose - stiprus dvasinis ryšys su gamta. Jų herojai jaučia vidinį artumą gamtai (atskiriems medžiams, gyvuliams, savitai išskiriančioms gamtos vietoms, miškui, jų turtams), - kartais net giminingumą ir vienybę su gamta, taurią priklausomybę nuo jos, išreiškia jai savo užuojautą ir prierašumą. Tokie kūriniai padeda pamatus emocinėms - vertybinėms orientacijoms. Įvertinant šio amžiaus tarpsnio vaikų ypatumus, ekologinės kultūros ugdyme svarbiausią dėmesį reikėtų skirti emocinėms - vertybinėms nuostatom. Kartu su jų formavimu vaikas skatinamas praktinėje veikloje (klasės, mokyklos aplinkos, sodų, parko, miško priežiūra ir tvarkymas, paukščių ir žvėrelių globa ir t.t.) susipažinti su aplinkos ir gamtos saugojimo pradmenimis (ekologiškai atsakingas elgesys).

Toks moksleivio ekologinės kultūros ugdymas tęsiamas ir progimnazijoje. Tačiau į ugdymo procesą vis labiau įsilieja ekologijos žinios. Progimnazijoje ekologinės kultūros ugdymo uždavinius sąlyginai galima sugrupuoti į dvi lygiavertes dalis: emocinio-vertybinio santykio su gamta ugdymas ir ekologijos

žinių sistemos formavimas. Ekologinių elgesio motyvų ir stereotipų formavimas praktinėje veikloje tarnauja minėtų uždavinių realizavimui, o jie visi - ekologinės sąmonės ugdymui. Ugdymo procese dalyvauja humanitarinio, gamtamokslinio ir darbinio ciklų dalykai.

Ekologijos žinių sistema pateiktina per dvi mokymo pakopas: atskirai - progimnazijoje - X klasės gamtos dalyke ir gimnazijoje - chemijos ir gamtos, matematikos ir fizikos, technikos ir ekonomijos mokymo šakose. Ekologinio mąstymo ugdymas tautinėje mokykloje vyksta permanentiškai taip, kaip aptarėme ekologinės kultūros ugdymo tautinėje mokykloje sampratoje, nes jis apima tiek vertybines orientacijas, tiek ekologinių elgesio motyvų ir stereotipų formavimą, tiek ekologijos žinių įsisavinimą. Gimnazijoje pagrindinis dėmesys, ugdant mokslininkų ekologinę kultūrą, skiriamas ekologijos žinių sistemos įsisavinimui ir ekologinio mąstymo ugdymui.

V. Šlapkauskas

Ekologinio švietimo tikslai
ir uždaviniai

Pagrindinis ekologinio švietimo tikslas - formuoti ekologinę sąmonę, pasaulėžiūrą ir etiką, išugdyti atsakomybę už gamtos likimą ir nuostata veikti aplinkosaugos labui.

Šis procesas vyksta tam tikrais lygiais, kuriuos estu mokslininkas V. Mazingas (1987) taip suformulavo: 1 - susidomėjimas; 2 - informacijos įsisavinimas; 3 - susirūpinimas; 4 - įsitikinimai (vertybių orientacijos); 5 - aktyvi veikla.

Pasaulėžiūrą galima suformuoti remiantis bioekologija, o taip pat socialine ekologija, kurios objektas - visuomenės ir gamtos sąveika.

Tam reikia išspręsti šiuos uždavinius:

1) ugdyti emociinį-humanistinį-vertybinį sentykį su gamta bei socialinės prasmės suvokimą; "saugai gamtą - saugai save ir kitus";

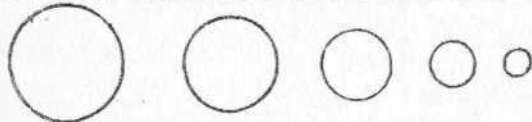
2) organizuoti aktyvią vaikų veiklą, kad įsitikinimai, suformuoti logine ir intuityviai plotme, materializuotųsi, formuojant aplinkosaugos darbo mokėjimus ir įgūdžius;

3) mąstymo, pasaulėžiūros, intelekto ugdymo, siekiant pateikti ekologijos ir aplinkosaugos žinių elementus bei sistemas, nes be jų sunku bus formuoti įsitikinimus, veiklos motyvus ir kitas nuostatas. Ypač tai svarbu bendrojo lavinimo mokykloje, kurią praeina visa visuomenė.

Visi suminėti uždaviniai nėra izoliuoti vienas nuo kito; jie tarpusavyje sąveikauja, eina lygiagrečiai, padėdami for-

I pav. Ekologinio švietimo uždavinių įgyvendinimas

	Ikimokyklinės įstaigos	Pradinės mokyklos	Bazinė mokykla	Vidurinė mokykla	Aukštesnioji bei profesinė mokykla	Aukštoji mokykla
Gamtos pažinimas	○	○	○	○	○	○
Gamtosaujos darbo įgūdžių formavimas	○	○	○	○	○	○
Etikos gamtoje ugdymas	○	○	○	○	○	○
Vertybių orientacijos formavimas	○	○	○	○	○	○
Gamtosaujos socialinės prasmės suvokimo ugd.	○	○	○	○	○	○
Humanizmo, dvasingumo, galvestingumo ugd.	○	○	○	○	○	○
Emocijų žadinimas	○	○	○	○	○	○

- a skritimų dydžiai rodo ES uždavinių įgyvendinimo apimtį priklausomai nuo mokymo turinio (planų, programų) arba specializacijos

muoti aplinkosaugos motyvus (pažintinius, humanistinius, patriotinius, estetinius, higieninius, ekonominius, pilietinius, religinius).

Pagrindiniai ES uždaviniai įgyvendinami permanentiškai įvairių pakopų mokymo, auklėjimo įstaigose, tačiau skirtingais lygiais (1 pav.). Iš paveikslo matome, kad ikimokyklinėse įstaigose gamtos pažinimas, suvokimas užima nedidelę veiklos dalį, palyginant su emocijų žadinimu, humanizmo, dvasingumo ugdymu. Beje, tai yra svarbiausias visų tipų mokymo įstaigų uždavinys. Taip pat iš paveikslo matome, kad didžiausias krūvis tenka pagrindinei, o taip pat aukštesniajai bei profesinei mokykloms, tačiau turi įtakos ir diferencijuotas mokymas bei specialybės profilis, pvz., humanitarinio profilio specialybėms aukštojoje mokykloje gamtos pažinimo santykinai bus žymiai mažiau, negu gamtinio profilio specialybėms.

Ikimokyklinis ruošimas

ES elementai jau taikomi ikimokykliniame periode - šeimoje ir ikimokyklinėse įstaigose. Tame amžiaus tarpsnyje vaikai yra nepaprastai imlūs, smalsūs aplinkos, daiktų pažinimo požiūriu, todėl viskas priklauso nuo to, kokį vaidmenį atliks tarpininkai. Tai nulems, koks vaikas ateis į mokyklą. Todėl ikimokyklinis ES yra neatskiriama ugdymo proceso, visumos dalis, nes vaikų suvokimas, mąstymas ir veikla yra sinkretiški. Vaikui pateikiamas neskaidomas, apibendrintas jį supančios tikrovės - gamtos, daiktų, savojo santykio "Aš ir gamta"-vaizdas. Dėl to ne nuo biosferos ar kosmoso reikėtų pradėti pokalbius, o nuo tų objektų, kuriuos jie mato, liečia, uodžia, ragauja. Aplinkos pažinimas turi būti pagrįstas jutiminiu, emocionali priimtu.

pežinimu, pagerbos viskam, kas gyva ir negyva, ugdymu, mokymu matyti gamtoje grožį ir saugoti jį. Lebei svarbu ir ekonominis vaikų auklėjimas taupiai naudoti medžiagas darbeliams, pagerbiai elgtis su žuvisiais ir kitomis vertybėmis. Visa tai ugdoma kasdien per žaidimus, meninę veiklą, darbą, ekskursijas ir pasivaikščiojimus, parodėlių ir švenčių organizavimą. Siekiama, kad vaikai gebėtų savarankiškai rūpintis gyvūnais ir augalais gyvejame kampelyje ir darželio teritorijoje, jaustų atsakomybę už juos, mokėtų stebėti gamtą (pirmojo pumpuro sprogiams, žiedo prasiskleidimas, paukštelių atskridimas, sniegės iškritimas ir kt.), savo estetinius išpūdžius paveizduotų kūrybinėje meninėje veikloje, vaidybiniuose žaidimuose atspindėtų tinkamą žmonių elgesį gamtoje, išreikštų žodžiais pirminius dorovinius-estetinius vertinimus.

Taigi ikimokykliniame amžiuje svarbiausias tikslas - emocijų žadinimas, dvasingumo, humaniškumo, etikos gamtoje ugdymas, paprastų gamtosaugos darbų įgūdžių formavimas; nuo to pradeda formotis vertybių orientacijos ir socialinės prasmės suvokimo užuomazgos. Žinios apie gamtą reikalingos tiek, kiek būtinos pamintėtiems tikslams siekti. Tačiau, norint juos įgyvendinti, reikia, kad ir ikimokyklinių įstaigų pedagogai būtų tam pasirengę. Juk prireiks organizuoti tėvams paskaitas, konferencijas, ruošti vaizdinę agitaciją, kviesti į bendras su vaikais talkas aplinkai tvarkyti, parodėles ruošti, dalyvauti vaikučių šventėse sutinkant perskrendančius paukščius, sodinti medelius ir t.t.

Vaikų namai

Neturi nuošaly likti ir vaikų namų auklėtiniai, kuriems ekologinį švietimą organizuoti reikėtų panašiai kaip darže-

liuose. Jis yra ypač reikalingas, nes padeda lengviau pakeipti sunkią dalį, gyvenant be tėvų. Būna papildys vaikų intelektualinę emocijų vertybinę suvokimą. Gamtos pažinimas per pasivaikščiojimus, nuolatiniai kontaktai su gamta ir jos globa papildys vaikų gyvenimą džiaugsmo akimirkomis. Būtų teisinga, kad vaikų namų, o taip pat specialiųjų internatų auklėtinius dažniau imtų šefuoti aukštųjų mokyklų, ypač pedagoginio profilio, studentai. Tam reikėtų sukurti pastoviai funkcionuojančią šefavimo sistemą ir ją aktyviai įgyvendinti.

Bendrojo lavinimo mokykla

Pradinės klasės

Šiuo laikotarpiu vaikai gauna pradinių susistemintų žinių apie gamtą, apie atskirus jos komponentus, jų tarpusavio sąveiką ir gamtosaugos būtinumą. Mokiniai susipažįsta su teigiama ir neigiama žmogaus įtaka aplinkai, priemonėmis saugoti ją. Imama mokyti sistemingai stebėti ir fiksuoti gamtos reiškinius, atlikti gamtosaugos darbą, dalyvauti įvairiuose mėsiniuose renginiuose. Todėl pradinėse klasėse turėtų vyrauti humanistiniai, estetiniai, pažintiniai motyvai.

Pagrindinė ir vidurinė mokykla

Mokymo turinys, struktūra

Bendrojo lavinimo mokykloje reikia suteikti strėminių (gamtamokslinių) ir specialiųjų gamtosaugos žinių sistemas, kurias galima sugrupuoti į 4 pagrindinius blokus (1-3 etraminiai ir 4 - specialus blokas):

1 - gamtos ir jos svarbiausios dalies, biosferos, struktūra ir funkcionalumas (Žemės planetos vystymasis ir funkcionalumas; biosferos ir noosferos vystymasis; biosistemų lygiai; ikibiosferinio ir biosferinio periodo suformuoti išteklių). Tai ekologijos mokslo turinys kaip gamtamokslinis pagrindas aplinkosaugai;

2 - gamtos naudojimas visuomenės poreikiams (tikslai, socialinės politinės sąlygos, naudojimo būdai ir priemonės);

3 - neigiamos visuomenės ir žmogaus veiklos pasekmės gamtai ir socialinei aplinkai (išteklių krizė, aplinkos užteršimas bei sanitarinių sąlygų blogėjimas, unikalių gamtos objektų ir teritorijų nykimas, dvasingumo, humaniškumo, kultūros nusikurdinimas);

4 - aplinkosaugos organizavimo kryptys neigiamoms pasekmėms likviduoti (racionalus išteklių naudojimo būdai, plėtojantis civilizacijai, aplinkos saugojimo nuo taršos priemonės, unikalių objektų apsaugos įteisinimas ir išlikimo užtikrinimas, gyvenimo būdo keitimas žmogaus dvasingumo, humaniškumo, tautinės kultūros ugdymo kryptimi).

Žinių turinys turi padėti ugdyti mokinių aktyvumą, žadinti protestą prieš neigiamas pasekmes gamtai ir žmogui, pastangas įvairiais būdais šalinti trūkumus.

Nėra abejonių, kad tokią sudėtingą sąvokų sistemą tegalima įgyvendinti nuosekliai pagal mokymo pakopas, per visus dalykus, nes aplinkosauga susijusi su visais mokslais.

Gamtosaugos mokėjimams ir įgūdžiams formuoti siūlytinas toks veiklos turinys:

- išmokyti atlikti konkretų aplinkosaugos darbą: tverkyti gamtos paminklų aplinką, sutvirtinti instentų dirvožemį, tei-

singai pasodinti medelį, globoti gyvūniją, dalyvauti aplinkos reide, suprojektuoti mokomąjį ekologinį taką, mokyti skirti vizualinę, psichologinę taršą ir savo jėgomis kovoti prieš ją;

- padėti kurti, tverkyti ir papildyti ekspozicijas gamtos apsaugos kabinetą ar kampelį dalykinisame kabinete, gamtos muziejų, kitą mokymo bazę;

- įsisevinti mokiniams prieinamą gamtosuginių tyrimų metodiką (išmokti tirti vandens, oro, žemės užterštumą, augalijos, floros, faunos dinamiką, ištirti dirvožemio pjūvį, mokėti inventorizuoti gamtinius objektus, atlikti jų apskaitą, aprašyti reiškinius bei nustatyti sąveiką tarp organizmų ir aplinkos, įvertinti aplinką ir žmogaus įtaką gamtai, įgyti monitoringo vedimo įgūdžių);

- išmokti elgesio gamtoje taisyklių ir jų laikytis;

- įvairiais būdais propaguoti rūpestingo požiūrio į gamtą idėjas (organizuoti ekologinį žygį, ekskursiją, parodą, dalykinį žaidimą, šventę ar vakarą, perskaityti pranešimą, perduoti publikaciją spaudei ir kt.);

- aktyviai dalyvauti organizuotoje gamtosaugos veikloje.

Per žinias ir įvairiapusišką asmenybės ugdymą užklaunėje veikloje formuojami vaiko jausmai, vertybių orientacija ir kt. asmenybės teigiami bruožai.

Šių žinių, gebėjimų bei įgūdžių, vertybių orientacijos ugdymo turinį įgyvendinti mokykloje galima sudarant tam tikrą sistemą, būtent:

1. Žinios, visų pirma atreminės sąvokos, įsisevinamos diferencijuotai per visus dalykus I-IX klasėse: gamtamokslinės - per gamtos mokslų ciklo dalykus, moralinės bendražmogiškosios - per humanitarinio ciklo dalykus. Tam prireiks dalykų turinio

ti aplinką, mokyti konkrečiomis sąlygomis gamtosaugos etikos, vystyti kūrybinius sugebėjimus, aktyvumą, kaip sąlygą vertybių orientacijoms formuoti, plačiau naudoti etnoekologiją. Taigi į užklasinę veiklą tenka žiūrėti kaip į būtina darbą. Todėl reikia teigiamai vertinti įvairių formalių ir neformalių grupių, klubų organizavimą ir veiklą, nes "... asmenybės dvasiniai bruožai formuojasi daugiabriaunėje visuomeninio pobūdžio veikloje, kurioje ir įvyksta individo savivoka, tolimesnis tobulėjimas" (J. Mureika, 1980). Tokių grupių ir jų veiklos įvairovė leis kiekvienam vaikui pasirinkti veiklos sritį pagal sugebėjimus ir polinkius, padės vystyti kūrybinės galioms. Be visa to, vadovauti grupėms įsijungs žymiai daugiau pedagogų, todėl darbas bus rezultatyvesnis. Tačiau toje srityje reikia išspręsti konsolidacijos problemą.

Gyvenimas rodo, kad vis labiau įvairių grupių gamtosauga integruojasi į žaliųjų judėjimą. Liaudies švietimo ministerija yra sudariusi "žaliųjų judėjimo kryptis", kuriomis šiuo metu reikėtų kūrybiškai pasinaudoti.

Siūloma užklasinėje veikloje naudoti nuo seno susiklosčiusias ir praktiškai patikrintas bei pasiteisinusias veiklos kryptis: gamtotyrynę, praktinę veiklą, ekologinį švietimą ir propagandą, unikalių gamtos jėgų apsaugą, inspekcinę veiklą, demokratijos ir viešumo laikais atsiradusias aplinkos kontrolės akcijų organizavimo kryptis, siekiant jų aukštos kultūros. Iš naujesnių darbo formų paminėtinos: modeliavimas, darbas su kompiuteriais, ekologinių takų projektavimas ir kt.

Ypatingą dėmesį skirti gamtotyrinei veiklai, ugdančiai jaunolio asmenybę ir sąveikaujančiai daugybe ryšių su kitomis veiklos kryptimis, tikslinga plėsti kontaktus su mokslo įstaigomis

ir pastoviai remtis jomis.

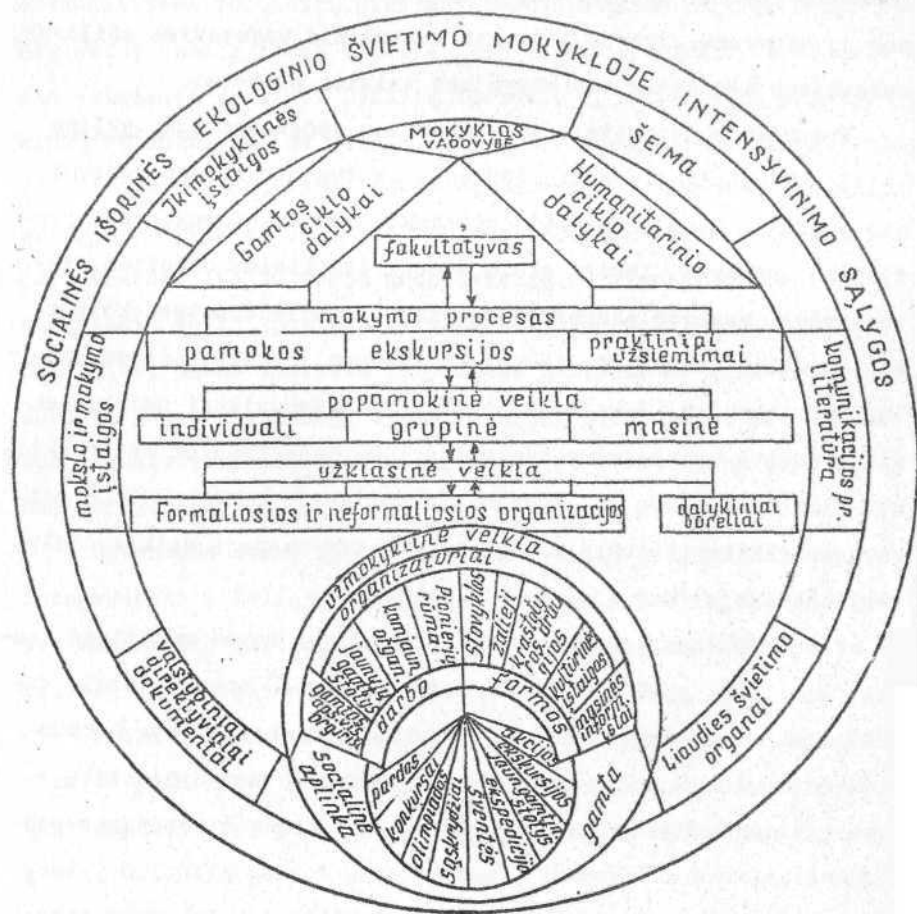
Visose užklasinės veiklos sistemoje ugdomas ^{aktyvas} incliatyvus, sugebantis įveikti inertiškas, pasyvias jaunimo mases ir skatintas jų aktyvumą. Svarbu išvengti komandinio vadovavimo stiliaus, suteikiant didelę laisvę kūrybinės veiklos plėtotei.

Yra rezevų tobulinti ir efektyviau išnaudoti užmokyklinę veiklą. Visų pirma, reiktų išplėsti ekologinio bei gamtosauginio profilio būrelių skaičių užmokyklinėms įstaigoms, ypač gamtininkų stotyse, labiau ekologizuoti dalykinius būrelius, intensyvinti vasaros ekspozicijas, kurti specializuotas ekologinio profilio stovyklas, lauko praktikumus, neakivaizdines ekologines mokyklas. Toks sustiprintas EŠ visapusiškai ugdytų jaunimą, ruoštų moksleivius instruktorius, pajėgiančius savarankiškai dirbti EŠ darbą su jaunesniojo amžiaus mokymais. Ypač reikėtų masiškiau įtraukti moksleivius į tiriamąją veiklą, dalyvauti akcijoje "Kas, jei ne aš" ir kitose.

Užmokyklinės įstaigos turėtų tobulinti savas metodinių centrų funkcijas, ypač daug dėmesio skirdamos EŠ mokymo bazei: kabinetams, ekologiniams takams, įstaigų aplinkai ir kt. Darbuotojams tikslinga sudaryti sąlygas augti kaip metodininkams, juos už tai nuolat skatinti, ypač už metodinės literatūros ruošimą.

Būtina panaudoti sąlygas, padedančias intensyvinti viso EŠ organizavimo sistemą mokykloje, kurią galima pavaizduoti schematiškai (2 pav.).

Kaip matome paveiksle, EŠ mokykloje skatina įvairūs išoriniai veiksniai: šeima, ikimokyklinės įstaigos, literatūra, įvairios komunikacijos priemonės, mokslo ir mokymo įstaigos, pagaliau vyriausybiniai dokumentai bei liaudies švietimo orga-

2 pav. EKOLOGINIO ŠVIETIMO MOKYKLOJE SISTEMA

nei. Mokyklos viduje organizuojamą EŠ darbą lemia gantos ir humanitarinio ciklo disciplinos, fakultatyvai, tinkamai organizuota užklausinė bei užmokyklinė veikla. Visos tos sistemos neįmanoma įgyvendinti be gantos ir socialinės aplinkos intensyvaus panaudojimo.

EŠ būtina mokymo bazė ne tik mokykloje, bet ir už jos ribų (ganta, mokslo įstaigų laboratorijos, ypač tiriamajam darbui, muziejai, sodai, įvairios apsaugos krypties įstaigos ir organizacijos, komunikacijos priemonių įstaigos ir kt.). Mokyklos pastangomis kuriamos bazės pagrindiniai padaliniai turėtų būti: ekologijos ir gantos apsaugos kabinetas kaupiti didaktinei medžiagai, kurios prireiks visų dalykų mokytojams, mokiniams. Nesant patalpų tokiam kabinetui, kuriamas ekologijos ir gantos apsaugos skyrius dalykiniam kabinate; gantos ir jos apsaugos muziejus; mokyklos teritorijos aplinka; mokomasis ekologinis takas kaip priemonė turėti papildomą klasę po atvira dangumi ir patikimas būdas atgręžti vaikus į gamtą, konkrečiai ugdyti gamtoje ekologinę kultūrą.

Pagaliau tikslinga pasinaudoti Lietuvoje įkurtais regioniniais gamtos tyrimo centrais, kurių pagrindinis darbo metodas – aplinkos tyrimas specialių ekspediciojų metu, dalyvaujant to regiono mokytojams-gamtininkams, mokinių aktyvui, o taip pat VPI studentams, dėstytojams ir mokslo įstaigų specialistams.

Sudėtinę ir būtiną EŠ mokymo bazės dalį, kaip ir kitoms sritims, sudaro programos ir metodinė literatūra bei priemonės, kurias būtina paruošti artimiausiu laiku, vadovaujantis kraštotyrimo principu ir remiantis tautos sukauptą patirtimi. Šiuo metu reikalingos tokios mokymo priemonės:

- ekologijos su gamtosaugos pagrindais (jei bus tokia disciplina) programa ir vadovėlis, chrestomatija, vaizdinių priemonių komplektai.

Jei toji disciplina bus integruota į bendrosios biologijos kursą, tuomet reikės paruošti vadovėlyje skyrių, atitinkantį siūlytam dalykui su tokiu pat turiniu ir apimtimi (30 val.),

- gamtos apsaugos fakultatyvo atnaujintos programos, vadovėliai;

- metodikos: fakultatyvų vedimo, gamtotyros, moksleivių užklasinės veiklos;

- kadangi ekologijos ir gamtosaugos žinios yra perteikiamos visų dalykų pamokose, išskyla būtinybė paruošti plataus profilio, labai humanitarizuotą vadovėlį arba skritinius visiems dalykams, kad mokytojai galėtų pasirinkti medžiagą savo pamokoms.

Tikslinga aktyviai įtraukti mokytojus praktikus programoms, vadovėliams ir kitoms priemonėms ruosti. Dėl to reikia sudaryti autorių kolektyvus ir nedelsiant pradėti darbą. Autoriams būtina sudaryti lengvatines sąlygas tam darbui (atostogos, apmokėjimas). Kol bus paruoštos ir išleistos mokymo priemonės, teks naudotis esamais teoriniais ir metodiniais literatūros šaltiniais (J. Mališausko, J. Čepinsko, A. Sikorskienės, E. Šapokienės, Liaudies ūkio vadovaujančių darbuotojų ir specialistų kvalifikacijos kėlimo instituto (LŪVDSKI) kolektyvo paruoštu gamtos apsaugos vadovėliu, Lietuvos TSR įstatymų sąvadu, t. 4 ir daugeliu kitų).

Dėl sudėtingos tarpdalykinių ryšių problemos sprendimo reikia sustiprinti mokyklų dalykinių metodinių komisijų bendradarbiavimą, siekiant tobuliau įgyvendinti kompleksinį ES, ypač tarp biologų, geografų, chemikų, fizikų.

Koncepcijos autorė: E. Šapokienė

LIETUVOS TSR IKIMOKYKLINIŲ ĮSTAIGŲ
AUKLĖTINIŲ IR BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS
MOKSLEIVIŲ SVEIKATOS APSAUGOS

KONCEPCIJA

Pagal pasaulinės sveikatos organizacijos apibrėžimą sveikata - visiška fizinė, psichinė ir socialinė gerovė, ne tik ligų ir fizinių defektų nebuvimas. Sveikata, kaip vertybė pas mus buvo visiškai nuvertinta. Dėl socialinio nesuinteresuotumo, siauro požiūrio į sveikatą formavosi visuomenės - tėvų, pedagogų ir pačių vaikų abejingumas savo sveikatai. Pati sveikatos apsauga, nežiūrint skambių lozungų apie profilaktinę jos kryptį, iš tiesų liko gydomojo pobūdžio ir mažai tesprendė profilaktikos klausimus. Ne išimtis ir mokyklinė medicina. Moksleivių sveikata turi tendenciją blogėti: apie 20% mokyklų baigiančių jaunuolių yra trumparegiai, per mokyklinį laikotarpį 18 kartų padaugėja centrinės nervų sistemos astenijų, vegetodistonijų, daugeliui - lėtinė neinfekcinė ligų rizikos faktorių - padidėjęs kraujospūdis, hipodinamija, viršsvoris. Nutukusių moksleivių iki mokyklos baigimo padaugėja 5 kartus.

Iki šiol mūsųose gyvavusi tradicinė augančios kartos medicinos priežiūros sistema, kai vaiko sveikata rūpinosi poliklinikos, ikimokyklinės įstaigos bei mokyklos gydytojas, nedavė reikiamų rezultatų. Ši forma nepasiteisino dėl gydytojo funkcijų, jo kompetencijos neapibrėžtumo. Neretai jis būna priverstas atlikti dispečerio darbą, jo pareigybinės funkcijos atitinka vidurinio medicinos personalo galimybes. Darbui vaikų kolektyvuose gydytojai nebuvo rengiami. Juose daugiausia dir-

ba pediatrai antraeilėse pareigose. Šiems gydytojams tobulintis bei specializuotis nėra sąlygų. Be to, mokyklos, apylinkės ir sanitarijos gydytojų veiklos dubliavimas mažina jų atsakomybę už vaiko sveikatą. Dėl įvairiopo darbo, didelio jo krūvio mokyklos gydytojas nepakankamai dėmesio gali skirti moksleivių sveikatos stiprinimui, mokyklos sanitarinei ir higienos priežiūrai. Sanitarinės tarnybos gydytojų rekomendacijos mokyklose nevisada vykdomos. Nedavė rezultatų ir esama vaikų sanitarinio žvietimo sistema. Taigi, vaikų medicinos priežiūros pertvarka yra labai aktuali. Ją diktuoja ir Lietuvos nacionalinės sveikatos apsaugos bendroji koncepcija.

Pertvarkant ikimokyklinio amžiaus vaikų ir moksleivių sveikatos apsaugą, būtina atsižvelgti į konkrečias Lietuvos galimybes, kultūrinės ir socialinės sąlygas bei tautines tradicijas. Respublikoje reikia kurti tokią organizuotą vaikų sveikatos apsaugos sistemą, kuri užtikrintų visapusišką jų medicinos priežiūrą ir teiktų konkrečią paramą vaikų ikimokyklinėms įstaigoms ir bendrojo lavinimo mokykloms. Sveikatos apsaugos koncepcija neličia specializuotų, sanatorinių ir įvairaus profilio uždaro tipo vaikų įstaigų.

Pertvarką reikėtų vykdyti tokia kryptimi:

- integruoti vaikų medicinos priežiūrą į apylinkės gydytojo pediatro rankas ir pareikalauti iš jo pilnos atsakomybės už visų apylinkėje esančių organizuotų ir neorganizuotų vaikų sveikatą;

- į ikimokyklines įstaigas ir bendrojo lavinimo mokyklas nukreipti dirbti medicinos felčerius;

- pagerinti sanitarijos ir epidemiologijos stočių darbuotojų organizacinę ir metodinę pagalbą ikimokyklinėms vaikų

įstaigoms ir bendrojo lavinimo mokykloms;

- pagal senas mokyklos tradicijas, būtina įpareigoti pedagogus teikti moksleiviams reikiamas medicinos žinias ir auklėti juos higieniškai.

Moksleivių sveikatos apsaugos modelis. Svarbiausia vaikų iki 15 metų amžiaus medicinos priežiūros grandis - vaikų poliklinikos, konsultacijos, apylinkės ar ambulatorijos gydytojas pediatras, o vyresnių kaip 15 metų jaunuolių - suaugusiųjų apylinkės ar ambulatorijos gydytojas terapeutas. Atsisakoma paauglių gydytojo, nes trumpalaikis paauglio perdavimas iš vieno gydytojo kitam ne tik nedavė gerų rezultatų, bet ir mažino gydytojų atsakomybę.

Vaikų poliklinikose ir konsultacijose reikia sumažinti pediatrines teritorines apylinkes ir joms priklausančių vaikų skaičių (iki 600) tam panaudojant ikimokyklinių vaikų įstaigų ir mokyklų gydytojų etatus.

Ikimokyklinių įstaigų auklėtinių ir bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių medicinos priežiūrą savo kompetencijos ribose atlieka medicinos felčeriai (vienam etatui - 250 ikimokyklinio amžiaus vaikų arba 600 moksleivių). Ikimokyklinėse vaikų įstaigose dirba medicinos felčeris ir medicinos sesuo. Medicinos darbuotojų etatus kartu su mokes fondu tikslinga perduoti sveikatos apsaugos sistemos įstaigoms. Kaimo ikimokyklinių vaikų įstaigų ir mokyklų vaikų medicininę priežiūrą atlieka felčerio-akušerės punkto medicinos felčeris. Skatinimo formos ir apmokėjimas už atliktą darbą - gydymo profilaktikos įstaigos administracijos kompetencija. Medicinos felčerio darbui vadovauja, kontroliuoja ir rūpinasi jo kvalifikacijos kėlimu atsakin-

gi vaikų poliklinikos, konsultacijos ar ambulatorijos ir sanitarijos tarnybos darbuotojai.

Nauji, didesni reikalavimai vaikų ir paauglių profilaktikos kokybei neabejotinai turi pakeisti vaikų ir paauglių higienos ir sanitarijos gydytojo statusą. Būtina praplėsti jo darbo sferą, gerinti darbo kokybę ir efektyvumą. Pagal valstybinės sanitarinės priežiūros nuostatus, jie vykdytų ikimokyklinių vaikų įstaigų ir bendrojo lavinimo mokyklų perspėjamąją ir einamąją valstybinę sanitarinę priežiūrą, kartu su pediatrais ir terapeutais analizuotų vaikų somatinio ir infekcinio sergamumo priežastis, ligotumą (lėtinės ligos, sveikatos nukrypimai) bei traumatizmą, teiktų pasiūlymus jiems mažinti, rūpintųsi jų įgyvendinimu, mokyklos administracijai ir pedagogams padėtų formuoti ir įgyvendinti sveikos gyvensenos principus mokykloje.

Moksleivių veiklą mokykloje reikėtų organizuoti taip, kad ji skatintų jauną žmogų vystytis ir fiziškai, ir psichiškai, užgrūdintų jį, ir tausotų bei stiprintų jo sveikatą. Mokymo krūvis turi atitikti higienos reikalavimus. Būtina tobulinti darbo ir poilsio režimą, sudaryti sąlygas augančiam vaikui tenkinti biologinį poreikį judėti, laikytis psichohigienos normų, siekti aukštos sanitarinės kultūros, higienos įgūdžių, sveikos gyvensenos.

Didesnį dėmesį skirti susilpnintos sveikatos vaikams. Tuo tikslu reikėtų steigti šeimos sveikatos centrus. Vaikų įstaigose reikėtų keisti požiūrį į nesveiką vaiką, sudaryti sąlygas jam jaustis mokykloje pilnaverčiu. To nereikia pamiršti projektuojant ir statant naujas vaikų įstaigas, organizuojant mokymo ir auklėjimo procesą. Mokyklose, kur nėra tinkamų są-

lygų specialiosios medicininės fizikultūros grupės užsiėmimams, šiems moksleiviams kūno kultūros pamokas praveisti su klase, diferencijuojant krūvį.

Mokykloje sanitarinį švietimą pakeisti privalomu sveikatos apsaugos kursu, kurio atskiri komponentai integruotųsi į atskirų mokymo dalių turinį. Tuo būdu kai kurių mokymo dalykų (gamos, biologijos, psichologijos, kūno kultūros, darbinio auklėjimo ir kt.) turinį reikia papildyti temomis apie žmogaus fiziologiją, higieną, sveikatos apsaugą ir pirmąją pagalbą susirgus ar susižeidus. Mokykloje medicinos žinias moksleiviams teiktų, formuotų jų higienos įgūdžius bei higieniškai juos auklėtų pedagogai. Jiems metodines konsultacijas turėtų organizuoti vaikų poliklinikos, konsultacijos arba stacionaro pediatrinio skyriaus vedėjas.

Vykdamas ikimokyklinių vaikų įstaigų auklėtinių ir moksleivių medicinos priežiūrą, vaikų poliklinikos, konsultacijos ir ambulatorijos apylinkės pediatro darbo kryptys:

1. Reguliariai tikrinti visų apylinkėje gyvenančių vaikų sveikatą, laiku diagnozuoti ligas ir imtis gydyti jas.

Analizuoti visų (organizuotų ir neorganizuotų) vaikų sergamumą, jo priežastis, taikyti profilaktines priemones. Tiesiogiai atsako už visų apylinkėje gyvenančių vaikų savalaikį profilaktinį skiepimą. Iki trečių metų vaikus profilaktiškai tikrinti du kartus per metus. Vyresni vaikai profilaktiškai tikrinami kartą per metus. Pageidautina, kad vaikus į polikliniką atvestų tėvai.

2. Pasitelkus gydytojus specialistus (okulistą, otorinolaringologą, chirurgą, ortopedą, psichoneurologą, stomatologą, logopedą) apžiūrėti penkerių metų vaikus, atrinkti šešiametius

vaikus mokyklai.

3. Pasitelkus gydytojus specialistus (okulistą, otorinolaringologą, chirurgą, ortopedą, psichoneurologą, stomatologą, mergaitėms - ir ginekologą), apžiūrėti keturiolikos metų vaikus, juos gydyti ir penkiolikos metų amžiaus perduoti terapeutui.

4. Sergančius ūminėmis ligomis gydyti kvalifikuotai ir rūpintis jų reabilitavimu iki jie visiškai pasveiks.

5. Dispanserizuoti, gydyti, rūpintis reabilitavimu lėtinėmis ligomis sergančius vaikus.

6. Konsultuoti lėtinėmis ligomis sergančius vaikus, jų ligos bei profesijos pasirinkimo klausimais, ruošti medicininę pažymą (gydytojo profesinę išvadą) F.086/y.

7. Remiantis gydytojų konsultacinės komisijos išvada, sergančius vaikus atleisti nuo egzaminų.

Poliklinikos užtikrina ryšį su vaikų konsultacijos, ambulatorijos ir vaikų mokymo-auklėjimo įstaigų medicinos darbuotojais. Gydytojas pediatras ar terapeutas apie vaiko sveikatą informuoja ir pateikia įvairias rekomendacijas ikimokyklinių vaikų įstaigų ir mokyklų medicinos felčeriams per vaiko sveikatos pasą. Minėtą pasą ikimokykliniame amžiuje saugos tėvai, o mokykliniame - patys vaikai. Tai įpareigoja juos domėtis ir rūpintis savo sveikata.

Ikimokyklinėje vaikų įstaigoje ir mokykloje atsisakoma F.026/y. Medicinos felčeriš pildo F.030/y, F.063/y, arba visus duomenis rašo perfokortelėje. Iš vaiko sveikatos pasu visa gydytojo informacija apie sveikatą ir rekomendacijos perkeliama į klasės žurnalą ir medicinos kabineto sveikatos lapus. Tačiau galimos ir kitos informacijos per-

davimo formos, labiau priimtinos atskiroms poliklinikoms.

Ikimokyklinės vaikų įstaigos medicinos felčeriš atlieka šias funkcijas:

1. Suteikia pirmąją medicinos pagalbą ūminių ligų ar traumų atvejais.

2. Izoluoja sergančius vaikus, stebi kontaktinius.

3. Registruoja ligos atvejus ir traumas.

4. Analizuoja ligotumą, sergamumą ir jų priežastis.

5. Kartu su gydytoju tikrina vaikų sveikatą prieš atliekant profilaktinius skiepėjimus ir juos skiepija.

6. Vykdo vaikų ir paauglių higienisto ir kitų gydytojų nurodymus.

7. Organizuoja grūdinimosi procedūras, kontroliuoja, kaip laikomasi dienos režimo, mitybos higienos reikalavimų, atlieka sanitarinę ir priešepideminę kontrolę.

8. Organizuoja personalo ir tėvų sanitarinio švietimo darbą.

Vidurinės mokyklos bendrojo lavinimo mokyklos medicinos felčeriš funkcijos:

1. Teikia pirmąją medicinos pagalbą vaikams ligos ar traumos atveju.

2. Atlieka skrinimo testavimą (antropometrinius matavimus, nustatyto regos bei klausos aštrumą, kraujospūdį).

3. Registruoja ligos ir traumos atvejus.

4. Analizuoja ligotumą, sergamumą ir jų priežastis.

5. Tikrina: vaikų sveikatą prieš atliekant profilaktinius skiepėjimus ir juos skiepija.

6. Vykdo vaikų ir paauglių higienos bei kitų gydytojų nuro-

dymus.

7. Kontroliuoja moksleivių darbo ir poilsio režimą, maitinimą, silpnesnių vaikų kūno kultūros puoselėjimą, darbinį auklėjimą, mokomųjų patalpų ir įrengimų higienos epidemiologijos reikalavimus.

8. Aktyviai dalyvauja įgyvendinant sveiką gyvenseną mokykloje.

Kadru renkimas. Sveikatos apsaugos organizatorių, pediatrių, vaikų ir paauglių higienos ir kitų specialybių gydytojų bei medicinos felčerių rengimui panaudoti kitų šalių patyrimą.

Didelį dėmesį reikia skirti medicinos felčerių rengimui darbai vaikų kolektyvuose. Iki šiol buvo rengiamos medicinos seserys, kurios nepajėgios savarankiškai dirbti su vaikų kolektyvais. Todėl reikia atsisakyti medicinos seserų bendrojo lavinimo mokyklose. Darbai ikimokyklinėse vaikų įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose būtina rengti bendro profilio medicinos felčerių ir jiems organizuoti tikslinius kvalifikacijos kėlimo kursus.

Reikia pakoreguoti pedagogų rengimą. Svarbu išspręsti klausimą, kaip pagerinti jų higienos žinių lygį. Aukštesiose mokyklose, mokytojų kvalifikacijos kėlimo kursuose reikia pagerinti higienos ir medicinos žinių dėstymą, jam skirti daugiau valandų siekiant, kad higieniniai įgūdžiai ir medicinos žinios pedagogui taptų sąvastimi, kad jas galėtų perduoti augančiam kartai.

Vilniaus universiteto pedagoginio profilio fakultetuose reikėtų dėstyti vaikų fiziologiją ir mokyklinę higieną. Vilniaus ir Šiaulių pedagoginiuose institutuose padidinti šiam kursui skiriamą valandų skaičių. Maudies švietimo darbuotojų tobulinimui institute reikėtų organizuoti tikslinius kvalifikacijos kėlimo kursus, seminarus, paskaitų ciklus tų disciplinų mokytojams,

kurių turinys papildytų medicinos ir higienos žinias. Daugiau valandų reikia skirti higienos dėstymui visų dalykų mokytojams, įstaigų vadovams.

Respublikoje reikalingas mokslinis padalinys, kuris tirėtų mokyklai aktualias medicinos ir higienos problemas, nustatytų naujas higienos normas ir reikalavimus, atitinkančius tautinės mokyklos poreikius, teiktų moksliskai pagrįstus pasiūlymus moksleivių sveikatai stiprinti, mokymo ir auklėjimo higienai tobulinti, padėtų pakelti augančios kartos higieninį išprusimą ir sanitarinę kultūrą.

Pereinamasis etapas. Ten, kur yra mokyklų gydytojai, labai skubėti nereikia. Kol kas Respublikoje mažai turime kvalifikuotų felčerių, nepakanka vaikų ir paauglių higienos specialistų. Reikia pakoreguoti jų rengimą.

Nauji normatyvai susiję su mokes fondo didinimu. Tam neparengti ir pedagogai. Vien mokymo turinio papildymas medicinos ir higienos žiniomis, - tai ne vienerių metų darbas. Pagaliau ir vaikų poliklinikų bei konsultacijų materialinė bazė ne visur pajėgi išplėsti darbo apimtį. Skubotas moksleivių sveikatos apsaugos naujo modelio taikymas gali tik pabloginti ir taip apleistą šią medicinos sritį.

Panevėžio, Šiaulių miestų vaikų poliklinikos iš dalies jau eksperimentuoja remdamosi minėtų principais, kadangi čia nuo seno nebuvo mokyklų gydytojų. Naujovės taikomos ir kai kuriose Vilniaus miesto poliklinikose. Tačiau neužtikrinus kvalifikuoto mokyklos medicinos felčerio darbo, nepagerinus sanitarijos ir epidemiologijos stočių materialinės bazės ir organizacinės metodinės pagalbos, staiga mokyklos gydytojų etatų naikinti negalima. Pereinamasis laikotarpis bus in-

vidualus (gali būti labai skirtingas) kiekvienai poliklinikai, miestui, rajonui.

Koncepciją parengė: V. Vainauskienė (vadovė), A. Davidavičienė, V. Burnickienė, J. Gurskis, A. Česnauskienė, S. Skardžiuvienė, A. Stundytė.

Konsultuotasi su D. Šimkūniene (LŠM), G. Šurkiene (VU) ir B. Žilėniene (SAM),

SVEIKATOS PAGRINDŲ KURSO KONCEPCIJA

Sveikata yra kiekvieno mūsų visuomenės nario ir visos tautos socialinė vertybė, padedanti kurti tautos kultūrą, jos gyvenimą, gerbūvį. Visų mūsų pilietinė pareiga tausoti ir stiprinti savo bei kitų sveikatą ir tos pareigos turime mokytį jaunąją kartą.

Sveikata, kaip vertybė mūsų visuomenėje yra visiškai nuvertinta. Socialinis nesuinteresuotumas, neteisingas mokinių, tėvų, pedagogų požiūris į sveikatą, formavo visišką abejingumą jai. Higiena - mokslas apie sveikatą tapo sumenkintas iki dantų valymo ar rankų plovimo. Iš bendrojo lavinimo mokyklos tiek pradinių, tiek aukštesnių klasių mokymo programų išnyko sveikos gyvensenos samprata: higieninių įgūdžių ugdymo, sveikatos apsaugos, pirmosios pagalbos susirgus ar susižeidus klausimai. Mokyboje turinyje nebeliko tradicinio liaudies požiūrio į sveikatą, jos pamokymų ir patarimų kaip saugoti ir tausoti ją. Higienos mokslas prie žmogaus anatomijos ir fiziologijos kurso apėmė tik formaliąją teorinę dalį. Sveikatos apsaugos bei pirmosios pagalbos buvo mokomi tik išskirtiniai mokiniai - sandraugovininkai. Pačioje mokykloje neprisilaikoma higienos, sanitarijos, buitės kultūros reikalavimų. Visa tai sąlygoja mokytojų, o tuo pačiu ir mokinių prastą higieninį išprusimą, žemą sanitarinę kultūrą. Plinta kasdieniniai neigiami moksleivių (o ir mokytojų) gyvenimo įpročiai. Medicinos žinių skleidimas įvairiomis savitarinio švietimo formomis bei priemonėmis neduoda reikiamų rezultatų.

Moksliniai tyrimai rodo, kad gyventojų sveikata 49-53 % priklauso nuo gyvenimo būdo, 19-22 % - nuo biologinių veiksnių, 17-20 % - ją lemia aplinkos faktoriai ir tik 8-10 % priklauso

nuo medicininės pagalbos lygio. Siekiant apsaugoti visuomenės sveikatą, išvengti ligų, pakelti sanitarinę kultūrą, reikia išugdyti daug nuostatų, pažiūrų, konkrečių žinių ir mokėjimų, praktinių įgūdžių, gerų tradicijų ir kultūrinių vertybių, kurie formuotų sveiką žmogaus gyvenimo būdą – altruistinį savęs tobulinimą ir atsakomybę už savęs elgesį ir sveikatą.

Sveikatos pagrindų (higienos) kurso tikslas bendrojo lavinimo mokykloje būtų: išmokyti jaunąją kartą sveikai gyventi, tausoti ir stiprinti savo ir kitų sveikatą. Šio tikslo reikėtų siekti tokiais uždaviniais:

1. Ugdyti mokinių higieninius įpročius, kurie užtikrina vidinę ir išorinę kūno darną;
2. Formuoti dvasinį ir fizinį mokinių savireguliuojamumą;
3. Ugdyti racionalų ir humanišką santykį su mus supančia gyvąja ir negyvąja gamta;
4. Duoti medicinos žinių kaip saugoti sveikatą, suteikti pirmąją pagalbą sau ir kitam (susirgus ar nukentėjus nelaimėje).

Norint šiuos uždavinius įgyvendinti, būtina nuosekliai ir kruopščiai dirbti per visą mokymosi laiką. Pagrindines žinias apie žmogaus fiziologiją ir higieną, sveikatos apsaugą ir pirmąją pagalbą moksleivis privalo gauti per pamokas. Šias žinias teikia pedagogai. Pagal Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcijos diferencijavimo-integravimo principą reikėtų ne atskiro sveikatos pagrindų (higienos) kursą, o išsamios ir vieningos kurso programos. Jos atskiri turinio komponentai temomis integruotųsi su kitais mokymo dalykais (gamtos, biologijos, etikos, psichologijos ir kt. mokslais). Per pamokas gautos medicinos žinios ir higienos įgūdžiai įtvirtinami

tinami užmokyklinėje, užklasinėje veikloje. Šie klausimai turi atsispindėti klasės vadovo (auklėtojo) darbe. Pedagogams privalo talkinti medicinos darbuotojai.

Nemažiau svarbu higienos mokyme yra aplinkos sąlygos. Būtina, kad mokykla laikytųsi higienos, sanitarijos ir epidemiologijos režimo, kuris skatintų kelti mokinius savo sanitarinę kultūrą ir mokytų sveikai gyventi. Mokyklos užduotis – higieniškai organizuoti visą darbą: racionaliai normuoti mokymo, protinio darbo krūvį, teisingai paskirstyti protinę ir fizinę moksleivių veiklą, sudaryti sąlygas tenkinti biologinį poreikį judėti, organizuoti tinkamą mitybą ir maitinimosi režimą, darbo ir poilsio sąlygas, laikytis sanitarijos normų ir higienos reikalavimų mokomiesiems įrengimams, patalpoms ir kt. Būtina, kad nesiskirtų per pamokas gaunamos žinios ir patarimai nuo jų realizavimo praktikoje.

Vaiko sveikatos, doroviniai bei kultūriniai pamatai dedami šeimoje, jie tęsiasi ir puoselėjami ikimokyklinėje įstaigoje ir mokykloje. Jau iš mažens vaikui reikia įprasti gyventi taip, kaip pataria higiena. Į ką įprasi, tą ir sauges rasi – sako liaudies išmintis. Pradinėse I-III klasėse kompleksinio mokymo turinyje turi atsispindėti higienos klausimai: sveikos gyvensenos įgūdžių ugdymas, higienos ir medicinos žinios. III-IV klasėse mokiniai savo lygyje turi susipažinti su žmogaus organizmo struktūra ir jo veikla, toliau gauti higienos, sveikatos apsaugos žinių, išmokyti suteikti pirmąją pagalbą susirgus ar susižeidus. Sveikatos pagrindų tematika organiškai turi atsispindėti tėvynės (aplinkos) pažinimo, kūno kultūros bei darbinio mokymo programose. Tų žinių bei įgūdžių įtvirtinimas turėtų vykti ir per gimtosios kalbos pamokas, panaudojant

įvairias temas, liaudies posakius apie sveikatą. Per gimtosios kalbos pamokas aukštesnėse klasėse reikia atgaivinti seniausią mūsų literatūros tradiciją – nuo tautosakos, senosios literatūros iki naujausių laikų – atsikelti gražų ir sveiką gyvenimo būdą, parodyti tautos sveikas tradicijas.

Pradinio mokyklinio amžiaus vaikai lengvai priima nustatytą tvarką, tik reikia jiems suteikti žinių, kaip įgyti kasdieniniam gyvenimui reikalingų polinkių ir įpročių. Pradinių klasių mokiniams reikia skiepyti konkrečius higienos įpročius. Juos reikia per eikti prieinamai ir patraukliai, atsižvelgiant į auklėtinių prigimties individualybę.

Teikiant higienos žinias ir skiepijant sveiko gyvenimo įpročius, turi būti plačiai panaudojamas žaidimų metodas. Vaikai gerai įsimena tai, kas yra susiję su judėjimu, su išgyvenimu ir bendravimu. Žaidimą galima panaudoti ir kaip higienos įpročių kontrolės būdą. Nesilaikančius įpročių, reikia išpėti paslapčia. Labai svarbu, kad vaikas viską darytų savo noru ir su pagėimu. Mokytojui labai svarbu rasti pamokymams ir bendravimui labiausiai priimtina formą. Higienos įgūdžių skiepijimas grindžiamas skatinimo, o ne drausminimo priemonėmis.

Pradinio mokyklinio amžiaus vaikai dar yra linkę imituoti. Todėl labai svarbus yra tėvų, pedagogų, draugų pavyzdys. Skiepijant gerus gyvenimo įpročius, mokytojo darbo sėkmę užtikrina jo asmeninis pavyzdys ir nuoširdus geranoriškas bendradarbiavimas su šeima.

Asmenybės kultūros ugdyme svarbią vietą užima lytinis auklėjimas mokykloje ir šeimoje. Tai fizinio, etinio, estetinio bei higienos auklėjimo dalis. Jo uždavinys – laiku supažindinti augančią kartą su jiems rūpimais, jų amžių atitinkančiais ly-

tiniais klausimais, formuoti draugiškus santykius tarp mergaičių ir berniukų, ugdyti moralinius įgūdžius bei kitas valios savybes, kaip dorovinio elgesio pagrindą. Kuo anksčiau tėvai ir pedagogai ima rūpintis lytiniu auklėjimu, tuo sėkmingiau atliekamas profilaktinis darbas užkirs kelią visokiems kūno ir dvasios iškrypimams bei socialinėms negerovėms. Todėl jau pirmose klasėse vaikams pateikiami doroviniai atskirų lyčių bendravimo pagrindai. Seksualiniai klausimai šiose klasėse integruojasi į etikos ir estetikos auklėjimo turinį. To amžiaus vaikams apie žmogų; nėštumą, vaikų atsiradimą pateikiama teisinga informacija. Pokalbiai turi būti atviri, lydimi dvasingumo, ugdatys pagarbos jausmą motinoms, moterims, mergaitėms.

Paauglystės amžius – intensyvaus augimo, spartaus vystymosi ir brendimo metas, iškelia daug įvairių problemų, susijusių su organizmo persitvarkymu, įvairiais fiziologiniais reiškiniais. Paauglio sveikatos problema reikalauja bendrų šeimos, mokyklos ir paties moksleivio pastangų, padedančių išvengti ligų. Paauglys turi susipažinti su pagrindiniais organizmo augimo ir vystymosi dėsniniais, kad teisingai įvertintų organizmo laikinus sutrikimus, žinotų būdus paauglystės problemoms spręsti ir mokėtų panaudoti reikiamas ligų profilaktines ir sveikatą stiprinančias priemones. Šiuos klausimus reikėtų dėstyti jau nuo penktos klasės pasitelkiant tokius dalykus, kaip bendravimo kultūra, kūno kultūra bei gamtotyra. Apie tai reikėtų kalbėti ir per gimtosios kalbos pamokas. Šio amžiaus vaikams būtina sustiprinti lytinį auklėjimą, suteikiant būtiną žinių. V-VI klasių mokiniai supažindinami su atskirų lyčių ypatumais, moters ir vyro lytiniais organais ir jų fiziologija, lytinio

brandimo fiziniais ir psichiniais ypatumais, išorinių lytinių organų higiena ir jos svarba. Šio amžiaus vaikams daugiausia pravedami praktiniai užsiėmimai, iškeliamas kūno grožio ir švaros kultas. Kai kurias temas gvildenant, užsiėmimai pravedami atskirai mergaitėms ir berniukams.

Didelės įtakos mokslievių likimui ir sergamumui turi psichinė įtampa. Toji įtampa priklauso ne tiek nuo darbo sudėtingumo, kiek nuo bendravimo kolektyve, šeimoje kultūros. Paauglystės amžius - tai toks vaiko vystymosi etapas, kai lengvai pažeidžiama jo nervų sistema. Todėl jau tame amžiuje labai svarbu išmokyti laikytis protinio darbo higienos, supažindinti su psichohigienos ir psichoprofilaktikos patarimais. Šie klausimai turėtų būti dėstomi ir vėliau - XI klasėje psichologijos kurse. Mokinys turi išmokti grūdinti savo dvasią, analizuoti ir vertinti savo psichinę būklę ir elgesį, kiekvieną situaciją, kontroliuoti save, žinoti kaip mažinti nervinę įtampą, kokie faktoriai svarbūs psichinei sveikatai.

Aukštesnėse klasėse, prisilaikant žinių perimamumo principo, higienos žinios perteikiamos aukštesniame lygyje, suteikiant joms mokslinį pagrindą. Mokinys jau turi suprasti kas ta sveikata, kad tai tikslas, o priemonė siekti tikslo. Kas nori tikslo, tas nori ir priemonių. To amžiaus mokiniai savaimingai domisi įvairiais klausimais ir ieško santykio tarp tikslo ir priemonių. Reikia jų troškimą patenkinti, reikia duoti protingus atsakymus į visus klausimus, kad atsirastų noras mielai laikytis higienos patarimų, ne tik tokių, kurie yra lengvai prieinami, bet ir sunkesnių, kurie reikalauja varžyti blogus įpročius.

VII-VIII klasės mokiniai gamtotyros ir biologijos pamokose turi gauti pakankamai žinių apie orą, saulę, vandenį, dirvožemį,

žaliuosius sodinius ir jų naudojimosi higienos aspektus. Darbinio mokymo pamokose jie susipažįsta su mitybos pagrindais, išmoksta teisingai maitintis, ilsėtis, pasisemia buities ir namų kultūros. Kūno kultūros pamokose pateikiami grūdinimosi ir kūno kultūros fiziologiniai-higienos pagrindai, žinios apie tinkamą režimą bei hipokinezijos pasekmes ir profilaktiką. Visų šių dalykų pamokose turėtų atsispindėti žalingų įpročių tematika.

IX-X klasės mokiniai privalo gauti pagrindines medicinos žinias, reikalingas išsilavinusiam žmogui, kurios mokyti juos sveikai gyventi, saugoti sveikatą. Šiandieninis žmogaus anatomijos, fiziologijos ir higienos kursas "Žmogus" šio uždavinio neatlieka. Būtina šio kurso mokymo turinį peržiūrėti iki minimumo sumažinti anatomijos, atsisakyti histologijos ir papildyti higienos skyrių žiniomis, kurios būtinos žmogaus praktiniame gyvenime. Kurse turėtų atsispindėti lytinio auklėjimo klausimai. Kalbant apie žmogaus anatomijos ir fiziologijos savybes, būtina paryškinti dorovinį pradą: mergaitėms - gėdos jausmą, berniukams - riterišumą. Abiem kartu - didelės areigos ir atsakomybės jausmą sau pačiam, tautai, visuomenei. Šio amžiaus mokslieviams reikėtų kalbėti apie biologinį ir dvasinį meilės pradą, meilės ir jausmų discipliną, dorovinį brandumą. Praverėtų supažindinti su ankstyvo lytinio gyvenimo žala, venerinėmis ir AIDS ligomis.

Jau IX-X klasės mokiniai biologijos ir geografijos pamokose turi gauti ekologinės kultūros pradmenis: susipažinti su aplinkos faktorių veikimo bendraisiais principais, higienos aplinkos faktorių norminimo esme ir svarba, klimato įtaka sveikatai bei klimatinių faktorių panaudojimu sveikatai gerinti.

Baigiamojoje (XII) klasėje bendrosios biologijos disciplinoje reikėtų kurso "Sveikata". Šis kursas turėtų apibendrinti higienos, kaip mokslo, žinias, suteikti joms mokslinį pagrindą, duoti medicinos žinių, kurios padėtų rengti mokinį šeimyniniam gyvenimui, mokyti gailastingumo ir pagalbos artimui.

Pateikiame sveikatos pagrindų kurso schemą. Ji koreguosis pagal naujus mokymo planus ir net mokyklos profilius.

Sveikatos pagrindų kurso integravimo į kitus dalykus

p a v y z d i n ė s c h e m a

Klasė	Blokų turinys	Dalykai, į kuriuos įeina blokai
1	2	3
I-II	Higienos įpročiai ir jų įtvirtinimas. Blogi įpročiai. Seksualinis auklėjimas. Etikos ir etiketo pradmenys	Gimtoji kalba. Tėvynės ir gamtos pažinimas. Kūno kultūra
III-IV	Žmogus, kaip gamtos dalis, sveikatos apsauga, pirmoji pagalba nukentėjus ar susirgus	Gimtoji kalba. Tėvynės ir gamtos pažinimas. Kūno kultūra. Darbinis auklėjimas.
V-VI	Paauglystės problemos ir sveikatos apsaugojimas. Protinio darbo higiena. Harmoningi santykiai šeimoje ir visuomenėje. Seksualinis auklėjimas. Etiketas.	Gimtoji kalba. Gamtotyra. Bendravimo kultūra. Darbinis auklėjimas. Kūno kultūra.
VII-VIII	Sveikas gyvenimo būdas: racionali mityba, buities kultūra, namų kultūra, kūno kultūra ir sportas. Žalingi įpročiai.	Gimtoji kalba. Gamtotyra. Biologija. Darbinis auklėjimas. Kūno kultūra.
IX-X	Sveikas organizmas ir jo vystymosi galimybės. Seksualinis auklėjimas. Aplinkos poveikis sveikatai, ekologinės problemos.	Gimtoji kalba. Darbinis auklėjimas. Biologija. Kursas "Žmogus". Geografija. Kūno kultūra.
XI	Psichinė sveikata. Psichologinis saviregulavimas. Etika.	Gimtoji kalba. Psichologija. Kūno kultūra.
XII	Sveikatos samprata. Paveldimumas. Sveikas gyvenimo būdas. Žalingi įpročiai ir sveikata. Ekologinės problemos ir sveikata. Ligonių slauga ir pagalba nukentėjusiems. Sveiko ir augančio vaiko priežiūra. Seksualinis auklėjimas, šeimos higiena. Motinystė ir įstatymai.	Bendroji biologija. Mokymo kursas "Sveikata". Kūno kultūra.

Artimiausiu metu reikalinga parengti vieningą sveikatos pagrindų kurso programą, kurios atskiri turinio blokai galėtų būti įtraukiami į ruošiamas atitinkamas mokymo dalykų naujas programas, vadovėlius, metodines priemones ir pan.

Reikalinga pakoreguoti ir kadru rengimo, perkvalifikavimo ir kvalifikacijos kėlimo uždavinius. Visuose lygiuose reikia spręsti klausimą dėl žemo pedagogų higienos ir medicininio išprusimo. VVU pedagoginio profilio fakultetuose reikia įvesti vaikų fiziologijos, mokyklinės higienos ir sveikatos apsaugos kurso dėstymą. Vilniaus ir Šiaulių pedagoginiuose institutuose - išplėsti fiziologijos ir mokyklinės higienos kurso turinį, papildyti jį medicinos žiniomis ir sveikatos apsaugos tematika. Tuo tikslu padidinti šiam kursui valandų skaičių ir numatyti galimybes dėstyti jį aukštesniuose kursuose. Kelti šiuo metu dirbančių pedagogų kvalifikaciją. Liaudies švietimo darbuotojų tobulinimosi institute reikia jiems organizuoti paskaitų ciklus medicinos tematika. Gal būt reikėtų organizuoti ir specialų kursą, ypač tų dalykų mokytojams, kurių mokymo turinys pasipildytų higienos ir medicinos žiniomis bei sveikatos apsaugos klausimais.

Koncepciją parengė: A.-G. Davidavičienė

BENDROJO LAVINIMO, PROFESINIŲ TECHNIKOS IR
SPECIALIŲ VIDURINIŲ MOKYKLŲ KŪNO KULTŪROS
KONCEPCIJA

Kūno kultūra^{sk} yra bendrosios tautinės kultūros dalis. savarankiška, specifinė visuomenės gyvenimo sritis, kurios vystymasis ir rezultatai glaudžiai siejasi su daugeliu žmogaus vertybių ir daro įtaką ekonominei bei socialinei tautos raidai. Kūno kultūros dėka tobulėja fizinės žmogaus sąvybės, kurių pagrindiniai požymiai yra gera sveikata, harmoningas fizinis išsivystymas, įveiriapusiškas fizinis pasirengimas. Pagrindinė žmogaus kūno kultūros išraiška yra intelektu ir valia valdoma judėjimo kultūra, judėjimo aktyvumas, suderantis pagrindą kūrybinei veiklai, aukštesnių žmogaus gyvenimo tikslų įgyvendinimui.

Per pasteruosius dešimtmečius vaikų ir besimokančio jaunimo kūno kultūra buvo privalomai centralizuota, jos skirtumai niveluoti įveirių tautybių moksleiviams, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas tik sportuojančiam jaunimui. Nors didėja sveikų, stiprių žmonių poreikis, tačiau dėl įveirių priešasčių vaikų ir jaunimo sveikata nuolat blogėja, silpnėja jų fizinis pajėgumas. Dauguma vaikų ir jaunimo tapo abejingi kūno kultūrai; jos prestižas mažėjo ir pedagogų bei tėvų tarpe. Kūno kultūros disciplina įveirių tipų mokyklose buvo laikoma entracile, o kartais ir visai nepegsidaujama.

Kuriant tautinę mokyklą, aktualūs Respublikos politinio, ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo uždaviniai iškelia daug naujų reikalavimų vaikų ir jaunimo kūno kultūrai,

*Iki šiol buvusį disciplinos pavadinimą "Fizinis lavinimas" keisti "Kūno kultūra", fizinio lavinimo pamoką įvardyti "kūno kultūros pamoka", o mokytoją - "kūno kultūros mokytojas"

jos procesinei pusei - fiziniam lavinimui.

Įprasminant kūno kultūrą kaip visuomenės ir asmenybės vertybę, būtina aktyvi visų pedagogų parama. Reikia visiems suprasti, jog tik sveika, stipri tauta gali išlikti gyvybinga ir kūrybinga. Vertinant nuostatą "Sveikame kūne - sveika siela", negalima atsieti žmogaus fizinės prigimties nuo jo dvasingumo. Todėl, formuojant teisingą vaikų ir jaunimo požiūrį į kūno kultūrą, svarbiausia yra nuo pat mažens įdiegti vaikui supratimą, kad per kūno kultūrą reikia ne tik gerinti fizinę būklę, bet ir turtinti dvasią, ugdyti valią, kūrybinę veiklą.

Demokratiškai sudaroma kūno kultūros programa, kurioje mokymas ir lavinimas diferencijuojamas pagal mokinių psichinius ir fizinius ypatumus. Su fiziškai silpnesniais mokiniais gali būti dirbama papildomai nuo pradinės mokyklos per visą mokymosi laiką. Mokytojų ir mokinių tarpusavio santykiai fizinio lavinimo procese turi būti tolerantiški ir pagarbūs.

Humanizavimas įgyvendinamas mokinio fizinės ir psichinės prigimties puoselėjimu. Tam reikia nustatyti pagrindinius diferencijavimo veiksnius, kurių poveikis kinta pagal amžių.

Sveikatos, higienos, kūno kultūros pagrindus veikas turi įgyti šeimoje, todėl būtina šviesti tėvų vaikų fizinio tobulinimo, sveikatos stiprinimo, poreikių fiziškai tobulėti klausimais.

Humanizuojant fizinio lavinimo procesą, vaiko fizinės galimybes reikia vertinti individualiai jį pažįstant, ir tuo remiantis, diferencijuoti mokymą bei lavinimą, numatyti perspektyvas. Fizinį lavinimą reikia diferencijuoti pagal lytį ir išskirti galimybių jį individualizuoti. Tuo tikslu būtina sustiprinti bei išplėsti amžius tarpinių pedagoginės psichologijos

kurso dėstymą būsimiems kūno kultūros mokytojams.

Humanizavimas kelia būtinumą įdvesinti, įprasminti kūno kultūrą. Fizinis lavinimas reikšmingas tik tada, kai kūno kultūra yra neatsiejama žmogaus savikūros dalis, o jos rezultatas - fizinis pajėgumas - yra priemonė sukštasiems gyvenimo tikslams pasiekti, kai žmogus savo fizinėmis ir psichinėmis savybėmis yra pasirengęs kurti ir puoselėti kultūrą. To pasiekti padėtų kūno kultūros mokytojo intelektas ir erudicija, gimtosios kalbos kultūra bei mokinio gebėjimas pažinti ir analizuoti savo fizines galimybes ir jas tikslingai valdyti. Reikia stiprinti kūno kultūros ir kitų mokymo dalykų ryšius, kurie padėtų mokiniui susidaryti vientisą pasaulio vaizdą. Kūno kultūros humanizavimas pasireiškia skatinant mokinių intelektualumą ir kūrybiškumą, ugdamt vaiko individualumą. Būtina sudaryti sąlygas formuoti vertybinės kūno kultūros orientacijoms: sveikatai, fiziniam pajėgumui, judėjimo kultūrai, nuostatai fiziškai tobulėti ir laikytis sveikos gyvensenos. Čia galėtų padėti išplėstas etikos kursas apie kūno kultūrą kaip asmenybės ir socialinę kultūrą.

Diferencijavimas ir integravimas įgyvendinamas fizinio lavinimo priemonių, metodų ir formų globališkumu pirmame ugdymo etape, jų analitiškumu - antrame, ir įgytų žinių, patirties, įgūdžių sinteze pagal žmogaus individualybę - trečiame.

Žmogaus fizinis tobulėjimas yra sudėtingas besivystančio organizmo formos ir funkcijos bei asmenybės formavimosi sistema, glaudžiai susijusi su išorine aplinka. Diferencijuojant fizinį tobulinimą, reikia atsižvelgti į tai, kad pagrindinės moksleivio asmenybės formavimosi sferos yra žaidimas, mokymasis, mokyklinės klasės, draugų kolektyvas, šeima, visa socia-

liną aplinką. Tobulinant fizinę prigimtį, negalima neatsižvelgti ir į paveldėtą, įgimtą savybę, natūralius biologinius organizmo vystymosi dėsnius, kurie ypač ryškūs brendimo periode.

Diferencijuojant fizinį lavinimą, ypatingą dėmesį reikia skirti silpnesnės sveikatos moksleiviams. Esant galimybei, jiems reikia organizuoti atskiras pratybas. Pagrindinis šios grupės moksleivių fizinio lavinimo uždavinys - stiprinti jų sveikatą, skatinti sveiką gyvenseną, palaikant ryšį su tėvais ir pavytojais.

Fizinis lavinimas turi remtis įgimtomis vaiko galimybėmis, reikia jas plėtoti, lavinti mokinių skirtingus gebėjimus, interesus ir polinkius. Iš prigimties mokinių fizinės ir intelektualinės galimybės yra skirtingos, ir mokiniai turi būti mokomi pagal jų pajėgas, todėl ugdymo turinys negali būti visiems vienodes. Diferencijavimas pasiekiamas skiriant fizinio lavinimo turinio privalomąjį ir pasirinkamąjį skyrius.

Kūno kultūros tikslas - suformuoti dorovinę žmogaus sveikatos ir fizinio pajėgumo nuostata, fiziškai tobulinti mokinius, stiprinti jų sveikatą, kad jie galėtų įgyvendinti sukštasiems gyvenimo tikslus. Kūno kultūros uždaviniai:

- ugdyti sveikos gyvensenos poreikius;
- atsižvelgiant į mokinio fizinę prigimtį, siekti fizinio pajėgumo, kuris sąlygotų sėkmingą būsimą veiklą;
- ugdyti asmenybės siekimą fiziškai tobulėti, formuoti mąkštiniamosi mokėjimus, įgūdžius bei poreikius;
- ugdyti ir stiprinti mokinių dvissingumą, dorą ir valią siekiant fizinio tobulumo;
- teorinėmis žiniomis formuoti teisingą kūno kultūros ir sporto supratimą bei įvertinimą, skatinti aktyvumą ir kūrybiš-

kumą šioje veikloje, plėsti skiratį.

Kuriant tautinę mokyklą, būtina koreguoti, o kai kuriais atvejais naujai sudaryti kūno kultūros programos įvairių tipų mokykloms, atsižvelgiant į pagrindinius tautinės mokyklos principus, Tarybų Sąjungos ir pasaulinės kūno kultūros teorijos ir praktikos teigiamas tradicijas.

Iki šiol veikusi vienings sąjunginė kūno kultūros programa įvairioms mokykloms nepatenkina vaikų ir jaunimo fizinės būklės gerinimo poreikių, neužtikrina reikiamų visuomenei jų fizinio pasirengimo požymių. Tautinei mokyklai reikia savos, Respublikos poreikius atitinkančios kūno kultūros programos.

Sudaryti ir tobulinti kūno kultūros programą įvairių tipų mokykloms, reikia jose nurodyti tik pagrindinius fizinių pratimų mokymo ir fizinių ypatybių lavinimo uždavinius, kontrolinius fizinio pasirengimo normatyvus, leidžiant mokytojui, dėstytojui laisvai pasirinkti fizinio lavinimo priemones ir formas.

Kūno kultūros programa privalo įteisinti ir skatinti savarankišką mokymąsi, atsižvelgiant į vaikų ir jaunimo interesus ir motyvus. Programoje būtina numatyti kūno kultūros pamokas atskirai mergaitėms ir berniukams, laipsniškai didinti jų skaičių iki 5 pamokų per savaitę. Kūno kultūros programoje numatomi reikalavimai gali kisti pagal mokytojo bei mokinių poreikius ir interesus. Esant reikalui, švietimo ar mokyklos vadovybė pagal mokyklos sąlygas ir reikmes gali keisti kūno kultūros programą, paliekant pagrindinį tikslą ir uždavinius.

Mokymo branduolį sudaro I-XII kl. Fizinio lavinimo turinio minimumas - tai visuomeniškai reikšmingų pagrindinių žinių, judėjimo mokėjimų ir įgūdžių, veiklos būdų kiekis, leidžian-

tis toliau fiziškai tobulėti ir tapti tautos kultūros dalyviu. Be privalomos programos dalies, mokinys turi pasirinkti tam tikrą iš nustatytų pasirinkimų skyrių (pvz., krepšinį, gimnastiką ar kompleksinį fizinių ypatybių lavinimą, t.y. bendrąjį ar specializuotą fizinį rengimą). Fakultatyvus pasirinkti neprivalu.

Kūno kultūros programoje reikia numatyti teorinių žinių skyrių apie menkštos reikšmę, higienos reikalavimus, mitybą, grūdinimąsi, sveiką gyvenseną, fizinės būklės saviseką ir kt.

Pagal mokytojo gebėjimus, meistriškumą, mokymo bazę ir mokinius, praktikuojamos įvairios darbo formos. Pamokos nebūtinai turi vykti mokyklos sporto bazėje, o visur, kur galima sudaryti sąlygas savarankiškai ir kūrybiškai dirbti (miške, parke, aikštynuose ir t.t.).

Būtina keisti mokinių, mokytojo darbo kontrolės sistemą. Svarbiausias mokytojo darbo kokybės rodiklis - mokinių individualūs fizinio pasirengimo rezultatų požymiai ir poreikiai bei gebėjimai savarankiškai mokytis, mokytojui padėti vesti pamoką. Šie rodikliai sudaro mokinių vertinimo bei kontrolės pagrindus. Toks vertinimas padeda dabarties rezultatus lyginti su ankstesniais, turi informacinę reikšmę mokiniui ir jo tėvams.

Mokytojui pateikiamos orientacinės fizinio pasirengimo normos pagal lytį ir sužlių bei galimi atskirų fizinių ypatybių priesaugių tempai per mokslo metus. Siekiant šių normų, mokytojo darbas nereglementuojamas iš viršaus, t.y. mokytojo misija nevaržoma.

Moksleiviams reikia sukurti naują, tautinės mokyklos suptimą atitinkantį, savanorišką fizinio pasirengimo patikrin-

mo kompleksą.

Mokykloje organizuojami kūno kultūros renginiai turi būti prasmingi konkrečiam mokiniui. Mokiniai nepamokiniuose renginiuose turėtų dalyvauti savanoriškai, mokykla turi remti fakultatyvų, būrelių, grupių įveirovę ir toleruoti mokinio teisę nepriklausyti jokiame būreliui, t.y. būti savo laisvalsakio šeimininku. Fizinio lavinimo mokytojas formuoja mokinio dorovinę ir fizinę savimone, t.y. ugdymą grindžie savieukle.

Organizuojant nepamokines kūno kultūros formas, atsižvelgti į mokyklų mat rislinę bazę, moksleivių interesus ir poreikius, tautines ir vietines tradicijas. Nepamokinėmis formomis skatinti judėjimo aktyvumą, kurio optimali norma yra 2-2,5 valandos kasdien, kūno kultūrą susieti su bendraja visuomenės kultūra, ugdyti moksleivių kūrybinę iniciatyvą, savarankiškumą, bendravimo kultūrą.

Pirmoji pakopa - pradinė mokykla (I-IV kl.). Kūno kultūros pagrindinės funkcijos - stiprinti sveikatą, suteikti pradinį fizinį išsilavinimą, pažadinti norą fiziškai tobulėti, suteikti elementarių žinių apie kūno kultūrą, mokyti savarankiškai mąstyti. Kuo dažniau taikyti žaidimų elementai, kurie mokymasi dero patrauklų, skatina įgimtą vaiką norą judėti, pažinti, džiaugtis. Gali būti praktikuojamos kompensuojamojo mokymo grupės pagal skirtingo lygmens programas (pvz., šreitumo, ištvėrnės lavinimas ir t.t.).

Antroji pakopa - pagrindinė mokykla (V-IX kl.). Kūno kultūros funkcija - stiprinti sveikatą, suteikti pagrindinį fizinį pasirėngimą, kuris padėtų įgyvendinti aukštesnius tikslus. Todėl labai svarbu suformuoti dorovinę nuostatą į savo sveikatą, fizinį pajėgumą.

Trečioji pakopa - vidurinė mokykla (XI-XII kl.). Kūno kultūros pagrindinė funkcija - suformuoti žmogų, turintį pozityvius asmens kūno kultūros poreikius.

Ši pakopa būdinga kūno kultūros formų ir būdų įveirovė. Sudaromos kompensuojamojo fizinio lavinimo galimybės atsiliekančiams.

Profesinėse, specialiose vidurinėse mokyklose pagrindinė kūno kultūros funkcija yra fizinio tobulumo siekimas pagal būsimos veiklos poreikius, sveikos gyvensenos įdiegimas, individualių aktyvūs judėjimo interesų tenkinimas. Šių tipų mokyklose ypach svarbu pasiekti savarankiško fizinio lavinimosi, gilaus kūno kultūros suvokimo kaip vertybės žmogui ir visuomenei.

x x
x

Kūno kultūros pertvėrkymo etapai

1. Parengti veikų ir jaunimo tautinę kūno kultūros programą, ją tikrinti pedagoginiu eksperimentu,
2. Iširti tėvų ir pedagogų požiūrį į jaunimo kūno kultūrą ir besimokančio jaunimo poreikį fiziškai tobulėti. Pagal gautus rezultatus koreguoti programą, rekomenduoti pedagoginio bei psichologinio poveikio priemones ir formas.
3. Tautinės moksleivių kūno kultūros programos patikslintą projektą pateikti svarstyti.
4. Tautinę moksleivių kūno kultūros programą numatoma įgyvendinti 1992/93 m.m.

Naurosios programos įgyvendinimo prielaidos:

Parengti vadovėlius ir metodinę medžiagą visų tipų mokykloms.

lų pedagogams ir moksleiviams.

Pagal tautinės mokyklos reikaleiviams koreguoti kūno kultūros specialistų rengimą aukštosiose mokyklose prailginant studijų laiką, stiprinant profesinį specialistų rengimą pagal naują kūno kultūros sampratą ir programą, didelį dėmesį skiriant intelekto ir erudicijos ugdymui, gimtosios kalbos kultūrai ir kt.

Liaudies švietimo ministerijai kartu su kūno kultūros institutu rekomenduoti sukurti kūno kultūros specialistų kvalifikacijos kėlimo sistemą pagal tautinės mokyklos poreikius.

Kiekvienu mokykla turi sukurti tokią materialinę sporto bazę, kuri padėtų įgyvendinti kūno kultūros programoje keliamus uždavinius. Pagal mokinių skaičių kiekvienai mokyklai reikėtų 2-3 sporto salių, stadiono ir sporto aikštynų, plaukimo baseino. Sporto bazės turėtų būti aprūpintos moderniu inventoriu, gražiai apipevidelintos.

Liaudies švietimo ministerijai rekomenduoti peržiūrėti ir paskelbti negaliojančiais įstatymus ir instruktyvinius nurodymus, kurie prieštarauja naujai moksleivių kūno kultūros sampratai.

Koncepciją parengė Lietuvos valstybinio kūno kultūros instituto kūno kultūros ir sporto teorijos katedros dėstytojai: doc. A. Berūkštis, doc. L. Tendzegolekis, prof. V. Staknienė, doc. V. Volbekienė, doc. E. Puišienė, aspirantė V. Ivaškienė.

KŪNO KULTŪROS UGDYMAS

Gali būti protingas, turtingas, bet jeigu esi fiziškai silpnas ir ligu tas, tau, išskyrus sveikatą, daugiau nieko nereikia

I. Bendrosios nuostatos

Kūno kultūra yra bendrosios kultūros dalis, kurios vystymasis ir rezultatai priklauso nuo tautos sąmoningumo ir paties žmogaus. Ji glaudžiai susijusi su daugeliu bendražmogiškų vertybių ir daro įtaką ekonominei ir socialinei raidai. Tikslingai taikydami kūno kultūros ir sporto priemones, tobuliname žmogaus fizines ir dvasines galias, siekiame žmogaus fizinio tobulumo.

Į fizinio tobulumo sąvoką įeina požiūris į kūno kultūrą, įvairiapusį fizinį pasirengimą, sveikatą (organizmo funkcinį pajėgumą), valią ir kitas savybes. Fizinis tobulumas - didžiulis žmonių, visos tautos turtas, ilgalaikės kūrybinės ir darbinės veiklos pamatas, be kurio tauta negali egzistuoti.

Dabartinė kūno kultūros ugdymo programa ir fizinio tobulumo tyrimo bei vertinimo sistema garantuoja reikiamos kūno kultūros plėtotės. Svarbiausios priežastys:

I. Amatininkiškas pedagogo požiūris į savo darbą.

Pedagogo darbo profesija - ugdyti ŽMOGŲ, tiesiogiai formuoti vaiko pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą, charakterį, skatinti smalsumą mokslo žinioms, ugdyti dorovinius principus, va-

lią ir darbštumą siekiant fizinio tobulumo. Pedagogas gali skiepyti meilę darbui, aplinkai, žmogui tik pats būdamas mylimas ir gerbiamas. Neigiamas pedagogo požiūris į kūno kultūrą ir sportą k. leriopu aidu atsiliepia mokinio sąmonėje, vėliau pereina į visuomenę. Atsitiktiniai kūno kultūros mokytojai, dėstytojai menkina kūno kultūros ir sporto svarbą, todėl ši disciplina mokymo įstaigose laikoma antraeile, o kartais ir visai nepageidautina. Neatsižvelgiama į šios disciplinos pažymį keliant mokinius, studentus į kitą klasę, kuršą (daugelyje pasaulio šalių fizinis tobulumas yra reikšmingas rodiklis priimant į aukštąsias mokyklas ir į darbą).

2. Vieninga sąjunginė kūno kultūros mokymo programa.

Ji sudaryta neatsižvelgiant į vietos klimato sąlygas, kūno kultūros ir sporto tradicijas, vaikų ir jaunimo brendimo ypatumus.

3. Sąjunginis PDG kompleksas.

Kaip vienintelė fizinio tobulumo vertinimo sistema, jis sudaro prielaidas prirašinėti rezultatus, diskriminuoti silpnai fiziškai išsivysčiusius mokinius. Pedagogai, slėpdami savo pečios sistemas (soc. lenktyniavimo sąlygos, mažai sporto bazių, įrangos) bei mokinių ir studentų darbo trūkumus, falsifikavo kūno kultūros rodiklius, pagal juos mūsų respublika pirmavo tarp sąjunginių respublikų. Deja, kokia reali ir objektyvi yra kūno kultūros būklė ir jos dinamika, šiandien nežinome.

4. Sporto bazių ir jų įrangos, reikiamo inventoriaus trūkumas daugelyje ikimokyklinių ir mokymo įstaigų.

5. Trūkumai organizuojant nepamokinį kūno kultūros darbą.

Be nepamokinio darbo neįmanoma sulaukti pažangos. Išsiplėtęs sporto mokyklų tinklas nukrypo beatodairiška sportinio meistriškumo siekimo linkme. Šios mokyklos, siekiamos kuo greičiau "išspausti" sportinių rezultatų, nuo kurių priklauso specialistų atlyginimas ir besitreneriuojančių skaičius (didesnis meistriškumas - mažiau mokinių), skatina trenerius forsuoti sportinius rezultatus, apgaudinėti. Blogiausia, kad sporto mokyklos "okupavo" mokymo įstaigų sporto bazes, atimdamos galimybę moksleiviams ir studentams po pamokų, susibūrus į būrelius, sekcijas ar savarankiškai, mankštintis savo sporto bazėje. Sporto mokyklose pratybas lanko tik apie 10% moksleivių, studentų.

6. Nediferencijuota kūno kultūros specialistų atlyginimo už darbą sistema, moralinė paskata ar nuobauda už gerą ar blogą darbą.

II. Pagrindiniai kūno kultūros vystymo reikalavimai

Kūno kultūros plėtote turi rūpintis ir ją finansuoti valstybė, jos priemonės turi būti privalomos visiems ikimokyklinio amžiaus vaikams, moksleiviams ir studentams.

Per pastaruosius dešimtmečius mūsų visuomenė suformavo netinkamą požiūrą į žmogaus sveikatą ir kūno kultūrą. Smuko vaikų fizinis pajėgumas, daugėjo silpnų ir ligotų žmonių. Demokratinėje visuomenėje šie rimti trūkumai turi būti pašalinti. Taigi visuomenė privalo keisti savo požiūrį į kūno kultūrą ir sportą, kartu į kūno kultūros specialistą, padėti jam sudaryti normalias darbo sąlygas, rūpintis tuo, kad mokymo įstaigose būtų formuojama ir puoselėjama kūno kultūra ir jos vertybės.

Ikimokyklinėms ir mokymo įstaigoms, jų pedagogams, moki-

nių tėvams, medikams keliami dideli reikalavimai ir atsakomybė teigiant naujovišką požiūrį į kūno kultūros reikšmę, skatinant vaikus, besimokantį jaunimą fiziškai grūdintis, formuojant žmogaus sveikatos ir fizinio pajėgumo dorovinę nuostatą, stiprinant žmonių sveikatą, ugdat kitas kūno kultūros priemonėmis ugdomas fizines bei dvasines vertybes. Todėl apie kūno kultūrą ir jos reikšmę turėtų būti kalbama ne tik per kūno kultūros pamokas, pratybas, bet ir per kitų mokymo dalykų pamokas, paskaitas. Kūno kultūros teorines žinias turėtų perteikti ne tik kūno kultūros specialistai, bet ir psichologijos, medicinos, chemijos, estetikos, meno ir kitų dalykų specialistai.

Būtina stiprinti kūno kultūros ir kitų disciplinų ryšius, kad būtų galima padėti jaunajai kartai susidaryti įprasmintos kūno kultūros vaizdą, kad jiems būtų aišku, jog kūno kultūra yra priemonė aukštesniems gyvenime tikslams pasiekti. Mokiniai ir studentai turi sugebėti pažinti, įvertinti ir analizuoti savo fizinę būklę, gebėjimus, mokėti save valdyti; ugdytis poreikį sąmoningai ir savarankiškai siekti fizinio tobulumo, laikytis sveikos gyvensenos reikalavimų, aktyviai ir kultūringai leisti laisvalaikį.

Formuojant teisingą požiūrį į kūno kultūrą, svarbiausia ją įdiegti į sveikos gyvensenos režimą nuo pat vaikystės, paversti ją reikme ne tik fizinei būklei gerinti, bet ir dvasiai turtinti, kūrybinei veiklai žadinti, valios savybėms ugdyti.

Privalu užtikrinti būtinas sąlygas ir prielaidas, kad vaikai ir besimokantis jaunimas siektų fizinio tobulumo sąmoningai, savanoriškai, pagal savo sveikatos būklę, galimybes, pagal poreikį ir interesus, susiformuotą nuostatą nuolat didinti sa-

vo fizinių išgalių rodiklius (fizinio tobulumo testą).

Labai svarbu ugdyti tėvų supratimą, kad vaikų fizinio tobulumo siekimas turi virsti būtinybe, poreikiu, sv. lketos šaltiniu; plėsti tėvų žinias kitais kūno kultūros klausimais, mokyti juos įvertinti savo bei vaikų fizinį išsivystymą ir sveikatos būklę, analizuoti organizmo fizinės bei funkcinės būklės poslinkius.

Aukštosios mokyklos, rengiančios kūno kultūros pedagogus, turi pagerinti būsimųjų specialistų atranką ir kvalifikaciją. Į mokymo įstaigas negali patekti atsitiktiniais pedagogai. Kūno kultūros specialistams reikia suteikti kur kas daugiau ir gilesnių specialybės žinių, tobulinti profesinius įgūdžius, mokyti kitų dalykų, daugiau dėmesio skirti bendrosioms disciplinoms, ypač psichologijai. Pedagogas turi sugebėti išsiškinti ne tik savo dėstomą dalyką, bet ir teisingai suprasti ir sureaguoti į kiekvieną mokinio, studento sielos virpesį: suklysi - prarasi mokinį, jis tavęs nelauks kitą pamoką, jis tavęs negerbs - kartu nemėgs kūno kultūros.

Vaikų darželių auklėtojai ir pradinėjų klasių pedagogai turi būti rengiami labai dalykiškai ir subtiliai, dvasingai, nes jie šiose įstaigose atstoja ir Motiną, ir mokytoją.

Leisti kūno kultūros specialistams laisvai skieisti savo kūrybinę mintį, rodyti iniciatyvą, eksperimentuoti, atsivėlgiant į vaikų ir jaunuolių fizinį pasirengimą, poreikius ir nepažeidžiant fizinio lavinimo teorijos dėsningumų.

Teikiant individualizuotas savarankiškas kūno kultūros pratybas (fizinius pratimus), atsisekyti silpnos sveikatos

moksleivių bei studentų specialių grupių darbo. Taip bus sudarytos vienodos sąlygos lėvintis visiems kartu, bus išvengta skirstymo į silpnus ir stiprius.

Sveikatos būklę tikrinti du kartus per metus.

Nuo V klasės kūno kultūros pratybas rengti atskirai mergaitėms ir berniukams.

Skatinti vaikus ir besimokantį jaunimą lankyti sporto mokyklas, sekcijas, būrelius.

Nors sporto talentų atskleidimas ir ugdymas yra vienas iš kūno kultūros uždavinių, teikiantis specialistams, klasei, mokyklai, Lietuvai garbę ir pasididžiavimą, tačiau ugdyti labai gebius sportininkus būtina natūralios atrankos būdu, atsisekyti ankstyvos specializacijos, neforsuoti sportinių rezultatų. Sporto ir kūno kultūros laimėjimai susiję glaudžiu tiesioginiu ryšiu ir turi didžiulę auklėjamąją bei propagandinę reikšmę.

Susiderius grupei gebių sportui jaunuolių, jų pečių ir tėvų pagėdėvimu sudaromos specializuotos klasės, kuriose sustiprinama kūno kultūros disciplina.

III. Programa, testavimas ir vertinimas, informacijos kaupimas

Nors ir labai skirtųsi vaikų ir jaunuolių genetinė prigimtis, biologinis organizmo vystymasis, fizinis ir psichinis pasirengimas, sveikatos būklė, polinkiai ir pomėgiai, turime tiksliai ir objektyviai įvertinti kiekvieno fizinį tobulumą. Tam reikia sudaryti ir taikyti testą, kuris matematiniais skaičiumi išreikštų pagrindines fizines ypatybes (greitumą, jėgą, ištvermę, lankstumą ir t.t.) ir sveikatos būklę (funkcinį organizmo pajėgumą). Tuo atveju vaikų, moksleivių, studentų, taip pat kū-

no kultūros specialistų darbas ir pastengos bus vertinamos pagal testų rezultatų poslinkius. Testas turi būti visuotinis - bendras visiems Lietuvos gyventojams. Jo paskirtis - matuoti (tirti) ir vertinti visų Lietuvos gyventojų fizinę būklę. Skaičiavimo centruose turėtų būti kaupiama ir apdorojama informacija, daromos išvados, prognozuojama, lyginama, skaičiuojamas ekonominis efektas, atliekamas profesinis orientavimas, talentų paieškos. Testuoti fizines išgales reikia varžybinės veiklos pagrindu (klasės, mokyklos varžybose) du kartus per metus.

Kad būtų galima objektyviai pažinti ir įvertinti asmenį, reikėtų įvesti visų mokomųjų dalykų žinių vertinimo ir fizinio tobulumo testo rodiklių žymėjimą per visą mokymosi laikotarpį viename dokumente (pežymėjime). Tas dokumentas turėtų būti pateikiamas stojant į specialiąsias, aukštąsias mokyklas, taip pat įsidarbinant.

Remiantis mūsų ir kitų šalių kūno kultūros teorijomis ir programomis bei praktiniais laimėjimais, parengti naujas, atitinkančias šių dienų nuostatas, kūno kultūros mokymo programas vaikų darželiams ir visoms mokymo įstaigoms. Programose nurodyti tik pačius pagrindinius fizinių pratimų mokymo ir fizinių ypatybių ugdymo principus ir uždavinius, fizinių ypatybių kontrolinius normatyvus, jų kitimo eigą, paliekant pedagogams kūrybinę laisvę juos įgyvendinant.

Tikslinga Lietuvos mokymo įstaigose kūno kultūros pamokas, pratybas vesti pagal kelias skirtingas kūno kultūros mokymo programas.

IV. Sporto bazės ir materialinis aprūpinimas

Sudaryti respublikos specifiką atitinkančius kūno kultū-

ros ir sporto objektų statybos bei jų įrangos normatyvus. Jei yra galimybių, rekonstruoti ikimokyklinių ir mokymo įstaigų esamas sporto bazes, tinkamai jas įrengti.

Sukurti nuosavą sporto mokyklų bazę.

Materialinis-techninis sprūpinimas vykdomas iš respublikos ir vietinių fondų.

V. Pamoka, nepamokinis darbas ir sporto mokyklos

Kūno kultūros pamokos tikslas - suteikti teorinių žinių, formuoti judesius ir judėjimo įgūdžius, mokyti fizinį, psichinį ir žaidimų, patikrinti žinias ir fizinę būklę. Nepamokinių užsiėmimų, sevarankiškų pratybų paskirtis - ugdyti ir tobulinti fizines ypatybes.

Kadangi nėra realių sąlygų labai padidinti kūno kultūros pamokų, pratybų skaičių per savaitę (mokytojų nuomone, reikėtų 8-10 valandų), reikia orientuoti vaikus ir jaunuolius sevarankiškai mokyti, taip pat tikslingai organizuoti nepamokinį darbą sporto mokyklose, sekcijose, būreliuose, mokomose kūno kultūros grupėse. Reikia sudaryti sąlygas visiems norintiems vaikams ir jaunuoliams užsiimti kūno kultūros pratybomis ir sportu ne pamokos metu, vadovaujant specialistams.

Artimiausiu metu būtina reorganizuoti sporto mokyklų, neturinčių savo sporto bazes, darbą, pervedant jų etatus mokymo įstaigoms, kur su šių įstaigų moksleiviais bei studentais būtų dirbama bendro fizinio parengimo pagrindu. Tikslas - kuo daugiau moksleivių ir studentų įtraukti į reguliarias fizines pratybas.

VI. Įgyvendinimo prielaidos

1. Perengti naujas kūno kultūros mokymo programas vaikų darželiams ir mokymo įstaigoms.

2. Perengti ir taikyti testą fiziniam tobulumui matuoti ir vertinti. Pradėti testuoti nuo 1990-1991 mokslo metų.

3. Perengti dokumentą (pažymėjimą), registruojantį visus testuojamo asmens mokslo žinių vertinimo ir fizinio tobulumo testo rezultatus per visą mokymosi ir darbinės veiklos laikotarpį. Dokumentu naudotis nuo 1991 metų.

4. Sudaryti respublikos specifika atitinkančius kūno kultūros ir sporto objektų statybos ir jų įrangos normatyvus ikimokyklinėms ir mokymo įstaigoms.

5. Pevesti skaičiavimo centrams sudaryti programas Lietuvos gyventojų fizinio tobulumo testo ir mokomųjų dalykų žinių vertinimo duomenims saugoti, apdoroti, analizuoti, apibendrinti, daryti išvadas ir prognozuoti.

6. Kasmet per masines informacijos priemones skelbti Lietuvos gyventojų fizinio tobulumo testavimo rezultatus, jų dinamika, pateikti apibendrinimus.

Koncepcijos autorius:

A. Kazlauskas

T U R I N Y S

	psl.
Pratarė	3
I. Ugdymo integracijos apmatai	5
2. Dorovinio ugdymo koncepcija (sociokultūris aspektas)	23
3. Dorovinio auklėjimo koncepcija	40
4. Estetinio ir meninio ugdymo programa	56
5. Istorijos dėstymo tautinėje mokykloje koncepcija	91
6. Istorijos mokymas mokykloje	112
7. Kultūros istorija tautinėje mokykloje	119
8. Ekologinės kultūros ugdymo tautinėje mokykloje koncepcija	131
9. Ekologinis švietimas mokykloje	143
10. Lietuvos TSR ikimokyklinių įstaigų auklėtinių ir bendrojo lavinimo mokyklos mokleivių sveikatos apsaugos koncepcija	157
II. Sveikatos pagrindų kurso koncepcija	167
12. Bendrojo lavinimo, profesinių technikos ir specialiųjų vidurinių mokyklų kūno kultūros koncepcija	176
13. Kūno kultūros ugdymas	185

INFORMACINIS LEIDINYS

TAUTINĖ MOKYKLA, II

UGDYMO TURINIO KONCEPCIJŲ PROJEKTAI

SUDARĖ JONYNWIENĖ VIOLETA

Redakcijos vedėja L. RASIMAVIČIENĖ

Redaktorius Ž. JACKŪNAS

Pasirašyta spaudai 1990 03 22 Formatas 60x90/16. Popierius spaudos Nr. 2. Rotoprintu. 12,25 sąl. sp. l., 8,66 apsk. leid. l. Tir. 6000 egz. Užsakymas 4871-R. Užsakyminis. Leid. Nr. 11997. Kaina 35 kp.

"Šviesos" l-kla, 233000 Kaunas, Vytauto nr. 25
Spausdino "Vilties" sp., 232600 Vilnius, Strazdelio l